

KARABÜK KADIN SAĞALTICILAR

2022

Yüksek Lisans Tezi

**Disiplinlerarası Kültürel Miras ve Miras Alan
Yönetimi**

Öznur ÇELİK

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Fahri DAĞI

KARABÜK KADIN SAĞALTICILAR

Öznur ÇELİK

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Fahri DAĞI

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Disiplinlerarası Kültürel Miras ve Miras Alan

Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek

Lisans Tezi Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Mart-2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI.....	5
ÖN SÖZ.....	6
ÖZET.....	8
ABSTRACT	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	13
ARAŞTIRMANIN MATERYALLERİ VE YÖNTEMİ	13
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, SINIRLILIKLARI VE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	15
ARAŞTIRMA ALANI İLE İLGİLİ BİLGİLER	17
A. Araştırma Alanı İle ilgili Coğrafi Bilgiler	17
B. Araştırma Alanı İle ilgili Tarihi Bilgiler.....	18
C. Araştırma Alanın Nüfusu ve Ekonomik Yapısı İle İlgili Bilgiler.....	20
D. Araştırma Alanın Sosyal-Kültürel-Turizm Yapısı.....	21
GİRİŞ	24
BİRİNCİ BÖLÜM.....	28
TÜRK KÜLTÜRÜNDE HALK HEKİMLİĞİ VE OCAKLAR.....	28
1.1. Geleneksel Sağaltma ve Halk Hekimliği	28
1.2. Türklerde Halk Hekimliği	30
1.3. Tengricilik, Kamlık ve Kadın Sağaltıcılar	33
1.4. Türk Kültüründe Ocaklar	37
1.5. Kadın Sağaltıcıların Toplumsal Yapıdaki Rolü	39

İKİNCİ BÖLÜM	42
KARABÜK’TE HALK HEKİMLİĞİ VE OCAKLAR	42
2.1. Karabük Halk Hekimliğinde Ocaklar	42
2.2. Karabük’te Ocaklı Olma Yolları	43
2.2.1. Ocak Soyundan Gelme.....	44
2.2.2. Yetenek Sebebiyle Ocaklı Olma.....	45
2.2.3. Bir Hayvanı Öldürerek Ocaklı Olma.....	46
2.2.4. Benim Elim Değil, Fatıma Ananın Eli “El Alma”.....	47
2.2.5. Rüya Yoluyla Ocaklı Olma.....	50
2.2.6. Diğer Şekillerde Ocaklı Olma.....	51
2.3. Karabük’te Ocaklıların Uyguladıkları Tedaviler	52
2.3.1. Irvasa Yöntemi.....	53
2.3.2. Parpılama Yöntemi.....	54
2.3.3. Dinsel/ Büyüsel Yolla Yapılan Sağaltma Yöntemi.....	54
2.3.4. Bitki Kökenli Sağaltma Yöntemi.....	55
2.3.5. Hayvan Kökenli Sağaltma Yöntemi.....	56
2.3.6. Madeni Kökenli Sağaltma Yöntemi.....	56
2.3.7. Şifalı Sular İle Yapılan Sağaltma Yöntemi.....	57
2.3.8. Toprakla Yapılan Sağaltma.....	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	59
KARABÜK’TE BULUNAN KADIN OCAK TÜRLERİ	59
3.1. Yılcık Ocağı.....	59
3.2. Alazlama Ocağı.....	61
3.3. Geyrek Batması.....	63
3.4. Gelincik Ocağı.....	65
3.5. Siğil Ocağı.....	67
3.6. Tükürük-Çizdirme Ocağı.....	71
3.7. Ballama-Darılama Ocağı.....	73
3.8. Çıban-İtdirseği Ocağı.....	75
3.9. Sarılık Ocağı.....	77
3.10. Köstebek Ocağı.....	80

3.11. Yanık Tedavisi	85
3.12. Kurşun Dökme.....	87
3.13. Gılama Ocağı	91
3.14. Gece Yanığı (Zona).....	93
3.15. Kekeme Ocağı.....	95
SONUÇLAR	98
KAYNAKÇA	104
KAYNAK KİŞİLER	112
YÖREDE UYGULANAN OCAKLARIN TABLOSU.....	114
DERLEME SORULARI	115
SÖZLÜKÇE	117
HARİTA LİSTESİ	119
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	119
TABLO LİSTESİ	121
ÖZ GEÇMİŞ.....	122

TEZ ONAY SAYFASI

Öznur ÇELİK tarafından hazırlanan “KARABÜK KADIN SAĞALTICILAR” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Fahri DAĞI

Tez Danışmanı, Disiplinlerarası Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Disiplinlerarası Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Savunma Sınavı Tarihi: 24/03/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Nedim BAKIRCI (NOHU)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fahri DAĞI (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KURTLU (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

“Karabük Kadın Sağaltıcılar” adlı yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel, ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme çalışmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Öznur ÇELİK

İmza:

ÖN SÖZ

Toplumsal belleğimizde yer alan halk hekimliği uygulamalarında İslamiyet öncesinde yer alan değerler, simgeler ve ritüeller, İslamiyet'ten sonra yeni formlar kazanarak nesiller boyu sürekliliğini devam ettirmiştir. Deneyimi ve bilgi birikimiyle günümüze kadar gelen halk hekimliği uygulamaları insanı ve tabiatı incelemiş ve uygulamalar toplumun ortak değerleri haline gelmiştir. Çeşitli milletler kimliklerini bu kültürel öğelerle korumuşlar ve gelecek kuşaklara aktararak yok olmaktan kurtulmuşlardır. Bu çalışmanın temelini kültürel mirasımız olan halk hekimliği ve ocaklar oluşturmaktadır. Çalışma halk hekimliği uygulamaları ve ocaklıların uyguladıkları tedavilerin yöntemini ve önemini vurgulamaktadır.

Bu çalışmada Türk dünyasının çok küçük bir coğrafyasını oluşturan Karabük merkez ve ilçelerinde kadın sağaltıcılar araştırılarak incelenmeye çalışılmıştır.

“ *Karabük Kadın Sağaltıcılar* ” adlı bu çalışma giriş, ön söz ve üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın giriş kısmında Türklerde sağlık, sağaltma yöntemleri, sağaltma mekânları ve sağaltıcıların tarihi serüvenleri ile Karabük'teki kadın sağaltıcılardan kısaca bahsedilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Türk kültüründe halk hekimliği ve ocaklar alt başlıklar halinde açıklanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde; genel olarak Anadolu sahasında ocaklar ve kadın sağaltıcılar ile Karabük'te bulunan ocaklı kadınlar ve ocaklı olma yolları incelenmiş ve Ocaklıların uyguladıkları tedaviler hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde; saha çalışması yapılarak sahada tespit edilen kadın sağaltıcılar ve sağaltma uygulamaları anlatılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise; Türk toplumunda kadının konumu değerlendirilip, Karabük kadın sağaltıcılar bağlamında Anadolu sahasında sağaltıcıların ocaklı olma yolları ve tedavi sırasında kullandıkları malzemeler karşılaştırılmıştır.

Tez konumun belirlemesinden sonuç aşamasına kadar çalışmanın her safhasında fikirleriyle bana öncülük eden ve severek çalışmamı sağlayan saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fahri DAĞI hocama teşekkürü borç bilirim. Yüksek Lisans Eğitimim boyunca bilgi ve deneyimlerinden istifade ettiğim Disiplinlerarası Kültürel Miras ve Alan Yönetiminin Ana Bilim Dalındaki tüm değerli hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Derleme çalışmasında bana köy köy eşlik eden kaynak kişilere ulaşmamda ve iletişim kurmamda, doğal ortamda fotoğraf çekmemde, araştırma süresince yanımda bulunan Niyazi ÇELİK' e; araştırma sahası lokasyon haritasının oluşturulmasında bilgi ve tecrübesini paylaşarak yardımcı olan Uzman Coğrafyacı Nureddin POLAT'a; çalışmanın en başından sonuna kadar maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen kadim dostum Jeoloji Müh. Yavuz GÜR'e teşekkür ederim. Alan araştırması sırasında beni sevgiyle kucaklayan, doğru bilgi ve kaynaklara ulaşmamda bana kolaylıklar sağlayan kaynak kişilere sonsuz teşekkür ederim.

Hayata dair her konuda beni destekleyen hep yanımda olan ömürlerini evlatlarına adayan varlıklarıyla bana güç veren canım Annem ve Babama bu zorlu süreçte gösterdikleri sabırlarından dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Öznur ÇELİK

Mart - 2022

ÖZET

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren toplumun temel taşı olan kadınlar, doğurganlık, tarımdaki işlevleri ve aile ocağında ilk tabip olmaları gibi özellikleriyle tarihin her döneminde, ailenin, kılanın ve toplumun bilicileri olmuşlar ve etkin bir rol üstlenmişlerdir. Hatta bazı eski toplumlarda bu özellikleriyle tanrıça dahi olarak kabul görmüşlerdir. Hiç şüphesiz Türk yaşamının ve kültürünün ana yaratıcısı ve aktarıcıları olan kadınlar Türk toplumunda tarihin ilk dönemlerinden günümüze bu vasıflarını korumuşlardır. Dolayısıyla buradan da anlaşıldığı gibi Türk toplumunda kadının durumu ve kadın konusu geçmişten beri her sahada incelenmeye başlanmıştır.

Kadın sağaltıcılar kapsamında Karabük il sınırları içerisinde en çok bilinen kadın sağaltıcılar incelenmiş bunlardan sadece 15 kişi halk hekimliği uygulamalarını ve tedavi yöntemlerini korudukları görülmüştür. Söz konusu bu sağaltıcılar Yılcık Ocağı, Alazlama Ocağı, Geyrek Batması, Gelincik Ocağı, Siğil Ocağı, Tükürük-Çizdirme Ocağı, Ballama-Darılama Ocağı, Çıban-İtdirseği Ocağı, Sarılık Ocağı, Köstebek Ocağı, Yanık Tedavisi, Kurşun Dökme, Gılama Ocağı, Gece Yanığı (Zona) ve Kekeme Ocağı gibi hastalıkları tedavi eden bu sağaltıcılarla görüşmeler yapılmıştır. Türk kültürünün kimlik kodlarından biri olan halk hekimliği uygulamaları bağlamında Karabük merkez ve bağlı yerleşim yerlerinde Kadın Sağaltıcılar ve bunun etrafında oluşan inanç ve uygulamaları belirleyip, kayıt altına alınan bu kültürel miras unsurlarını gelecek nesillere erişimini sağlamak amacıyla nitel araştırma yöntemi olan yönlendirilmemiş mülakat/ görüşme tekniği kullanılmıştır. Daha önceden hazırlanmış olduğumuz sorular sorularak görüşmeler yapılmıştır.

Halk hekimliği ile ilgili çalışmalar Anadolu coğrafyasında birçok bölgede yapılmış, elde edilen deneysel olmayan veriler ışığında geleneksel tedavi yöntemlerine başvurma ve inanma geçmişten günümüze devam ettiği ve zaman içerisinde değişiklik gösterse de devam edeceği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karabük, Halk Hekimliği, Kadın, Kam, Sağaltma, Ocak, Ocaklı

ABSTRACT

Women, who have been the cornerstone of society since the first periods of history, have been the knowers of the family, clan and society in every period of history and have taken an active role with their fertility, their functions in agriculture and being the first physician in the family hearth. In some ancient societies, they were even accepted as goddesses with these features. Undoubtedly, women, who are the main creators and transmitters of Turkish life and culture, have preserved these qualities in Turkish society from the first periods of history to the present. As mentioned here, the situation of women and the subject of women in Turkish society have been studied in every field since the past.

Within the scope of female healers, the most known female healers within the borders of Karabük province were examined and it was seen that only 15 of them preserved their folk medicine practices and treatment methods. Interviews were held with these healers who treat diseases such as Snake Furnace, Scorching Furnace, Deer Sinking, Weasel Furnace, Wart Furnace, Saliva-Scratch Furnace, Honeylama-Narrowing Furnace, Boiling-Hollow Furnace, Jaundice Furnace, Mole Furnace, Burn Treatment, Lead Casting, Swelling Furnace, Night Burn (Zona) and Stuttering Furnace. In the context of folk medicine practices, which is one of the identity codes of Turkish culture, undirected interview / interview technique, which is a qualitative research method, was used in order to determine the Women Healers and the beliefs and practices formed around them in Karabük center and its surrounding settlements, and to ensure that these recorded cultural heritage elements are accessible to future generations. Interviews were held by asking questions that we had prepared before.

Studies on folk medicine have been carried out in many regions in the Anatolian geography, and in the light of the non-experimental data obtained, it has been understood that applying and believing in traditional treatment methods has continued from the past to the present and will continue, although it changes over time.

Keywords: Karabuk, Folk Medicine, Women, Kam, Healing, Hearth, With Hearth

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Karabük Kadın Sağaltıcılar
Tezin Yazarı	Öznur ÇELİK
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Fahri DAĞI
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	24/03/2022
Tezin Alanı	Disiplinlerarası Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi
Tezin Yeri	KBU / LEE
Tezin Sayfa Sayısı	122
Anahtar Kelimeler	Karabük, Halk hekimliği, Kadın, Kam, Sağaltma, Ocak, Ocaklı

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of theThesis	Karabuk Women's Healers
Author of theThesis	Öznur ÇELİK
Advisor of theThesis	Dr. Öğretim Üyesi Fahri DAĞI
Status of theThesis	Master's Degree
Date of theThesis	24/03/2022
Field of theThesis	Interdisciplinary Cultural Heritage and Heritage Management.
Place of theThesis	KBU / LEE
Total PageNumber	122
Keywords	Karabük, Folk Medicine Woman, Shaman, Healing, Hearth, With Hearth

KISALTMALAR

Akt : Aktaran

bk. : Bakınız

Cr_{eş} : Krom eşdeğerliliği

C : Cilt

çev. : çeviren

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

ed. : editör

erf(z) : hata işlevi

Hz. : Hazreti

haz. : hazırlayan

KK : Kaynak kişiler

MÖ : Milattan önce

MS : Milattan sonra

MGM : Meteoroloji Genel Müdürlüğü

s. : sayfa

s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve selem

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

vs. : ve saire

yy. : yüzyıl

γ : Birim hacim ağırlığı

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türk kültürünün kimlik kodlarından biri olan halk hekimliği ve uygulamaları bağlamında Karabük merkez ve bağlı yerleşim birimlerinde tespit edilen kadın sağaltıcılar ve bunun etrafında oluşun inanç ve uygulamaları belirlemek, kayıt altına almak ve Anadolu coğrafyasında benzer uygulamaların ortak ve farklılıkları tespit ederek bu bağlamda Türk milletinin ortak değerlerini göstermektir. Ayrıca kayıt altına alınan bu kültürel miras unsurlarını gelecek nesillere erişimini sağlamaktır.

Karabük'te kadın sağaltıcılar üzerine yapılan bu çalışma ilk saha araştırması olup yeni yapılacak araştırmalara küçükte olsa katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

ARAŞTIRMANIN MATERYALLERİ VE YÖNTEMİ

“Karabük Kadın Sağaltıcılar” ile ilgili verilerin toplanması esnasında, mülakat, ses kayıt cihazı, video, fotoğraf makinesi, kalem, kâğıt, defter vb. malzemeler kullanılmıştır.

Tezin ilk bölümü literatür çalışması doğrultusunda edinilen bilgilerden oluşmaktadır. Tezin ana konusuna girilmeden önce bu alanda daha önce yapılmış çalışmalar gözden geçirilmiş ve kısaca bu çalışmalardan bahsedilmiştir. İkinci bölümünde ise saha araştırmasında elde edilen bilgiler doğrultusunda Karabük halk hekimliği Ocaklar ve ocaklı olma yolları, Ocaklıların uyguladıkları tedaviler alt başlıklar halinde yazıya dökölmüştür. Tezin üçüncü bölümünü meydana getiren veriler, sahada yaptığımız derlemeler sonucunda elde ettiğimiz bilgiler neticesinde oluşturulmuştur.

Görüşme gerçekleştirilmeden önce kaynak kişilere en kolay ulaşılacak yerler belirlenerek ocaklıların adresleri tespit edilmiştir. Kadın sağaltıcılarla irtibata geçilerek randevu alınmış ve görüşmeler randevuya sadık kalınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında sorulara geçmeden önce konu belirtilmiş, önceden hazırlanan görüşme formundaki sorular esas alınmış (bk. s. 114-115) ve kaynak kişilerin verdiği cevaplar yalın haliyle derlenerek tez çalışmasına aktarılmıştır.

Saha çalışmasında kaynak kişiler yönlendirilmemiş mülakat/görüşme tekniğinden yararlanarak, derlemeler doğal ortamda gerçekleştirilmiştir. Kaynak kişileri mümkün olduğunca sıkmadan, sohbet havasında bilgiler toplanmış, bu bilgiler ses kaydına alınarak ve doğal ortamda fotoğrafları çekilerek belgelendirilmiştir.

Ocaklılar genellikle tedavi ettikleri yerlerde ziyaret edilmiş izin verildiği sürece bu yerlerden görseller alınmıştır. Yapılan görüşmelerde tedavi esnasında hastalardan izin alınarak tedavi işleminin fotoğrafları çekilmiştir. Kimi zamanlarda ise gidilen bu mekânlardan yapay ortamlar oluşturularak tedavi işlemi canlandırılmış ve farklı görseller alınarak belgelendirilmiştir.

Derleme esnasında fotoğraf makinesi ve ses kaydı ocaklının izin vermesi durumunda kullanılmış, kaynak kişinin izni olmadan kesinlikle görüntü veya ses kaydı alınmamıştır. Ses kaydının verilmediği durumlarda el ile yazılarak bilgiler düzenlenmiş ve metne geçirilmiştir. Cihazlarla elde edilen bilgiler sonradan yazıya aktarılmıştır.

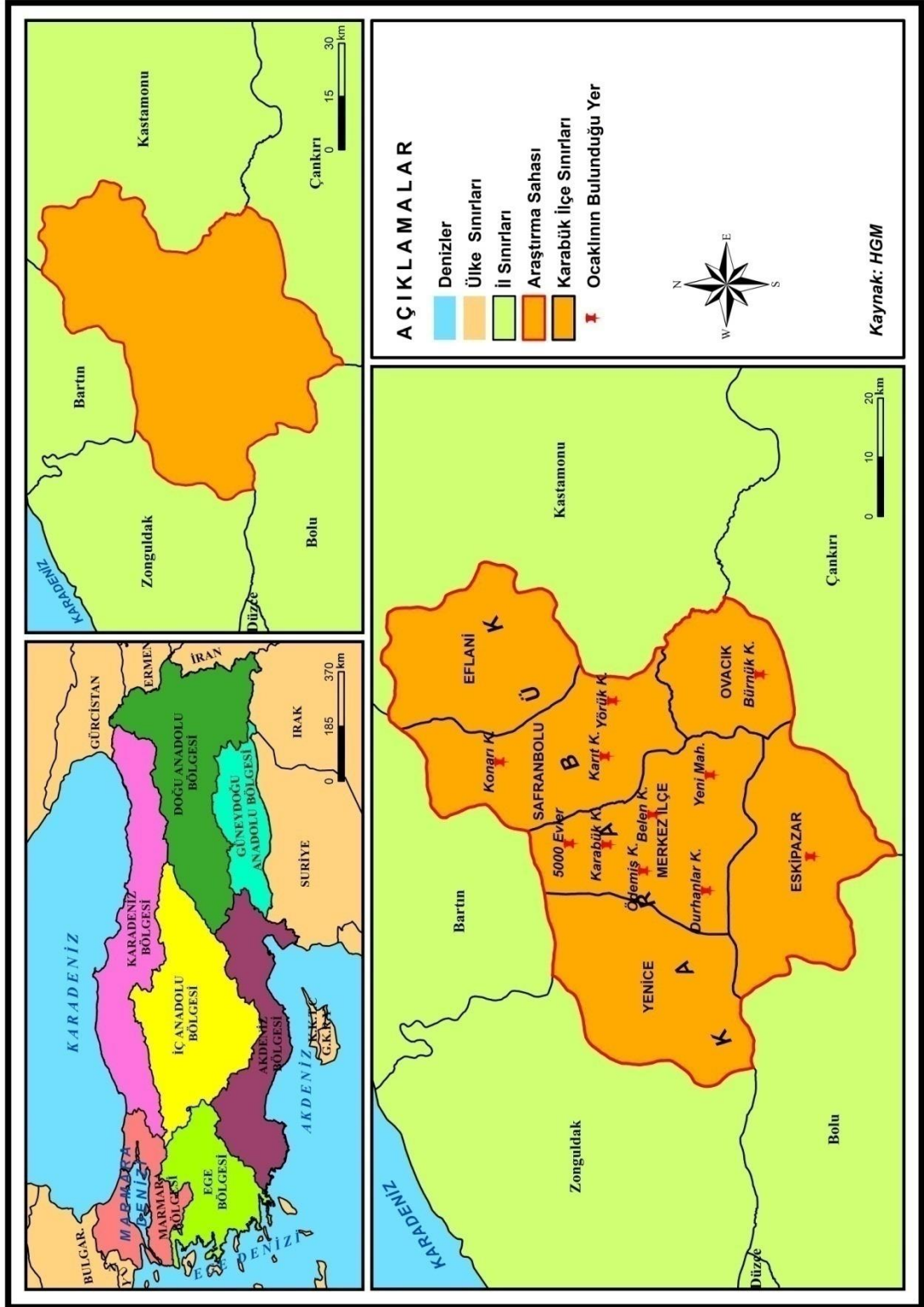
Saha çalışmasında kadın sağaltıcı olarak bilinen kaynak kişiler ile görüşülmüştür. Araştırmamıza konu olan kaynak kişiler seçilirken Kadın ocaklı sayısı sınırlı tutularak işini en iyi icra eden ve yörede tanınmış ocaklılar olmasına özen gösterilmiştir. Araştırma sahsımızda 15 kadın sağaltıcı tespit edilmiştir. Kaynak kişilerden Vasfiye AYKAÇ iki farklı sağaltma uygulamakta olup iki farklı ocağın uygulayıcısıdır. Bu ocaklıların sekiz tanesi Karabük il merkezi ve bağlı köylerde (Karabük Merkezde Yenimahalle, 5000 Evler, Karabük Köyü, Belen Köy, Ödemiş köyü ve Dursanlar köyü) bulunurken, üç tanesi Ovacık ilçesinde (Bürnük köyü), bir tanesi Eskipazar ilçesinde ve geri kalan üç tanesi de Safranbolu (Yörük köyü, Karıt köyü ile Konarı köyleri) da yer almaktadır (Harita 1). Tespit edilen bu 15 kadın ocaklı ile yüz yüze görüşülmüş ve bu araştırmanın sonucunda kadın ocaklıların tedavi uygulamaları, pratik ve ritüeller incelenerek kadın sağaltıcıların toplumsal yapıdaki rolü hakkında bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, SINIRLILIKLARI VE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Çalışmanın kapsamı; Karabük yöresinde tanınmış kadın sağaltıcıları tespit etmektir. Çalışma kaynak kişiler belirlenerek saha çalıőmasını en iyi örnekeleyecek yerler ve kaynak kişilerimiz olan “*Karabük Kadın Sağaltıcıları*” kapsamaktadır. Bu doğrultuda çalışma sahasının sınırını Karabük il merkezi ve buna bağlı ilçeler olan Ovacık, Eskipazar, Safranbolu, Eflani ve Yenice oluşturmaktadır. Ancak yapılan saha çalışmasında Eflani ve Yenice ilçe sınırları içerisinde herhangi bir kadın sağaltıcısı tespit edilememiőtir (Harita 1).

Yapılan saha çalışması küresel salgın covid-19 döneminde gerekleőtmiőtir. Bu nedenle araştırma kapsamında yapılan yüz yüze görüőtmeleler sosyal mesafelere dikkat edilerek gerçekleştirilmiştir. Ancak kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan salgın sebebiyle birtakım kısıtlamalar ortaya çıkmıőt ve sokağa çıkma kısıtlamaları uygulanmış kütüphaneler ve basılı kaynaklara ulaőtmada zaman zaman güçlükler yaőtanmıőtir.

Genel olarak araştırma kaynaklarının verimli kullanımında herhangi bir güçlükle karőtılaőtılmamıőtir.

Harita 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası

ARAŞTIRMA ALANI İLE İLGİLİ BİLGİLER

A. Araştırma Alanı İle ilgili Coğrafi Bilgiler

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde yer alan Karabük İli, güneyde Çankırı ve Bolu, kuzeyde Bartın, doğuda Kastamonu ve batıda Zonguldak İlleriyle komşudur (Harita 1). Karabük İlinin coğrafi koordinatları 40° 57' ve 41° 34' kuzey enlemleriyle 32° 04' ve 33° 06' boylamları arasında yer almaktadır. İlin yüzölçümü ise 4145 km² olarak belirlenmiştir (Gökoğlu, 2015: 16). İstanbul'a 400 km Ankara'ya ise 230 km uzaklıktadır (Kalyoncu, 2007: 28).

Karabük'ün en güney noktası Eskipazar'a bağlı Bulduk köyü, en kuzey noktası ise Eflani ilçesinin kuzeyindeki Bakırcılar köyüdür. Karabük İlinin en doğusu Eflani'ye bağlı Kuloğlu köyü, en batı ucu ise Yenice İlçesinin ormanlık alanlarında bulunan Danacısayyam Tepesidir (Altunkaya, 1999: 51).

Birinci deprem kuşağında yer alan Karabük'ün etrafı tepelerle ve yüksek dağlarla çevrili bir havza karakterini göstermektedir. Büyük ova ve düzlüklerin olmadığı genellikle dağlık olan dalgalı bir arazi yapısının ortaya çıktığı söylenebilir. Bir hayli eğimli ve engebeli yapıya sahip olan Karabük'te ovalar ve büyük düzlükler yoktur. Soğanlı ve Araç çaylarının kenarında küçük düzlükler yer almaktadır (Altunkaya, 1999: 54-55; Polat, 2019: 62).

Meteroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre; Karabük'te yıllık ortalama sıcaklık 13,2 C°'dir. En sıcak ay olan temmuzda ortalama 23,1 C° en soğuk ay olan Ocak'ta ise ortalama 2,6 C° olarak raporlanmıştır. Karadeniz iklimin etkisiyle her mevsim yağış görülebilmektedir. Karabük'te ormanlar son derece yaygın ve geniş yer kaplar. İller arasında en fazla orman alanına sahiptir. İlin yüzölçümünün yaklaşık % 60 orman sahasıdır. Merkez ilçe, Eskipazar, Yenice, Safranbolu ormanların görüldüğü yerlerdir. Eskipazar, Eflani, Ovacık etrafında karasallık hakim olduğundan bozkırlar yaygın görülür. Buralarda yüksek yerler ormanlarla kaplıdır. Yüksek dağ çayırıları ise ağaç yetiőtirme sınırının üzerinde yer alır (Altunkaya, 1999: 60-61).

B. Araştırma Alanı İle ilgili Tarihi Bilgiler

Karabük Adının Kaynağı: Geçmişte bir köy adı iken bugün il olan Karabük ismi hakkında üç farklı görüş öne sürülmektedir. İlk görüş “karaçalılık” anlamına gelen “kara” ve “bük” kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur (Erdem ve Dağdelen, 2012: 17). Bu görüşü destekleyenlere göre “kent” ismini, adına kurulan coğrafi yapıdan almıştır. Söylenenlere bakılacak olursa kara; doğaya damgasını vuran, doğanın parçaları üzerine yerleşen insanoğlunun sıklıkla başvurduğu sıfattır. Bük kavramı ise Karadeniz’de çok sık karşılaşılan bir bitki çeşidinin ismidir (Altunkaya, 1999: 17). İkinci görüş ise: 1547 yılına ait “Adana Tapu Defterleri”ndeki incelemelerde Yüreğir Kazasına bağlı, Karabük isimli Türkmen cemaat tespit edilmiştir. Safranbolu yöresindeki köylerin büyük kısmı Türkmen, oymak ve boyların isimlerini taşımaları Karabük ismi için aynı durumu düşündürmektedir. Türkiye sınırları içinde bu ismi taşıyan yedisi köy olmak suretiyle 13 tane meskûn yer ismi mevcuttur. Son görüş ise: Karabük köyünde yaşayan ve aynı isimle bilinen mahallede Karabük, yörede “kara” ve “bük” yerel manada üzüm anlamına gelmektedir. Boyabat ve Taşköprü ilçeleri arasında doğu-batı yönünde akan çay da Karabük Çayı olarak bilinmektedir. Yıllar önce Karabük köyünde çok üzüm bulunmaktadır. Bu yüzden Karabük ismi “kara üzümlük” anlamına gelmektedir (Erdem ve Dağdelen, 2012: 17).

Eski Çağdan Bugüne Karabük: Tarih öncesi ve tarih devirlerinin aydınlatılması için Karabük ve çevresinde yazısız kültür devri dönemine yönelik arkeolojik çalışmalar çok yenidir. Antik devirde, Homeros’un İlyada Destanı’nda Karabük ve çevresinden bahsedilmiştir. “Paphlagonia (Paflagonya)” denilen bölgenin sınırları içerisinde doğusunda Pontos bölgesi batısında Bitinya vardı. Paflagonya; Çankırı, Kastamonu, Bartın, Sinop ve Karabük illerinin yer aldığı bölgedir (Ersoy, 2011: 18).

Hitit devletinin kuruluşu ile Anadolu’nun toplumsal tarihi, siyasi ve ekonomik yapısı başlamıştır. Hititler; Karabük kent merkezinden Araç Çayına Saria, Eflani yakınlarındaki kente Haluna ve Daday, Azdavay, Eflani-Devrekâni arasındaki yere Sappa ismini vermiştir. M.Ö. 1200 tarihinde Hititlerin yıkılmasından sonra

Karabük ve çevresi sırasıyla; Friglerin, Kimmerlerin, Lidyalıların ve Pers'lerin etkisi altına girmiştir (Altunkaya, 1999: 18-19).

Roma İmparatorluğu M.Ö. 64 tarihinde Pontos Kralı olan Mitritades Ekvator'a büyük darbe vurarak yenilgiye uğrattı. Bu tarihte iç Paflagonya Bölgesi Romalıların eline geçti. Uzun süre Roma yönetiminde kalan İç Paflagonya, Karabük'te bu dönemden kalma çok sayıda eserin bulunmasına neden olmuştur. Eskipazar İlçesi Romalılar döneminde Kimistene ve Hadrianapolis antik kentleri önemli yerleşim merkezleri olmuştur. Roma İmparatorluğu, M.S. 395 yıllarında ikiye ayrılınca Karabük ve çevresinde bu sefer uzun sürecek bir Bizans İmparatorluğu dönemine girmiştir. Bu dönemde Safranbolu ve Eskipazar birer piskoposluk merkezi olarak bölgede etkin dinsel yerleşim yerleri durumuna gelir (Altunkaya, 1999: 20-23). Karabük ve çevresinde Roma döneminden kalma şato, kale, kent, yol, köprü, tümülüs, höyük ve kaya mezarı gibi birçok yapının izleriyle günümüzde de karşılaşılmaktadır (Ersoy, 2011: 24).

Türkler Anadolu'nun içlerine doğru 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra ilerlemeye başlayınca Anadolu Selçuklu Devleti'ni kuran Süleyman Şah 1075 yılında İznik'i ele geçirmiştir. Süleyman Şah'ın komutanı olan Emir Karatekin Çankırı'yı fethettikten sonra Karabük ve çevresindeki illere yönelerek 1084 yılında Safranbolu, Eskipazar, Ovacık, Eflani'yi ele geçirmiştir. Bu tarihten itibaren fethedilen topraklar Bizans ve Türkler arasında yer değiştirmiştir. Karabük ve çevresi; 1402 tarihinde yapılan Ankara savaşından sonra İsfendiyaroğulları Beyliğine geçmiştir. 16. yüzyılında da Osmanlıların eline geçmiştir. Milli Mücadele yıllarında Karabük ve çevresi uzun bir zaman Kastamonu'ya bağlı kalmıştır. Karabük ili, dünyada az rastlanan bir kültür mirası zenginliğine sahiptir (URL-1).

Karabük, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Safranbolu/Öğlebeli köyüne bağlı 13 haneli bir mahalledir. Ankara/Zonguldak demiryolu üzerinde, Araç ve Soğanlı Çaylarının kesiştiği noktada kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde kurulan Demir-Çelik Sanayi Tesisi Karabük'ün gelişmesinde önemli etkene sahiptir. Bu sanayi fabrikasının kurulmasından sonra Karabük'ün önce ilçe sonra ise 06.06.1995 tarihinde Türkiye'nin 78.'nci ili olmasına karar verilmiştir. Bu tarihi süreçten sonra

Zonguldak iline bağlı Safranbolu, Yenice ve Eflani ile ankırı iline bağlı Eskipazar ve Ovacık ilçeleri Karabük ilinin ilçeleri olmuştur (Gökoğlu, 2015: 16).

C. Araştırma Alanın Nüfusu ve Ekonomik Yapısı İle İlgili Bilgiler

Nüfus dağılımı ve doğal çevre arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğu zaman Karabük küçük bir köy durumundayken sanayinin gelişmesiyle eş zamanlı olarak kentleşme dönemine girmiştir. 1937’de Karabük Demir-Çelik Fabrikasının kurulması yörede sanayi sürecinin başlamasına ve kentin dışarıdan aldığı göç sosyal hayatın değişmesine neden olmuştur.

Karabük Demir-Çelik Fabrikasına 1944 yılında 3,812 kişi istihdam edilmiş ve sosyal hayatı belirleyen işçi aileleri sanayileşme ile birlikte Karabük sosyal yaşamın temel unsur haline gelmiştir. Şehirde yaşayan işçi aileleri ile köylü işçi aileleri arasında bir takım farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Şehirde yaşayan Karabüklü işçi ailelerin %50’si ve dış kentlerden gelen işçi ailelerinin %70’i çekirdek ailelerden oluşmuştur. Karabük’ün nüfusu; 1950’de 9,779, 1960’ta 31,440’a, 1970’te 64,999’a 1980’de 84,137’ye kadar ulaşmıştır. 1985 yılında kır nüfusu %0,6, şehir nüfusu ise 21,6 oranında artarak 94,818’e kadar yükselmiştir. Bu yıllardan itibaren nüfus artışı genel olarak durmuş hatta kırsal kesimde nüfusun ciddi bir şekilde azaldığı gözlenmiştir (Erdem ve Dağdelen, 2012: 7-8).

Karabük’te; nüfusun yaklaşık %30’u kırsal kesimde yaşamakla birlikte, ticaret ve sanayi ağırlıklı bir sosyo-ekonomik yapı hâkimdir. İlin ekonomisinde, sanayi ve ticaret sektörleri, tarım ve diğer sektörlerden daha ön planda yer almaktadır. Demir-Çelik fabrikasına paralel olarak gelişen Karabük’ün ekonomisi, demir ticareti, nakliyecilik, imalat sanayi, orman ürünleri, tekstil, hayvancılık, tarım ve diğer ekonomik faaliyet alanları arasındadır. 2003 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin hazırladığı “İller ve Bölgeler itibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hâsıladaki Gelişmeler” raporu verilerine göre il sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 81 il arasından 27. sırada yer almıştır. 2008 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’ nun bilgilerine göre çalışan nüfusun %20,9’u sanayi, %32,7’si hizmetler sektöründe, %46,4’ü tarım; 2009 yılındaki bilgilere göre çalışan nüfusun

dağılımında %20,6 sanayi, %30,2 hizmetler, %49,2 tarım; 2010 yılındaki bilgilere göre ise %23,2 sanayi, %36,2 hizmetler, %40,7 tarım da istihdam edilmektedir. Karabük arazisinin %22,4'ü tarım ve %68,8'i orman alanı ve diğer amaçlar için kullanılan topraklar ise %9,61'lik kısmını oluşturmaktadır. Bölgede tarım potansiyelinin düşük olduğu, iklim şartları izin verdiği ölçüde seracılık özellikle vadi tabanlarında gelişmeye başlamıştır. İlde ticaret, sanayi sektöründen sonra gelmektedir (Erdem ve Dağdelen, 2012: 12-13-14).

D. Araştırma Alanın Sosyal-Kültürel-Turizm Yapısı

Türkiye'nin en büyük demir-çelik üretim merkezlerinden biri olan Karabük, Anadolu'da birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış oldukça köklü bir tarihe sahiptir. Gelenek ve göreneklere, doğal güzellikleri, tarihî mekânları, coğrafi yapısı ile önemli bir değere sahiptir. Sanayileşme ile birlikte eş zamanlı olarak gelişme evresi geçiren kent bu gelişme çizgisi içerisinde şekillenmiştir.

Ovacık, Eflani, Eskipazar, Yenice ve ilçeler arasında en farklı konumda olan Safranbolu'dur. İlçe; her şeyden önce köklü tarihi geçmişiyle önemli bir turizm merkezi durumundadır. Diğer yönden ise Demir-Çelik Fabrikası nedeniyle işçi ve işçi emeklilerinin yoğun olarak oturduğu ve konutların olduğu yerleşim haline gelmiştir. Tarihi Osmanlı evleri, hanları, hamamları, semerciler ve demirciler çarşısı, arasta çarşısı ve belli başlı tarihi yerleşimi olan ilçede bazı sadrazamlarda ikamet etmiştir (URL-2).

Safranbolu ilimizin sosyal ihtiyaçlarını karşılayan hizmet sektörü, önemli bir gelişme kaydetmiş sosyal tesisle, lokantalar, eğlence merkezleri yörenin geneline hizmet sunar hale gelmiştir. İlçeleri ele aldığımızda özellikle ormanla iç içe olan yerlerde ahşap yapılaşmanın hâkim olduğu Yenice, Eflani, Ovacık ve Eskipazar ilçelerinde sosyal hareketlilik çok düşük olması nedeniyle dışarıya yoğun göç yaşanmaktadır (URL-2).

Karabük bir yandan işçi göçü alırken bu işçiyi fabrikada tutmak zorunda olması sosyal alanlarının yapımına ağırlık verilmesine neden olmuştur. Karabük Demir-Çelik Fabrikasının kuruluşunu takip eden dönemlerde fabrika yaşamına

uygun ve çalışma kesimi memnun edecek yaşam alanlarına başlanmıştır. Nitelikli konut, sosyal yaşam alanlarına öncelik verilmiş mühendisler kulübü, işçi lokali, tenis kortu, yüzme havuzu ve spor sahaları gibi sosyal hayatın en önemli unsurları olan mekânlar oluşturulmuştur. Demir-Çelik fabrikasının en güçlü olduğu dönemler sosyal hayatın en canlı olduğu dönemlerdir. Fabrikanın ekonomik krize girmesiyle özellikle özelleştirilmesinden sonra durma noktasına gelmiştir. Fabrika devletin desteğiyle profesyonel yöneticilerle birlikte bu zor dönemi atlatmıştır. Devlet vatandaş işbirliği ile gerçekleştirilen yatırımlar kamu özel sektör yatırımları ve 2007 yılında kurulan Karabük Üniversitesi il sosyal hayatına önemli bir ivme kazandırmıştır. Yeni yapılan konutlar, alış-veriş merkezleri, kafeler yeni cazibe merkezi haline gelmiştir (URL-1).

Karabük İli ve İlçeleri pek çok kültürel özelliği ve mirası içinde barındırmaktadır. Demir-Çelik Fabrikası, Ankara-İstanbul gibi önemli ticaret merkezlerine yakınlığı güvenilir ortamı, Safranbolu gibi turistik değerleri ve büyük bir üniversitenin kurulmasıyla hızlı büyümeye geçmiş, önemli bir şehir haline gelmiştir.

Karabük'ün doğal güzellikleri arasında; Dede Yaylası, Ulu Yayla, Sorkun Yaylası, Sarıçiçek Yaylası, Boduroğlu Yaylası, Avdan Yaylası, Tokatlı ve Sakaralan Kanyonu, Kirpe (Düzce) Kanyonu, İnce Kaya Kanyonu ve Yenice Şeker Kanyonu sayılabilir. Akarsuları; Soğanlı ve Araç Çaylarıdır. Ormanlık alanlarıyla Türkiye'de birinci sırada yerini almaktadır. Dede Yaylası'nda her yıl temmuz ayında yapılan şenlikler ve Bahattin Gazi Türbesi'nin burada olması yöre insanı tarafından önemsenmekte ve sık sık ziyaret edilmektedir.

Kültür turizminin yoğun olduğu alan olarak Safranbolu ön plana çıkmaktadır. Safranbolu 1994 yılında UNESCO tarafından Dünya Kültür Miras Listesine dâhil edilmiştir. En önemli tarihi yapıları; Cinci Hanı ve Hamamı, Köprülü Mehmet Paşa Cami, İzzet Paşa Cami, Yemeniciler Arastası, kaya mezarları, höyükler, mimari ve sanatın geçmişten günümüze gelen önemli yapıtlarıdır. 17.'nci yy. ortalarında İpek yolunun Safranbolu'dan geçmesiyle tüccarların, yeme-içme, konaklama ihtiyaçlarını karşılamak üzere Cinci Hanı inşa edilmiştir. Bu Han 2004 yıllarında restore edilerek hizmete açılmıştır. Safranbolu'da her sene ağustos ayında "*Ulu Yayla Şenlikleri*"

eylül ayında ise “*Altın Safran Belgesel Film Festivali*” düzenlenmektedir. Osmanlı mimarisi özelliği taşıyan Safranbolu evleri, Safranbolu’yu öne çıkaran en önemli unsurdur. Yemeniciler, demirciler, bakırcılar, kalaycılar halen aktif bir şekilde mesleklerini icra etmekte ve Ahilik kültürünün günümüzde halen yaşatılmasına katkı sağlamaktadır. Dericiler çarşısı ise günümüzde “*Tabakhane müzesi*” olarak yerli ve yabancı turistlerin ziyaretine açıktır. Ülkemizin en uzun mağaralarından biri olan Bulak Mağarası; küçük gölleri, yer altı ırmağı, Damlataş diktleri ve travertenleri ile doğa harikasıdır. Hızır Mağarası da Safranbolu sınırları içerisinde yer almaktadır.

En eski tarihi ilçesi olan Eskipazar’da 2003 yılında Hadrianapolis Antik Kenti kazısı yapılmış Hristiyanlık dönemine ait birçok mozaik eser bulunmuştur. Bu çalışmalar halen devam etmektedir. Doğal güzellikleri ile ön plana çıkan Eskipazar zengin taş ocakları ile dikkati çekmektedir. Eskipazar’da sosyal hareketlilik olmasa da tarihin yanında muhteşem doğaya sahiptir. Küçük gölleri, yaylaları, akarsularıyla bahar ve yaz aylarında kentin gürültüsünden uzak sakin huzur dolu dinlenme imkânı sunmaktadır.

Eflani, Ovacık ve Yenice de sosyal hareketlilik çok düşük olmasının yanında doğa harikası yeşili hiç bozulmamış kentlerdendir. Bu kentlerde Doğa turizmi ve sporları, yürüyüş parkurları, Türk-İslam kültürünün hakim olduğu yerleri keşfetmek sosyal hayatın hareketlenmesine katkı sağlamaktadır.

GİRİŞ

Köklü bir tarihe ve kültüre sahip olan Türkler tarih boyunca çok geniş bir coğrafyada yaşamış, birçok kültür ve dinle etkileşime girmiştir. Bu etkileşim neticesinde Türk kimlik kodlarından biri olan sağaltma ve etrafında oluşan pratikler de birçok farklı inanç sisteminden etkilenmiş ve etkilemiştir. Göktürklerde, özellikle Uygur ve Karahanlı dönemine ait metinlerde sağaltma ve sağaltıcılar hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır. Eski Türklerde sağaltma eylemini “kam”, “bakşı”, “baksı”, “bö” “ozan” gibi adlara sahip büyücü, ruh güdücü, musikişinas, din adamı, sağaltma gibi yetileri bünyesinde toplayan tek bir kişi yapmaktaydı. Tarihi süreç içinde iş bölümü gerçekleşerek bu görevler çeşitli mesleklere ve görevlere ayrıldı. Sağaltma işlevi de Anadolu’da özellikle “ocak” adı verilen kuruma ve “ocaklı” adlı kişilere aktarıldı. Günümüz Anadolu coğrafyasında hekimlerden şifa bulamayan ve kırsal kesimde kimi durumlarda tabiplere müracaat etmek istemeyen halkın sağaltma için ilk başvurdukları yerler bu kurumlardır. Tarihi süreç boyunca kadın erkek eşitliği görülen Türk toplumunda sağaltma görevini hem erkeklerin hem de kadınların cinsiyet ayrımı yapmadan uyguladıkları görülmektedir. Günümüz Anadolu sahasında sağaltma işlevini gören “ocakların” uygulayıcıların daha çok kadın olduğu bilinmektedir. Eski Türklerden günümüze Türk toplumunda ve kültüründe kadın önemli bir rol üstlenmiş, çağ dışı olan toplumların aksine başta sağaltma olmak üzere insan hayatının her aşamasında aktif bir rol sahip olageldiği görülmektedir.

Türk kültüründe kutsal olan ateş ve ocak etrafında bir takım inanç ve pratikler oluşmuş ve “kült” haline gelmiştir. Özellikle inanış, uygulama nitelikli ve kültürel araştırmalarda çoğunlukla kullanılan “kült” terimi “dağ kültü, ağaç kültü, atalar kültü, veli kültü ve su kültü vb.” gibi ifadelerle yer almaktadır (Kumartaşlıoğlu, 2012: 1-6). Tabiat kültlerinden olan ağacı eski Türkler Tanrı’nın temsilcisi olarak kutsallık atfetmiş başta sağaltma olmak üzere ağaçlara müracaat ederek etrafında birçok inanış ve uygulamalar oluşturmuştur. Dağların yüksek olması zirvelerin göğe kadar uzanması Tanrı mekânı olarak algılanmasına ve bu zirveler cennete açılan kapı olarak görülmüş ve genellikle ölen kamlar dağ zirvelerine gömülmüştür. Türk yurtlarında ve Anadolu’da türbeler çoğunlukla dağ zirvelerindedir. Ev ve ocağı temsil eden atalar kültü her evin bir ruhu olduğuna o ev halkından önce ölmüş şahıs

veya şahıslar olarak bilinir. Bu bağlamda atalar kültü ile ocak kültü bir noktada birleşir. Ayrıca yaşamın kaynağını temsil eden suyun halk hekimliğinde de önemli bir yeri vardır. Şifalı sular kutsal sayılır kirletilmez. Eski Türk inancında suyun ruhu olduğuna inanılır. Akarsuya yemin içilir. Dede Korkut Kitabı'nda bu gelenek argış değişimiyle görülmektedir (Baysan, 2016: 52-53; Dağı, 2020: 22-23; Ögel, 2014: 410-411). Türk mitolojisinde Gök Tanrı (Tengri), ateş, ağaç, su, toprak, taş, dağ gibi varlıklarda kutsal ruh olduğuna inanılmış ve bu ruh iye olarak adlandırılmıştır. Bu iyelerin inanç değerleri açısından oldukça önemli unsur olduğu bilinmektedir. Türklerde Gök Tanrı kültü ana unsur olarak karşımıza çıkmakta ve tabiat kültürleri Gök Tanrı İnancının altında şekillenmektedir. Gök Tanrının, yerlerin ve göklerin yaratıcı, hâkim ve düzenleyicisi olduğu benimsenmiş ve en önemli kutsal değer olarak kabul edilmiştir. Gök Tanrı inancından sonra gelen ve kutsal olarak kabul edilen en önemli unsurlardan biride “ateş” tir. Merasim, kutlama, toy gibi etkinliklerde mutlaka ateş yakılmış ve ateşin kötü ruhlardan korunmak, kuvvet, mutluluk için kutsal olduğu inancı kabul edilmiştir. Ateşin söndürülmesi saygısızlık olarak görülmüş ve yasaklanmıştır.

Kamların inancına göre ateş birçok kötü şeyi temizler ve kötü ruhları kovar. Kam ilahilerinde ateş kültü ile aile ocağı kültü birbirinden ayırt edilmez. Kam alkışlarında ateş ile ilgili söylemlerde “*atamızın yaktığı ocak*” şeklinde tabir edilir. (İnan, 1976: 43-44). Halk hekimliğinin merkezinde yer alan kamlar özel ve üstün yeteneklerle donatılmış, doğaüstü güçlerle irtibat gerçekleştiren, bu güçleri kontrol ederek yönetebilen birçok türün icracısı konumunda olan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Temizsoylu, 2012: 22).

Kamlar; sağaltma görevini Anadolu'da İslamiyet'in etkisiyle telkin, büyü, sihir tedavilerini daha çok efsuncu, otacı, emci, orumçu, üfürükçü, kırık-çıkıkçı, hoca, ebe, şeyh, seçci, sülükçü, cindar vb. gibi adlarla anılan ve tedavi uygulamalarında İslamî unsurlardan yararlanan şahıslara bırakmışlardır. Bunlar arasında en dikkat çekenler ise “*izinli*” ve “*ocak*” olarak bilinen halk hekimleridir ve hastalıkların sağaltımı için tercih edilmiştir. Türk kültüründe önemli bir konuma sahip olan kam geleneğinin izlerine bugün de rastlamak mümkündür.

Bu çalışmadaki asıl amaç; Türk kültürünün kimlik kodlarından biri olan halk hekimliği ve uygulamaları bağlamında Karabük merkez ve bağlı yerleşim birimlerinde tespit edilen kadın sağaltıcılar ve bunun etrafında oluşan inanç ve uygulamaları belirlemek, kayıt altına almak ve Anadolu coğrafyasında benzer uygulamaların ortak ve farklılıkları tespit etmektir.

Karabük yöresi ile sınırlandırılan bu çalışmada halk hekimliğine bağlı kadın sağaltıcıların uyguladıkları geleneksel tedavi yöntemlerine ve etrafında oluşan inançlara yer verilmiştir. Karabük çevresinde halk hastalıklardan korunmak amacıyla modern tıbbın yetersiz kaldığı durumlarda hastalıkları tedavi etmek için kırık-çıkık, ocaklar, türbe yerleri, hayvansal, madensel ve bitkisel ürünlerden yararlanmaktadır. Ocakların bu uygulamaları yaparken genellikle sağaltmalarda büyüsel-dinsel işlemleri birlikte kullandığı belirlenmiştir. Yaşam şartların değişmesi ve tıbbın gelişmesiyle bu geleneksel tedavilerin azaldığı görülse de günümüzde bu geleneksel tedavilerin uygulandığı tespit edilmiştir. Araştırma alanında tespit edilen tedavi ve uygulamalar Eski Türk gelenekleri, bu coğrafyada yaşamış önceki medeniyetlere ait inançlar ve İslamiyet sonrası izleri olarak görülmüştür.

Yapılan bu çalışma, Karabük yöresinin kültürel birikiminin önemli bir ögesi olan halk hekimliğinde geleneksel sağaltıcılar hakkında daha önce işlenmemiş bir konuyu ortaya koymak açısından önemlidir.

Karabük merkezi, ilçe, mahalleleri ve bazı köyleriyle sınırlı olan çalışma alanımız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde literatür taraması yapılarak; Türk kültüründe halk hekimliği ve ocaklar alt başlıklar halinde açıklanarak; geleneksel sağaltma ve halk hekimliği, Türklerde halk hekimliği, Tengricilik, Kamlık ve kadın sağaltıcılar, Türk kültüründe ocaklar ve Kadın sağaltıcıların toplumsal yapıdaki rolü üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; Karabük'te halk hekimliği ve ocaklar, ocaklı olma yolları ve Karabük'te ocaklıların uyguladıkları tedaviler hakkında açıklamalar yapılmıştır. Üçüncü bölümde; Saha çalışması yapılarak Karabük'te kadın ocak türleri tespit edilmiştir. Görüşme gerçekleştirilmeden önce kaynak kişilere en kolay ulaşılacak yerler belirlenerek ocaklıların adresleri tespit edilmiştir. Ocaklık işini en iyi icra eden, bölgede daha çok tanınmış kaynak kişiler tercih edilmiş, kadın sağaltıcılarla irtibata geçilerek randevu alınmış ve görüşmeler

randevuya sadık kalınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında, sorulara geçmeden önce konu belirtilmiş önceden hazırlanan görüşme formundaki sorular esas alınmış (bk. s. 114-115) ve kaynak kişilerin verdiği cevaplar yalın haliyle derlenerek çalışmamıza aktarılmıştır. Saha çalışmasında kaynak kişiler yönlendirilmemiş mülakat/görüşme tekniğinden yararlanarak, derlemeler doğal ortamda gerçekleştirilmiştir.

Çalışma sonuç ve öneriler kısmı ele alınarak bitirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE HALK HEKİMLİĞİ VE OCAKLAR

1.1. Geleneksel Sağaltma ve Halk Hekimliği

Tıbbın bir bilim olarak görülmediği eski zamanlarda insanlar hastalıklara karşı kendi imkânları dâhilinde çareler aramışlar ve sağlıklı yaşam sürdürebilmek için birçok tedavi yöntemleri bulmuşlardır. Alternatif tıp olarak adlandırılan bu yöntemler; hayvansal, bitkisel, madensel, dinî-sihri işlem ve uygulamalardır. Eski dönemlerde yapılan sağaltma yöntemleri incelendiğinde olağanüstü güçler ile hastalıklar arasında bir bağlantı olduğuna insanlar inanıyordu. Hastalıklar da dâhil olmak üzere birçok doğa olaylarının, olağan üstü varlıklar tarafından meydana getirildiği düşüncesi hakimdi. Bu sebeple eski toplumlarda yaşam ve ahiret ile ilgili olaylarda olduğu gibi sağaltma yöntemlerinde de sihir/büyü yapma, dövme yaptırma, kanlı ve kansız kurbanlar sunma, adak adama gibi metotların kullanıldığı dikkat çekmektedir. Doğa ile iç içe olan insanların, deneme yanılma yoluyla birçok bitkiyi tedavi amaçlı kullandıkları göz ardı edilmemelidir. İlk insandan günümüze yaşama arzusu ile insanoğlu sağaltma yöntemlerine başvurmuş zamanla çok çeşitli uygulamalar, pratikler ve çeşitli nesnelere elde edilen ilaçları kullanmıştır. Eski çağlardan günümüze kadar gelen halk hekimliği yöntemleri de son derece zengin bir birikim oluşturmuştur.

Eski çağlarda her toplumun sağaltıcıları olduğu gibi Türklerde de bu görevi üstlenen sağaltıcılar vardı. Hekim, büyücü, musikişinas, ruh güdücülük gibi özelliklere sahip olduğu düşünülen bu kişiler toplumun en saygın kişilerinden biriydi. Zamanla medeniyetin gelişmesiyle birçok görevi tek bir kişide toplayan “*kam, ozan, baksı,*” gibi adlarla anılan bu şahıslar görevlerinin bir bölümünü başka kimselere devretmişlerdir. Müzik ile ilgilenenlere “*âşık*”, hakanın yanında danışmanlık ve hikâyeye anlatanlara “*meddah*”, ruh güdücülere “*şeyh, abdal, veli*”, sihir-büyü ile ilgilenenlere, “*cindar, üfürükçü*”, eğitim görmüş ve üst sınıf insanları sağaltanlara “*tabip, hekim*”, halk sağlığı ile ilgilenenlere de “*ocak*”, “*sınkçı*” gibi adlar almıştır.

Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı *“Türk halkının hakiki doktoru olan ocaklılar, Orta Asya Kamların bugüne ulaşmış şeklidir”* ifadesini kullanmıştır (Öngel, 1997: 10). Anadolu’da olmakla birlikte Türk topluluğunda çeşitli adlarla da günümüze kadar gelen ve folklorumuzun ayrılmaz bir parçası olsa da ocaklar, eski kamların (şaman) görevini üstlenmiş ve İslamiyet’in etkisiyle hastalık sağaltıcısı olarak görevlerine devam eden ocaklıya dönüşmüştür.

Halk hekimliği tanımında *“Halk doktora gitmek istemediği ve/veya doktora gidemeyince ya da olanakları bulamadığı zaman, hastalıklarını belirleme ve tedavi amacı ile başvurduğu metot ve uygulamaların tamamına halk hekimliği diyoruz”* ifadesini kullanmaktadır (Boratav, 1984: 122).

Orta Asya’ya kadar uzanan ocaklıların kökeni incelendiğinde, hastalık sağaltımı dışında, geleneksel kültürümüzde geniş bir anlama ve önemli bir yere sahip olan *“Ocak”* kelimesi, ilk olarak Orhun Kitabelerinde yer almış ve Divan-ü Lügat-it Türk’te ise *“oçuk”* ateşin yakıldığı yer manasına gelmektedir (Arat 1999/III: 34). Ocak kavramının, Türk Dil Kurumu’nun hazırladığı Türkçe Sözlük’te ve çeşitli ansiklopedilerde birçok anlamı ile karşılaşılmaktadır. Ev, aile, yurt, soy, boy anlamında; aynı amacı ve düşünceyi paylaşanların kurdukları kuruluş ve toplanıp görev aldıkları mekân; pişiren-kaynatan, eriten araç veya alet; kahvehanelerde, kuruluşlarda, kahve, çay vs. yapıldığı yer; bazı hastalıkları iyi ettiğine inanılan aile olarak bilinmektedir (Türkçe Sözlük, 2011: 1786; Atalay, 2006: 422; Devellioğlu, 1982: 1017; Çağbayır, 2007: 3581-3582).

Ocak kelimesini ifade ederken soy, dede ocağı anlamlarının haricinde diğer anlam olarak halk hekimliğindeki ocak kelimesini *“Belirli bir veya birkaç hastalığı tedavi etme gücünde olan, bu işin yöntemini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kişiyi gösterir”* şeklinde açıklamıştır. Ocaklar tedavi (sağaltma) gücünü el alma, rüya ve kan bağı gibi yollarla kazanan, çoğunlukla dinsel-büyüsel yöntemleri kullanarak bir veya birden fazla hastalığı tedavi etme yetisine ve gücüne sahip kişilerdir (Boratav, 1984: 113; Tek, 2019: 2-3).

Dağı (2020) *“Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği”* adlı kitabında ve Kumartaşlıoğlu (2012) *“Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü”* adlı doktora tezinde halk hekimliği hakkında geniş bilgilere yer verilmiştir. Dağı, tarihi yazılı

kaynaklarında halk hekimliği görünümlerinin incelendiğinde Kutadgu Bilig, Divan-ı Lügat-it Türk'te, Türk destanları ve halk hikâyelerinde halk hekimliği uygulamalarının göze çarptığını ifade etmektedir.

Ayrıca Kumartaşlıoğlu (2012: 241) doktora tezinde halk hekimliği geleneğinin önemli bir parçasını oluşturan ziyaret ritüellerinin bulunduğunu ifade etmektedir. Bunu bizlere açıklarken *“Nasıl ocaklılar ocak geleneğinin bir halkası olarak bir takım kural ve kaidelere uyup kendilerine gelen hastaları tedavi ederken geleneğin icap ettirdiği pratikleri uyguluyorlarsa hastalarda hem ocaklara gitmeden önce bir takım pratikler yapmakta, hem de tedavileri sırasında bazı kurallara uymaktadır”* cümlelerini kullanır.

Yapılan saha çalışması ve edinilen bilgilerden Kumartaşlıoğlu'nun bahsettiği ziyaret ritüellerinden de destek alarak hastaların sağaltılma esnasında yapmış oldukları bir takım pratikler ve uymaları gereken bazı ritüeller kısaca şu şekilde özetlenebilir.

Hastaların gidebilecekleri birden fazla ocak var ise hangi ocağa gideceği (yörede bıçak bırakma) gibi bir takım yöntemlerle tespit edilebilmektedir. Hastanın ocağa giderken abdestli gitmesi, ocağın şıfa verici olduğuna inanması, ocaklının verdiği emleri kullanması önem arz etmektedir. Ayrıca ocaklının verdiği diyete uyulması, ocaklı evinde verilen ikramların yenilmesi-içilmesi ve hastanın ocaklıya hediye veya para vermesi sık karşılaşan durumlardır. Ocakların ziyaret edildikleri gün ve vakitlerde gitmek, uyulması gereken pratiklerdendir. Aslında genel hatlarıyla incelendiğinde Dünya mitolojilerinde ve Türk mitolojisinde simgecilik ön plana çıktığı görülmektedir. Türk mitolojisi ve kültürleriyle ilgili simgecilik kamlık ile karışmış eski Türk kozmolojisidir.

1.2. Türklere Halk Hekimliği

Türk İşlam metinlerinde halk hekimliği incelendiğinde, Türklere halk hekimliğinin terimleri ve geleneksel sağaltımın varlığına rastlamak mümkündür.

Balasagunlu Yusuf Has Hacip *“Kutadgu Bilig”*de kamları tabipler (otacılar) ile bir tutmuş, Kamların insan topluluğu için yararlı adamlar olduğuna dikkat

çekmiştir. Bunlar hakkında şöyle der: “*Otacılardan sonra afsuncular gelir. Yel şeytan (yek) hastalıklarını bunlar tedavi ederler. Bunlara karışmak (katılmak) yel, şeytan dokunanları bunlara okutmak gerekir*” (İnan, 2006: 72-73). İlk Türk İslami eser olan “*Kutadgu Bilig*”de tabip yerine “*emci*” ilaç yerine de “*em*” denilmektedir.

Divan-ü Lügat-it Türk’te: ilaç (em, ot); Atasagun, eczacı, ilaç yapan adam, hekim (emci, otacı); hastalık (kem, ig); hasta (talganlıg, talgançil, sükel); hasta (igle, kemle, argın); katran-, karta-, em semle-, yinet (iyileştir-, tedavi et-) terimleri kullanılmıştır. Ayrıca çeşitli yerlerde “*em*” kelimesi ilaç manasında kullanılmaktadır (Dağı, 2020: 53). Eski Türklerde “*hekim*” sözcüğünün karşılığı olarak “*otacı*” kullanılır. Kelimenin kökü olan “*ot*” ise hem bitki hem de ilaç anlamına gelir. Uygurlar döneminde otacılar “*yarayı kesmek, yarayı temizce yıkamak, kan almak, sulu ilaç içirmek, ilaçla ovalamak*” tedavilerini uygulamışlardır (Dağı, 2020: 49-50).

Yüzyıllardır tarih sahnesinde yer alan Türkler, çok geniş coğrafyalara yayılarak bu alanlara yerleşmiş, bunun sonucunda birçok milletle, dini inançla ve kültürle temasta bulunmuştur. Farklı topluluklarla temas halinde bulunan Türkler, farklı dinleri ve kültürleri zaman içerisinde benimseyerek kabul etmiştir. Türk kültürünün tarih serüveninde hangi dinden ya da kültürden ne kadar etkilendiğini tam anlamıyla bilmek mümkün değildir. Son derece zengin birikime sahip olan Türk kültürü halk hekimliği yöntemleri bakımından da önemli bir birikime ve deneyime sahip olmuştur. Türk halk hekimliği serüvenini de İslamiyet öncesi, İslamiyet sonrası ve günümüz halk hekimliği olarak değerlendirmek gerekmektedir.

İslamiyet’ten önce Türk Halk Hekimliği inancına göre Kamlık (ya da Kam geleneğinde) şifacılık, geleceği bilme, büyü yapabilme, kötü ruhları kovma, iklim büyü, av büyü, kutsama gibi ritüeller bulunur (Erman, 2017: 83-84). Ziya Gökalp’ın belirttiğine göre, “*Kam vecde gelmek suretiyle hastalıkları tedavi eden bir din adamı hüviyeti taşır*” (Uyar, 2013: 11).

İslamiyet’ten sonra Türk halk hekimliğinde kamlığın gelenekleri yüzyıllar boyunca Müslüman Türklerde de unutulmamıştır. Horasan’a Müslüman olarak geçen Selçuk Oğuzlarının, Dede Korkut hikâyelerinden anlaşıldığı üzere Kam geleneklerini koruduğu aşikârdır. Örneğin aygır kesip yemek vermek, ağacı kutlu saymak, kurban adağını adak edenin çevresinde dolaştırmak vb. gibi. Selçuk Oğuzların torunları olan

Anadolu Türklerinde de eski inanç ve göreneklerin derin izleriyle karşılaşmaktadır. Uzun ömürlü olması için çocuklara, Yaşar, Durmuş, Dursun, Satılmış gibi isimler vermek, çalılara, kutlu ağaçlara ve türbelere bez parçası bağlamak, albastı (al karası), hastalık dolayısıyla çocuğun adını özel bir törenle değiştirmek vb. gibi adetler günümüze kadar intikal etmiştir (İnan, 2006: 207). Kurşun dökmek tespih çekmek, lohusalık, çocuk bakım usulleri, ölümden sonra lokma tatlısı pişirmek, yağmur duası gibi yaygın olarak Anadolu coğrafyasında devam ettirilen adetler de kam izlerinin devamı niteliğindedir (Yörük, 2019: 37). Unutulmayan eski Türk geleneklerinden bir diğeri Kamların, kutsal mekân sayılan ölmüş kimselerin mezarlarının ziyaret edilmesi sonucunda şifa bulacağı inancına sahip olmalarıdır. Bu mekânlar zaman içerisinde değişime uğrayarak “*Kutsal Atalar Mezarlığı*” ismini almıştır. Bir Allah dostunun mezarını ziyaret edenlerin hastalıklarına şifa bulacağını, isteklerinin yerine geleceğini düşünerek kurban kesip dua etmesi ve ağaçlara bez bağlanması gibi davranışlar kam geleneğinin izleridir. Günümüzde halen Anadolu’da muska yazma, okuyup üfleme, yel bağlama, vb. usuller hastalıkların sağaltılmasında kullanılan yöntemler arasındadır. Buda İslamiyet’in binlerce yıldır kam geleneklerinin izlerini silip atamadığını gösterir.

Bu geleneksel bilgiler Türklerin yaşamış oldukları coğrafyalar kadar renkli ve tarihleri kadar ezeldir. Türklerin Anadolu topraklarına göçmesiyle birlikte değişik coğrafyalarda yaşam tarzları, bitki çeşitliliği artmış em (ilaç) yapımı daha da zenginleşerek halk hekimliğinin de çeşitlenmesini sağlamıştır (Bekki, 2017: 198).

Türkler Orta Asya’dan getirdikleri geleneksel hekimlik bilgilerini kültür unsurlarını, asırlardır Türk tıbbına dayanan pratikleri nesilden nesile aktarılan gelenekselleşmiş teşhis ve tedavi yöntemlerini “*halk tababeti, halk tıbbı, halk sağaltmacılığı*” adı altında hastalık ve sağlığa dayalı bilgileri günümüze kadar getirmiştir (Kaplan, 2011: 151).

1.3. Tengricilik, Kamlık ve Kadın Sağaltıcılar

Türkler çok eski çağlardan itibaren tek Tanrı inancını benimsemişlerdir. Eilade tarihte ilk tek Tanrı inancının Türkler ve çevresindeki halklarda görüldüğünü iddia eder (Eliade, 2003: 83). Kötülüğün, iyiliğin, hastalığın ve şifanın vericisi hep Tanrıdır. Tanrı ile iletişimi ancak hakanlar ve özel yeteneklere sahip kamlar kurabilir. Türk mitolojisinde, Türk Tanrısı kişiöglü ile iletişim kurmak için gönderdiği elçi kartal, kadın vasıtasıyla bu bağlantıyı kurar. Bununla ilgili Yakut Türkleri arasında anlatılan bir mitte, kartal, Tanrının gönderdiği elçisi ve habercisidir; aynı zamanda kamların atası ya da anasıdır. Yakut Türklerinin inanışına göre ilk kam, bir kartal yumurtasından yeryüzüne gelmiştir. Kartal, Yakut Türklerinin inancına göre kam olacak bebeğin ruhunu (sür) yiyerek onu aylı ve güneşli bir yere götürür ve özel olarak yetiştirilmiş kutsal bir kayın ağacında kuluçkaya yatar. Kayın ağacının altında bulunan demir beşiğe yumurtadan çıkan bebeği götürür. Burada Ana Kuşu ismi verilmiş bir varlık tarafından büyütülür ve eğitilir. Eğitilen bu bebek kam olur (Lovava, 2013: 175).

Türk inanç sisteminde Kartalın, Tanrı'nın habercisi (ulağı) olarak görüldüğüne dikkat çekmiştir. Yırtıcı kuş olan kartalın insanlara yardım etmesi için Tanrı tarafından gönderildiğine inanıldığını söyler. Bu inanışa göre yeryüzünde hastalık ve ölüm; kötü ruhların insanların başına belaları musallat edene kadar yoktur. Tanrı yeryüzüne insanlara yardım etmesi için kartalı gönderir, fakat insanlar onları korumaya gelen kartalın ne geliş amacını ne de dilini anlamadıkları için kartal semaya geri döner. Bu sefer Tanrı, kartala dünyada karşılaştığı ilk insana kamlık kabiliyetiyle donatma yetkisi vererek tekrar yeryüzüne gönderir. Yeryüzüne tekrar gelen kartal, ağacın altında uyuyan bir kadınla evlenir. Kadın hamile kalır. Bu kadın bir süre sonra çocuk doğurur ve yeryüzündeki bu çocuk ilk kam olur (Harva, 2015: 375-376).

Türk kavimlerinde kam dininin ritüel ve merasimlerini yapan, fani insanlarla ve ruhlar arasında aracılık eden kişiye genellikle “kam” denir (İnan, 2006: 72). Moğollarda ise kadın kam “*udagan*” erkek kam “*bö*” olarak adlandırılmıştır (Potapov, 2012: 148). Türk boylarında “*baksı, ozan ve şair*” adı verilen Eski Türklerde ise “*büyü, sihir, falcı, hekimler ve afsunla*” uğraşan kimselerdir.

Kamların asıl amacı adaylara geleneklerini öğretme, adayların doğüstü güçler tarafından kollanmalarını ya da ruhlarını güçlendirmeyi sağlamaktır. Aile arasında nesilden nesile devredilerek miras olarak kalır, fakat ruhlar bu gücü diledikleri kişiye de takdim edebilirler. Altay kamlarına göre ise bu görev kalıtsaldır (Perrin, 2001: 32-33).

Yeryüzünün hemen her mekânında dinsel/sihirsel güçlerin bir güç kaynağı hem rastgele karşılaşma, rüya, hastalık vb. aracılığıyla (kendiliğinden) hem de arayışla (istem yoluyla) elde edilebileceği kabul edilmektedir. Dinsel/sihirsel güçlerin kalıtsal olmayan yöntemle ele geçirilmesinin sonsuz sayıda değişik tarzları olduğu da gözden irak tutulmamalıdır (Eliade, 2006: 128-129).

Hicretin ilk yüzyıllarında İslamiyet’i kabul eden Horasan ve Maverâünnehir Müslümanlarında bile birçok kam gelenekleriyle karşılaşmak mümkündür. Eski Türkler ve diğer kavimler İslam dinini ne kadar kabul etsede eski dinlerinden kalan pek çok gelenek, inanç ve ritüelleri yeni dinlerine sokmayı başarmışlardır. Kam geleneklerinin geneli İslamiyet’in emri gibi yüzyıllardır günümüze kadar sürüp gelmiştir (İnan, 2006: 204-206).

Orta Asya Türkleri Müslüman olduktan sonra İslamiyet’i tam anlamıyla özümseyememişler ve önceki dini inançlarını, ritüellerini ve geleneklerini yeni dinlerine ekleyerek korumaya çalışmışlardır. Yeni dinlerine çok çabuk adapte olan Orta Asya kadın kamları fal bakmaya veya kamlığa başlamadan önce Allah’a ve erenlere başvurmayı kendilerine daima bir borç olarak bilmektedirler. Ayrıca Hz. Peygamber’den, Hz. Eyüp’ten, Hz. Süleyman’dan, Müslüman evliyalarından ve Allah dostlarından yardım isterler (Bayat, 2019: 54). Peygamberlerin, evliyaların meleklerin, şeyhlerin isimlerini dualarının içine yerleştiren kamlar kendi mesleklerini korumak için “*bakşılık risalesi*” adı altında kendilerince kitap yazmışlardır (Radloff, 2009: 297).

Kadın; üremenin tek sahibi olması, gebelik dönemi, doğumun efendisi, yavruları ile birlikte yaşaması ve ilgilenmesi sebebiyle toplumun tinsel ve biyolojik merkezi haline getirilmiştir. Kadının doğurgan olması onun kutsanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte tarihi veriler ve arkeolojik kazılar sözlü gelenekler kadınları; otacı, falcı, kâhin, şifacı, kozmik yolcu ve kendinden geçen dansçı olarak gösterir. Ayrıca

kadınlar en eski tedavi (sağaltma) yöntemlerini en iyi bilen ve bunu başarıyla uygulayan kişilerdir. İlk kamların kadın olduğu ve Türk kam anlatılarında da en korkunç ve en kuvvetli kamların kadınlardan olduğu belirtilmektedir (Bayat, 2019: 20-21).

Toba Devletinin ilk dönemlerinde kadın kamlar genellikle devletin dini merasimlerinde faaliyette bulunuyorlardı. Örneğin 339 yılında bir kurban merasiminde kadın kamlar Sibiryaya kamları gibi ellerinde dümbellekle görünmüşlerdir. Manas Destanında istikbali rüya ile keşfedenlerin çoğu kadın kamlardır (İnan, 2006: 3-89). Sibiryaya'da ilk zamanlardan beri kadın kamların erkek kamlara göre daha öncelikli ve sayıca daha fazla olduğu bilinmektedir. P.W. Schmidt gibi bazı araştırmacılara göre kamlık yetkilerini başta kadınlar üstlenmişlerdir. Çünkü kamlıkta da tüm mühim görevlerin kadın tarafından gerçekleştirildiği anaerkil ve ana soylu toplumlarda ortaya çıkmıştır (Perrin, 2001: 92-93).

Eski Türk inancına göre ilk kamların kadınlardan olduğu değerlendirilmektedir. Seçilmiş olan kadın kamlar, klasik kamlık inancına göre ruhlarla sarılmış evrende insanları gözetken koruyan iyelerin mesajlarını kamlara ileten insanlardır. Ağaçlarla, dağlarla, rüzgârlarla iletişim kurabilen içi ve dışı ruhlarla dolu bir varlık olma özelliğiyle seçilir. Kamların pratikleri arasında hastalığı iyileştirmek en yaygın ve en önemlisidir. Bu nedenle kadın kamların bütün hastalıkları sağalttığı söylenir. Bu hastalıklar; delilik, bayılmalar, sinir hastalıkları, çeşitli kadın hastalıkları, asabiyet vb. olarak gösterilir (Etili, 2019: 58- 59).

Eski Türklerde ilk hekim olan kadın kamların gerek teşhis gerek tedavide erkek kamlardan farklı olarak kendilerine has yöntemleri vardır. Kam tahkiyelerinde (anlatılarında) kadın kamların sağaltma gücünün çok yüksek olduğu ve/veya bazen ölüyü dirilttikleri anlatılır (Bayat, 2019: 103-104).

İlk kamların kadın olduğunu destekleyen bir başka delil ise Kadın Kamlık Kurumunun bir kalıntısı durumunda olan “*cinsiyet değiştirme*” ya da erkek kamin kadın elbisesi giymesidir. Bazı toplumlarda kamlık kökeninde cinsiyet değişimi, Çukçiler ve Koryaklarda büyük oranda kıyafet değiştirme haline gelmiştir. Kadın kamların daha güçlü olduğu algısından yola çıkarak bu toplumlarda bazı güçlü kam erkekler gücüne güç katmak ve toplumda saygın konuma gelmek amacıyla kadın

kıyafetleri giyerler. Kadın kamların erkeğe dönüşmesi nadir görülen bir durumdur (Bayat, 2019: 82).

Büyük Kam merasimleri ve ayinleri İslam Türklerinden Doğu Türkistan'da Malov ve S. Oldenberg aracılığıyla, Pantusov tarafından başka bölgelerde ve Tarancılarda tespit edilmiştir. Bakşılardan yaptıkları ritüelle ilgili Yakut ve Altay kamlarının ritüellerinden daha muhteşem olur. Bakşının yanında saz takımı, hanendeleri bulunur. Altay kamlığında olduğu gibi Türkistan bakşılığının en önemli unsurlarından biri hastalığı başka bir nesneye ya da hayvana "göçürme" dir. Kamların yaptığı her merasimde mutlaka ateş bulunur; düğün törenlerinde önemli unsur ve herhangi bir ruh için kurbanlık hayvanın bir parçası önce ateş ruhuna ikram edilir (İnan, 2006: 71-108-109).

Kurban törenlerinde görev alan kamların ruhlarına sunulmak üzere senede bir defa yapılan kurban merasimi boy/kabile için büyük bir dinsel olaydır (Eliade, 2006: 270).

Kamlar seanslarında hastalığın kökeni konusunda iki nedenden yola çıkıyorlardı. Başlıca iki tip hastalık ayırt eden kam; ilki hastalığı insanın bedenine kötü iye (ruh)'lerin girmesi olarak değerlendirir. Bu inanış dünya halklarının birçoğunda yaygın olan bir görüştür. Hastalığın ikinci sebebi insan bedeninden ikizin (ruhu) çıkmasıdır. İkizin uzun süre dönmemesi kötü iyeler tarafından saldırıya uğraması ya da yön kabiliyetini kaybetmesinden ötürü geri gelmemesi ile açıklanmaktadır. Kamlar hastalığın nedenini ve özelliklerini tanımladıktan sonra hastayı tedavi amacıyla özel ayin düzenlerlerdi (Potapov, 2012: 171). Bazı hastalıkları kamlardan başka şifa dağıtıcılara ve otacılara sahip olan toplumlarda iyileştirebilirler; Bedenin düzenini bozan bir nesnenin vücuda girmesi durumunda ise, kam hastalığına esrime yetenekleri sayesinde, deneysel bilgilere dayalı yürütmeye bağlı kalmadan tanı koyar (Eliade, 2006: 334).

Kamlar seanslarını her zaman hastanın evinde ve geceleyin düzenler. Sağaltımın ayin niteliği özellikle belirtilir: Hastada bazı yasaklara uymak zorunda kalan kamlar, örneğin tuzlu ve etli yiyeceklere el sürmezler, kusturucu madde alan kamlar bedenini içten arındırır, her türlü kirlilikten uzak dururlar vb. Bazı durumlarda hastanın ailesi de aynı yasaklara uyar ve oruç tutar. Meditasyona ve

dualara dalan kam gün doğumu ve gün batımında yıkanır. Bu seanslar halka açık olduğundan, bütün halkta ilgiye ve gerilmeye yol açarlar. Kamların sağaltım dinsel merasimlerin olmadığı durumlarda, tam birer dinsel ayin yerine geçer. Kamların hastaya getirilmesi ve ücretinin saptanması bile ayin niteliktedir. Eğer kam hiç ücret istemez ya da yüksek ücret isterse hastalanır. Kamların tedavi ücretini de kendisinden ziyade gücü belirler (Eliade, 2006: 335).

Kadın; ilk insanların yaratılışından başlayarak günümüze kadar geçen süreçte, tüm toplumlarda erkeklere göre hissi ve psikolojik açıdan daha farklı bir yapıya sahiptir. Annelik içgüdüsünün de etkisiyle; hisseden, sahiplenen, koruyan, yardım eden, tedavi eden davranışlar sergilemektedirler. Kadınlar, yaratılış gereği sahip oldukları bu kutsal özelliklerinden dolayı birçok konuda olduğu gibi sağaltma tedavilerinde erkeklere göre çok daha etkin bir vazife üstlenmişlerdir. Ayrıca İslamiyet'in kabulüyle birlikte Müslüman Türkler yüzyıllardır kamların geleneklerini uygulayarak unutmadan bugüne kadar getirmiştir. Bu uygulamaların benzerleri ile Anadolu topraklarının pek çok yerinde karşılaşıldığı gibi saha çalışması olan Karabük'te de *"Karabük Kadın Sağaltıcılar"* üzerine yaptığımız araştırmada benzerlerine rastlanmaktadır. İslamiyet'in kabulünden sonra bu işlevleri gerçekleştiren koca/karı, derviş, hoca diye adlandırılan isimler kamların özelliklerini nesiller boyu devam ettirerek günümüze kadar getirmişlerdir.

1.4. Türk Kültüründe Ocaklar

İnsanlar bedeninde meydana gelen ruhsal ve fiziki rahatsızlıklar sonucu bu rahatsızlıklara çare aramıştır. Günümüz teknolojisi bugün ne kadar gelişirse gelişsin yaşamın her evresinde toplum kendi sağaltma yollarını kendisi aramış ve zaman içerisinde de halk hekimliği terimi ortaya çıkmıştır. İslamiyet'ten sonra ocak/ocaklı adı verilen geleneklerin günümüzde kökenine bakıldığında kamlık geleneğinin izlerini taşıdığı ve hastalıkları tedavi ederek vazifelerini yerine getirdiği görülmektedir. Ocak ve ocaklı kavramları toplumun halk hekimliği vazifesini gören, çeşitli hastalıkları sağaltma yetisine sahip olan, bu işin yöntemlerini en iyi bilen, bu işi uzmanlık edinmiş aile ve kişiler anlamında kullanılmaktadır.

Anadolu coğrafyasında halk hekimliği görevini yapan ocaklılar, kamların devamı niteliğinde olup vazifelerinden bir diğeri ise hastalıkları sağaltmaktır. Hastalıkların tedavisinde ilk başvuru olan yer hastaneler olmakla beraber halen kırsal kesimler tarafından hastalıkların sağaltımı için geleneksel tedavi yöntemlerine başvurulmaktadır. Çeşitli hastalıkların tedavisinde aktif rol oynayan, Türkiye'nin her şehrinde de sağaltmacılarla karşılaşmak mümkündür. Ocaklıların tedavi ettikleri hastalıkların adları da yöreden yöreye de değişebilmektedir. Bazı yörelerde farklı hastalıklar aynı isimle anılırken bazı yörelerde ise aynı hastalıklar farklı isimlerle bilinmektedir (Kumartaşlıoğlu, 2012: 233). Ayrıca aynı yörede aynı hastalık farklı isimle de adlandırılmaktadır. Örneğin, hastanın vücudunda doktor tedavisiyle geçmeyen ve şiddeti giderek artan kaşıntılar Karabük yöresinde genelde "Gılama" adıyla bilinmekle beraber iki farklı kaynak kişinin aynı hastalığa farklı isim vermiş olduğu ve bu hastalığı farklı yöntemlerle tedavi ettikleri gözlemlenmiştir (KK.13/KK.14). Ocaklar çoğunlukla tek bir hastalığın sağaltımı ile uğraşmakla birlikte zaman zaman birden fazla hastalığa da bakmaktadır.

Bugün Anadolu topraklarında çok farklı hastalıkları tedavi eden ocaklar yaygın olarak bulunmaktadır. Kumartaşlıoğlu çalışmasında Anadolu'da bulunan ocak türlerini şu şekilde sıralamaktadır:

"Ateş pare Ocağı, Alazlama Ocağı, Arpacık-itdirseği Ocağı, Albastı-Alacağı-Al basma Ocağı, Ağrı-Sancı Ocağı, Bezeme Ocağı, Boylama Ocağı, Baş ağrısı-Baş sıkma, Bezeme Ocağı, Bertik Ocağı, Aydaş Ocağı, Bakır basma Ocağı, Boğaz basması-Boğaz düşüğu Ocağı, Boncuklama Ocağı, Dalak Kesme Ocağı, Çubuk Ocağı, Bulgur Püskürmesi Ocağı, Çizdirme Ocağı, Çıban Ocağı, Dağlama Ocağı, Dabaz Ocağı, Dolama Ocağı, Dene Ocağı, Dilgöz Ocağı, Dilaltı Ocağı, Dıngıldak Ocağı, Dapındırma Ocağı, Damak Çekme Ocağı, Göz Ağrısı Ocağı, Göze Boz inme Ocağı, Göbek düşmesi Ocağı, Gideğen Ocağı, Eş Ocağı, Dolluk Ocağı, Efsun Ocağı, Gelincik Ocağı, Fıtık Ocağı, Gutnu Ocağı, İnme-felç Ocağı, İncili sırgı Ocağı, İncileme Ocağı, İspahi Ocağı, Isırgı Ocağı, İrafa Ocağı, Kara yakma-Kara bezeme-Kara Tutma Ocağı, Kumru-Karıncalık Ocağı, Kabakulak Ocağı, Kan aldırma Ocağı, Karın şişi alma Ocağı, Kengi Ocağı, Keneci Ocağı, Kemreleme Ocağı, Kırık-çıkık Ocağı, Kırbacı Ocağı, Kızıl yürük Ocağı, Kıyık Ocağı, Kırk basma Ocağı, Korku Ocağı, Kızılyel Ocağı, Kulak ağrısı Ocağı, Kuduz Ocağı, Köstebek Ocağı, Kurbağacık Ocağı, Kulunç Ocağı, Kurdeşen Ocağı, Kurtağzı bağlama Ocağı, Kurşun Dökme Ocağı, Kurt Dökme Ocağı, Küpleme Ocağı, Külleme Ocağı, Mekir Ocağı, Parpı Ocağı, Nazar Ocağı, Sedef Ocağı, Sarılık Ocağı, Siğil Ocağı, Sıraca Ocağı, Sıkma Ocağı, Siyahlama Ocağı, Sıtma Ocağı, Söylemez Ocağı, Şehla Düzeltme Ocağı, Süt çekti Ocağı, Tatar kurdu Ocağı, Tatarca Ocağı, Temre Ocağı, Tavukgötü Ocağı, Toprak

Ocağı, Tıbıka Ocağı, Uyuz Ocağı, Uçuk Ocağı, Üç günlük Ocağı, Yakmacılık Ocağı, Yakmaca Ocağı, Yaş kurbağacık Ocağı, Yanma Ocağı, Yılcancık Ocağı ve Yel Ocağı” (Kumartaşlıoğlu, 2012: 233).

Ocaklı sağaltma gücünü kan yoluyla ailesinden alır. Bunun için eğitim ve öğrenime gereksinim yoktur. Tedaviyi uygulayabilmesi için bazı ritüellere dikkat etmesi gerekmektedir (Acıpayamlı, 1969: 5).

Ocaklı kimseler, bir yatırım çevresinde ikamet eden yerli halktandır. Ocaklının veli soyundan gelmeleri ya da ocaklının yatırım ziyaret yerinde görevli olmaları ocaklıya yetki verildiği fikrini besler. Ocaklık anadan kıza ya da babadan oğula geçer yalnız bu kesin bir kural değildir. Ocaklı kendi soyundan olmayan bir kişiye “*el verebilir*” böylelikle büyü gücü kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu zamana kadar derlenen bilgilere göre her hastalığın ocaklısı olabilir. Kan yoluyla ocaklı olamayan kişiye “*izinli*” denilmektedir. Yakın akrabası ve çocuğu olmayan ocaklı, yetenekli bir çocuğu küçükten yanına alarak, özel bir eğitime tabi tutar, vakti gelince “*el verme*” adı altında bir merasimle hastalık sağaltma gücünü, çırağına aktarabilir. Böylelikle “*izinli*” ismini alan çocuk, hastalıkları sağaltma yetkisine sahip olmaktadır. Hastalık sağaltmaktan ziyade, hastalığa önceden haber verebildiklerine inanılan kimselere ise “*orumçu*” denilmekte ve bu kimseler kabiliyetlerini ailelerinden almaktadırlar. Ocaklılar gibi herhangi bir öğretim ve eğitime tabi değillerdir (Boratav, 1984: 113-114; Şar, 2008: 1163).

Ocaklılar “*izinli*”, “*el verme*”, “*orumçu*”, “*yılcancıklı*”, “*yılan sıkan*”, “*bıçakçı*”, “*ebe*”, “*nefesli*”, “*kırık-çıkıkçı*”, “*bakıcı*”, “*ocaklı*”, “*ocak*” ya da uyguladıkları yöntemlere göre “*al ocaklısı*” veya “*alcı*” gibi ifadelerle halkın arasında anılmaktadırlar (Altunkaya, 1999: 176; Küçükbasmacı, 2000: 66; Şar, 2008: 1163; Uyar, 2013: 25).

1.5. Kadın Sağaltıcıların Toplumsal Yapıdaki Rolü

Aile temelinin en önemli yapı taşı olan kadın tarih boyunca toplumsal yaşamda çok önemli bir rol oynamıştır. Türk devletlerinde kadının rolü; yaşanan zamanla alakalı olarak toplumların yapısına, dinine, kültürüne göre değişiklikler göstermektedir. Türkler kamusal ve sosyal hayatta kadına her zaman öncelik tanımış ve değer vermiştir. Güçlü bir aile yapısına sahip olan Türklerde, İslamiyet’in

kabulünden sonra kadının önemi artmıştır. Eski Türk kadının göçebe hayatını sürdürdüğü dönemde aktif bir konumda olduğu, yerleşik hayata geçtikten sonra durgun hal aldığı düşünülse de aile hayatına yön veren kadınlar sosyal hayattaki yerini korumuştur. Türk kültür geleneğinde kadının yeri annelik özelliğinden dolayı yüce bir değer kazanmıştır. Kadın var oldukça aile var olmuş ve kadının önemsendiği devletlerde gelişmişlik seviyesi artmış, daha huzurlu ve yaşam kalitesi yüksek bir toplum ortaya çıkmıştır.

Kadın, Yaradılış Destanı'na göre; kâinatın yaratılışına neden olan ilham kaynağı olarak görülmüş ve Türk mitolojisinde de oldukça yüksek mevkide gösterilmiştir (İnan, 1934: 274). Tarihin ilk dönemlerinde kadınlar, dünyaya yeni bir canlıyı getirmeleri, fiziksel yapıları gereği erkeklerden farklı birtakım özellikler göstermeleri, düşünce ve ruhsal olarak daha hassas bir yapıda olmaları nedeniyle toplum içerisinde saygın bir yapıda konumlandırılmıştır. Eski Türk kam anlatılarında yer alan bilgilerde en güçlü kamlarda kadınların olduğu ve sağaltma metotlarını iyi bilen, başarıyla uygulayan kişilerin genellikle kadınlar olduğu belirtilmektedir (Bayat, 2019: 20-21).

Türk toplumunda hayatın her konumunda yer alan kadın, özellikle halk hekimliğinde de geleneksel tedavi yöntemlerini tarih boyunca korumuş, uygulamış ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Böylece Türk kimlik kodlarından biri olan halk hekimliği de Türk toplumu arasında canlı bir şekilde yaşamını sürdürmüştür.

Kadın sağaltıcıların henüz iletişim araçlarının gelişmediği zamanlarda yakın bölge halkı tarafından tanınırken, günümüzde teknolojinin gelişmesine paralel olarak taşınabilirliğini ve ulaşılabilirliğini arttırmıştır. Modern tıpla çözülemeyen sağlık sorunları bulunan kadınlar özellikle mahremiyet düşünceleri nedeniyle kadın sağaltıcıları tercih etmektedirler. Günümüzde gelişen iletişim teknolojilerinin de etkisiyle kadın sağaltıcıların tanınabilirliği ve ulaşılması daha yaygın hale gelmiştir.

Çağdaş dünyada ne kadar modern tıptaki müdahaleler önem taşısa da günümüzde Anadolu coğrafyasında halk hekimliğine bağlı pratik ve uygulamalara sıkça rastlanmaktadır. İnsan hayatının en önemli unsuru olan sağlık ve uzun yaşama arzusu, insanların sağaltıcılara olan ihtiyaçları onları her zaman toplumun en önemli kurumu haline getirmiştir. Tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da eskiden

hastalıkların Tanrı ya da kötü ruhların musallat olmasından kaynaklandığı inancını doğurmuştur. Tanrı ve diğer ruhlarla iletişim kurabilen sağaltıcılar, diğer toplumlarda genellikle erkekler iken bu durum Türklerde hem erkek hem de kadınlar tarafından sağlanabilmekteydi. Hatta bazı durumlarda kadın kamlar erkek kamlardan toplum içinde daha önemli bir statüde bulunmaktaydı. Bu durum Türk toplumunda ara sıra kesintiye uğrasa da kadın, Türk toplumun temel taşı olmaya devam etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KARABÜK'TE HALK HEKİMLİĞİ VE OCAKLAR

2.1. Karabük Halk Hekimliğinde Ocaklar

Ulaşımın zor olduğu, dağlık ve yayla kültürüne sahip yörelerde genellikle geleneksel halk tedavileri ön plana çıkmaktadır. Karabük yöresinde dağlık alana sahip olması nedeniyle halk ilaçlarının sıkça kullanıldığı yerlerden biridir. Modern tıbbın ilerlemesi halinde halk hekimliğinin bugün dahi kullanılmasının birçok nedeni olduğu söylenebilir. Öncelikle anlık müdahaleyi gerektiren durumlarda evde bulunan malzemeyi kullanarak doktora gitmekten kurtulma düşüncesidir. Çünkü kırsal kesimlerde ya da merkeze uzak olma ulaşımın zorluğu gibi nedenlerde geleneksel halk tedavilerini uygulamışlar ve doğru olduğuna inanmışlardır. Yörede her ne amaçla olursa olsun yapılan tedavilerin temelinde inanç yatmaktadır. Ayrıca yörede hastalığına doktora çare bulamayanlar kendi çevrelerinde ocaklılar bulup sağaltıcılara yönelmişlerdir.

Ocak; çoğu toplumda kutsal sayılan, bereketi, uğuru, gücü, korkuyu, ışığı, sıcaklığı temsil eden ve kelime anlamı olarak da birçok manaya gelen önemli bir kavramdır.

Halk hekimliğinde ocak, ocaklı sözcükler; belirli hastalığı iyi edebilme gücü olan bu işin yöntemlerini bilen ve uygulayan kişiler olarak tanımlanır (Baratov, 2016: 129). Yüzyıllardır hastalıkları sağaltarak varlığını koruyup bugüne kadar gelen ocaklık geleneği halk arasında önemli bir yere sahiptir.

Karabük yöresinde işini en iyi bilen on beş kadın sağaltıcılarla karşılaşmış ve en çok bilinen ocak Safranbolu/Karıt köyündeki Köstebek ocağı, ilçe ve köyler de ise Yılcık Ocağı'dır. Karıt köyündeki Ocaklızade Hayriye EKŞİOĞLU birçok Safranbolulu tarafından tanınan ve saygı gören bir isimdir. Hayriye EKŞİOĞLU; çeşitli şehirlerden doktor tavsiyesi ile hastaların geldiğini ve yapılan sağaltmanın olumlu sonuçlar verdiği zaman hastaların teşekkür etmek için dönüş yaptıklarını söylemektedir.

Çalışma kapsamında olan Karabük ilçe ve köylerinde, genellikle ocaklıların el alarak sağaltım işini yaptıkları, bölgede ocaklıların birden fazla hastalığı tedavi etme işlemini yaptığı, yalnızca bir hastalığa bakan ocaklarda (Köstebek ocağı, Siğil ocağı, Yara tedavisi, Kekeme ocağı, Geyrek batması, Çıban ocağı) sağaltmacıların el alarak tedaviyi uyguladığı görülmüştür.

Gece yanığı ocağı tedavisinde Şahizer AKSOY, gece yangın felaketine uğrayan bir evin küllerini veya toprağını alarak su ile karıştırıp çamur haline getirir. Hastanın yara ve kaşınan yerine çamuru sürer. Şahizer AKSOY eşi de dâhil olmak üzere birçok hastayı bu yöntemle iyileştirdiğini söylemektedir (KK.14). Kaynak kişi gece yanığı tedavisini kendisinin ocaklı olması neticesinde bu yöntemi deneyerek uygulamış ve olumlu sonuç verdiğini söylemektedir. Hasta olan kişinin kendisinin de yapabileceğini söyler.

Saha çalışmasında Vasfiye AYKAÇ (KK.12) adlı kaynak kişi kurşun dökme işleminin ikinci vaktine kadar yapılması gerektiğini gün batımından sonra kurşun dökülmediğini söylemektedir.

Ocaklarda sağaltma işleminin genellikle belirli günleri vardır ve tedavinin olumlu cevap vermesi için birkaç defa yapılması gerekmektedir. Derleme esnasında ocaklılar hastanın gidiş-geliş sıkıntısı çekmemesi için o gün içerisinde tedaviyi uyguladıklarını söylemektedirler.

Ocaklı kadın ya da erkek olabilir. Bölgede kadın hastalara kadın ocaklı, erkek hastalara erkek ocaklılar tarafından tedavi uygulanmaktadır.

2.2. Karabük'te Ocaklı Olma Yolları

Toplum arasında bir veya birden fazla hastalıkları sağaltan, sağaltma gücüne sahip olduğuna inanılan şifa veren kişilere “ocak” veya “ocaklı” denilmektedir. Halk hekimliğinde ocaklar bazı yörelerde farklı isimlerle bilinmektedir. Hastalıklara şifa veren, gücü, kabiliyeti olan ocaklılar, bu yeteneklerine değişik şekillerde sahip olabilmektedirler. Kesin bir kural olamamakla birlikte ocak anadan kıza ya da babadan oğulla geçebilir. Ocaklı kendi soyundan olmayan kişiye “*el verebilir*” ya da “*el almadan*” ocak soyundan /aileden gelerek ocaklılar hastalıklara sağaltım

yapabilirler. Örneğin kaynak kişimiz (KK.5) siğil tedavisinde, dedesi askerde iken kan bağı olmayan bir kişinin el vermesiyle bu ocağı yürüttüğünü söylemektedir. Ocak soyundan gelen ocaklızadeliler tedavi işini aile içerisinde görerek deneyim kazanırlar. Bazı ocaklarda ailenin erkek/kız veya gelini ocaklı sayılır, her ikisi sağaltım yaparken (KK.4-KK.9-KK.10) bazı ocaklarda sadece kızı/gelini sağaltım yapabilir. Evin erkeği kesinlikle yapamaz. Ocağı devrederken erkeğe devredilmez hane içinden kıza/geline devredilir. Hane dışına ocak çıkmaz (KK.10).

Ocaklı şahıslar sağaltma gücünü genellikle soy yoluyla kan bağı ile alırlar. Bunun haricinde belirli bir hayvanı öldürerek, ocaklı kişinin izin vermesi, hastalık yoluyla ya da rüya yoluyla ocaklı olma durumu da mümkündür.

Saha çalışmasında görüşüp söyleşi yapılan kaynak kişilerin genellikle aile içinden gelen el alma yöntemiyle ocaklı oldukları ve kaynak kişi Durkadın MURAT'ın eşinin erkek kardeşi köstebek öldürerek ocaklı olduğu görülmektedir.

2.2.1. Ocak Soyundan Gelme

Ocaklının, aynı soydan gelme yani kendi atalarından olması durumu halk hekimliğinde yer alan ocak kavramının temelidir. Hastalığı sağaltabilmek için bu ocaklarda “*el alma/el verme*” gibi ritüelin gerçekleşmesine gereksinim duyulmaz. Rahatsızlanan kişilerin hastalıklarını sağaltabilmek için ailenin/soyun üyesi olmak kâfidir (Arslan, 2020: 53). Kamlarda olduğu gibi ocaklı soydan gelen kabiliyet ve mistik güçlerin etkisine olan inancıyla, herhangi bir eğitime gerek duymadan atalarından gelen bu ocağı devam ettirir.

Ocaklı hangi hastalığa sağaltma kabiliyeti var ise sağaltma esnasında yapılması gerekli olan işlemleri, bu işin pratiğini atasının yaptığı uygulamalardan öğrenir. Ocaklı, hastanın ne şekilde ve nasıl sağaltılacağını, sağaltma işleminin kaç gün süreceğini, hangi günlerde ve zamanlarda yapacağını, hastalığın kendine sıçramaması için nasıl tedbir alacağını bilmek ve kurallara uymak zorundadır (Araz, 1998: 85).

Bu usul ocaklara örnek ise Kumartaşlıoğlu'nun çalışmasındaki Balıkesir'e bağlı Kocaavşar köyünde bulunan “*Siyahlama Ocağı*” dır. Kaynak kişi Cemal Çam

bu özelliğini soyundan almaktadır. Kökenindeki erkekler ve bütün kadınlar siyahlama yapabilmektedir. Gücünü ve yeteneğini soylarından alan ocakların, ocak oluşlarını çeşitli sebeplere bağlı olarak anlatılmaktadır. *“Ocaklı ailenin bu vafsa sahip olması, geçmişte Ocak’ın atalarının başlarından geçen bazı olaylara dayanır. Bu olaylara bağlı olarak bu soya belli bir hastalık veya hastalıkları iyileştirme yetisi ve gücü verilmiştir. Bu atalar, genellikle iyi hasletlere sahip kişiler olup yaptıkları iyiliklerden dolayı bazı hastalıklara şifa verici olmakla ödüllendirilirler.”* (Kumartaşlıoğlu, 2012: 215-216). Bu açıklamaya en güzel örnek Mine Arslan’ın *“Halk Hekimliği Bağlamında Ocaklar: Karaman Örneği”* araştırmasında Karaman’ın Abbas Mahallesinde bilinen *“Temre Ocağı”* dır. Kaynak kişi Gülşen Bakır nasıl ocaklı olduğunu anlatır: *“Eskiden sabahleyin kalktın mı ilk işimiz yemeği yapmak. Biz annemle yemeğimizi hazırladık, balkona kömür ocağına yemeğimizi koyduk. 17 yaşlarındayken bir amca geldi. Dede dedim karnın açtır. Çok yaşlı 90 yaşlarında belki. Sirtında torbası vardı. Dedenin karnını doyurduk güzelcen. Kızım bu iyiliği yaptınız bende size Kur’an-ı Kerim’den bazı ayetlerin şifasını söyleyin dedi. Temriye duası, Siğil duası böyle duaları anlattı. Ümmeti Muhammed’e söylersiniz, yaparsanız şifa Allah’tan dedi. İşte kızım yapılan iyilik bu tedaviyi öğrenmeme sebep oldu. Bir hafta sonra dede Kızlar Ağası tekkesinde uyurken vefat etmiş. Sanki biliyormuş gibi bana devretmiş.”* (Arslan, 2020: 53).

2.2.2. Yetenek Sebebiyle Ocaklı Olma

Ocaklı olmanın diğer yolu ise kişinin olağanüstü yetenek ve becerileri sayesinde ocaklı olduğu durumudur. Özellikle geyrek batması, kırık-çıkık, bel fitiği, sülük tedavisi, yanık tedavisi vb. tedavileri yapan ocaklarda bu duruma rastlamak mümkündür. Kişinin çocukluğunda ya da gençliğinde halk hekimliği tedavisinde uzman kişilerden gördüğü eğitim ve teknikleri, kısa zamanda kavramasıyla ocaklı olma durumu *“yetenek sebebiyle ocaklı olma”* olarak tanımlanabilir.

Mine Arslan’ın çalışmasında Karaman’da en yaygın ocaklar *“göbek düşüğü ocağı, kısırlık ocağı, kırık-çıkık ocağı ve korkuluk ocağı”* bu konuya örnek verilebilir. Karaman’ın Osmaniye köyünde Nevin Andaç’a Dursun Yenge *“sen bu işi becerin”* diyerek elini verip öğretmiştir. Ayrıca *“Korkuluk Ocağı”* nda olan

ocaklızade Nevin Andaç'ın bu sağaltma yöntemlerini yapabileceğini inandığı için ocaklı olmasını sağlamıştır (Arslan, 2020: 60).

Ateş'in çalışmasında kaynak kişisi Duran Ölmez isimli ocaklızade “*kırık-çıkık*” tedavisini uygulamaktadır. Bu şahıs babasından öğrenmiş, babası ise askerde öğrenmiştir. Silsile halinde ocaklı olana kadar bu şekilde devam etmiştir. Bıçılğan köyünde bulunan ocaklızade Emine Akbulut ise çocuk sahibi olmak için uzun yıllar gezmiş bu zaman zarfında gördüğü köy ebeleri aracılığıyla “*kısırlık*” tedavisine bakar hale gelmiştir. Kendisinin baktığı birçok kişinin de çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir. Göbek düşüğü tedavisi konusunda Çörten köyünde bulunan ocaklızade Fadime Çetin uzun yıllar bu ocağın tedavisine baktığını ve gelen hastaların tedavide olumlu sonuç aldıklarını belirtmiştir (Ateş, 2015: 99).

Yapılan saha çalışmasındaki yöre halkının yetenek ve becerileri sayesinde “*siğil tedavisini*” bitki kökenli ve dinsel tedavi yöntemini uygulayarak kendilerinde sağaltma uyguladıkları bu konuya örnek verilebilir.

2.2.3. Bir Hayvanı Öldürerek Ocaklı Olma

Bir hayvanı öldürerek ocaklı olma yöntemine en güzel örnek; Anadolu'da halk arasında farklı isimlerle *köstü*, *kösnü*, *körsü* gibi isimlerle bilinen köstebeğin yakalanıp boğazından sıkılarak öldürülmesi, sıvazlanması, el/ayak kesilerek kurutulması veya etini yiyerek ocaklı olması verilebilir.

Balıkesir'in Balya'ya bağlı Habipler köyündeki kaynak kişi köstebek ocağı yetisini köstebeği sıvazlayarak elde ettiğini, yakaladığı köstebeği sıvazladığını (siyahladığını), bu sırada Fatiha'dan başlayarak Tebbet sûresine kadar olan bütün sûreleri okuduğunu, böylece boğazları ve bademcikleri şişen hastalara baktığını anlatmaktadır. Yakalanan köstebeğin boğazı sağ elin başparmağı ve işaret parmağı ile tutulur. Köstebeğin boğazını bir sıkışta sıkıp öldürerek ocaklı olma elde edilir. Bu esnada üç İhlâs-ı Şerif ve Fatîha okunur. Balıkesir/Dursunbey'e bağlı Selimağa köyündeki kaynak kişi aksi takdirde ocaklı olunmaz (Yonga 2007'den akt. Kumartaşlıoğlu, 2012: 229).

Köstebeği boğarak ocaklı olan bir diğer örnek ise Yozgat'a bağlı Sarıkaya'da karşılaşılmaktadır (Ayyıldız, 2000: 29). Harput'ta boğaz ağrılarını tedavi etmek için bir köstebekle olmadığını yedi tane köstebek yakalayıp boğazından sıkarak öldürmek gerektiği söylenir (Araz, 1998: 85). Osmaniye'de köstebek ayağının kesilerek kurutulması ve hastalıklı bölgeye sürülmesidir (Karakaş, 2013: 331). Kastamonu'da köstebek elinin kesilerek kurutulması dua okuyarak yara yere sürülmesidir (Küçükbasmacı, 2000: 207). Aksaray'a bağlı Çimeliyeniköy'de köstebek ocağındaki ocaklı ise köstebek etini yiyerek ocaklı olunur (Gümüşsoy, 1999: 137).

Yapılan çalışmada ocaklıların çoğu köstebek boğarak ocaklı olduklarını aktarmışlardır. Ocaklı olmak isteyen kişi köstebeği toprağın altından çıkarken yakalar ve iki parmağı ile öldürür. Bu işlemden sonra ocaklı olan şahıs vücudun herhangi bir yerinde çıkan köstebek hastalığını, masaj yaparak; boğaz ve bademcik şişliklerini eli ile sıvazlayarak tedavi eder. Bunların dışında kaynak kişilerden Hayriye EKŞİOĞLU'nun köstebek öldürmeden kayınvalidesinden el almak suretiyle ocaklı olduğu diğer kaynak görüşmeci Durkadın MURAT ise eşinin erkek kardeşi köstebeği boğazlayıp öldürmesiyle köstebeğin elini/ayağını kesip kurutması sonucunda ocaklı olduğunu bildirmiştir.

Köstebek ocağını, Anadolu'da farklı yöntemlerle devam ettiren pek çok ocaklı bulunmaktadır (Demiray, 1976: 19; Akman, 2007: 397; Gümüşsoy, 1999: 137; Demren, 2008: 200; Aydın-Atasagun, 2006: 95-96; Ateş, 2015: 120; Koç, 2019: 67; Ülger, 2012: 45; Arslan, 2020: 60).

2.2.4. Benim Elim Değil, Fatıma Ananın Eli “El Alma”

Geleneksel Türk Kültüründe İslam Dini yayıldıktan sonra Hz. Peygamberin kızı Hz. Fatma (Fadime) hakkında birçok inanış mevcut olmuş ve geleneksel tedavi yöntemlerinde de bu inançlar ayrı bir boyut kazanmıştır. Şifalı bir bitki olan “*Fatma Ana Eli Otu*” İslam inancına göre kutsal bir bitkidir. Arabistan'dan getirilen diğer adı ise “*Meryem Ana Otu*” olarak da adlandırılan bitki, bugün halen kullanılmaktadır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Meryem Ana Otu

Bir rivayete göre Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma tarafından dikildiğine inanılmaktadır. Eski zamanlarda bu otun; hamile kalmak isteyenlere ve hamile olan kadınların rahat doğum yapabilmesi için kullanıldığı bilinmektedir. Bir miktar suyun içine ot atılması ve suya dualar okunması suretiyle doğum sancısı yaşayanlara bu sudan birkaç yudum içilmesi önerilmektedir. Meryem Ana otunun suyun içinde açılması ile rahimde açılma başlayacak ve doğumda bu esnada rahat gerçekleşecektir. Bugünde Anadolu topraklarında bu yönteminin pek çok yerde kullanıldığı bilinmekte ve insanlara manevi doygunluk veren bu uygulamanın yapılan saha çalışmasında kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla ocaklı olmak isteyen kadınlar “ *Meryem Ana Otu/ Fatma Ana Eli Otu*” nu kullanarak bu “***Benim elim değil Fatma anamızın eli, Ya Şafi isminle şifa ver Rabbim***” diyerek dua etmekte ve böylece ocaklı olmaktadır.

Kırgızlar/ Kazaklar gibi, Uygur (Tarancı) Türkleride kamlarına “*baksı*” derler. Kendi hocalarına karşı bu baksılar “*baksılık risalesi*” isminde bir kitap çıkarmışlardır. Uygur Türklerinde halk hekimlerine “*baksı*” denilmektedir ve baksılık risalesine göre Muhammed'in kızı Fatma baksılık sanatının piridir. Rivayete

göre “bir gün Hazreti Fatma bir ağacın gölgesinde oturuyordu. Havadan bir kuş gelip bu ağacın bir dalına kondu, dal derhâl kurudu. Bu menhus (uğursuz) kuşun gölgesi Fatma'nın üzerine düştü. Fatma hastalandı. Hekimlerin ilacı fayda vermedi. Tanrı tarafından kırk eren geldi. Bu erenler bir tuğ dikip etrafında dolaştılar. Fatma iyileşti” sonunda baksılara Hz. Fatma'dan baksılık kalmıştır (Radloff, 2009: 297). Kırgız inancında emci domçular (yaşlı kam kadın), kempir hasta çocuklar haricinde büyükleri de iyileştirir. Hasta çocuğa emci domçular “**Benim elim değil Umay Ene'nin eli**” diyerek em seansını yaparak tedavi girişiminde bulunurlar. Kırgızlara göre, Umay Ene'nin dokunmasıyla hasta olan küçük çocukların sırtlarında mavi noktalar Umay Ene'nin temasıyla oluşmaktadır. Kırgızların geleneksel inanışlarında çocukların tedavisi sırasında “*Benim elim değil Umay Ene'nin eli*” denirken, Umay Ene tarafından bebeğin yüzünün yıkandığına inanılır ve çocuk uyurken yalnız bırakılır. Bunun sebebi ise o “*Umay Ene'nin emanetidir.*” İslamiyet yayıldıktan sonra da Kırgızlar, Umay Ene'ye Hz. Muhammed'in kızı Hz. Ali'nin eşi Fatma'nın (Batma) adını vermişlerdir. O zamandan günümüze kadar bu inanç halen devam etmektedir (Bayat, 2019: 156-157-158). Kendi mesleklerinin piri “*Hz. Fatma Anamız*” olduğuna dair destanlar uyduran diğer kamlar ise Doğu Türkistan'ın Müslüman kamlarıdır (Radloff, 2009: 281).

Çalışmada el alma/el verme yönteminin iki farklı şekilde olduğu tespit edilmiştir. İlki izinli/icazetli dediğimiz kimseler aynı soydan olmayıp (kan bağı olmayan) ocaklı kişiden el almasıdır. “*El verme*” törenine katılmayan veya inanmayan kimseler ise kesinlikle ocaklı olamaz. İzinli veya icazetli kişi el aldığı kişinin kutsiyetine inanarak bu işi gerçekleştirmek durumundadır. Tedavi edecek kişi bu aşamadan sonra gelen hastaları tedavi (sağaltım) yapabilir. Araştırmamızda KK.5 bu yöntemle Siğil tedavisini uygulamaktadır. İkincisi ve yaygın olanı ise aynı soydan (kan bağı olan) aileden gelen kişiler arasında yapılan el alma şeklindedir.

Halk hekimliğinde “*belli bir soydan gelen*” ve “*belli bir soya dayanma*” ocak geleneğinde ana faktördür. “*El verme*” gibi işleme gerek duyulmadan bu soylarda hastaları tedavi etmek mümkündür. Ocaklı olup bu soyun bir üyesi olmak bazı hastalıkları iyileştirmek için yeterlidir. Ocak soyundan gelen kişiler aile içinde, tedavi uyguladıkları hastalıkla ilgili gerekli bilgiyi ve tedavi yöntemlerini görerek ve deneyim kazanarak öğrenirler (Kumartaşhoğlu, 2012: 215). Ocaklı olmak yalnızca

“bir ocaklıdan el alma” ya da “ocak soyundan gelmeyle” gerçekleşmez. Bazen bir şahıs bir ocaklıdan el almadan ya da bir Ocak’a bağlı olmadan ocaklı olabilir. Bilindiği üzere Köstebek ocağı vücutta çıkan köstebek yuvasına benzeyen iri yaralı, iltihaplı, ateşli ve boğaz ağrılarına bakar. Köstebek ocağında bazıları ocakta izin almadan bir köstebeği yakalayıp öldürmesiyle bu hastalığın ocağı olduğunu belirtmektedir (Kumartaşlıoğlu, 2012: 229). “*Karabük Kadın Sağaltıcılar*” çalışmamızın köstebek ocağı derlemesinde KK.10’da eşinin erkek kardeşi bir köstebeği yakalayıp öldürmesi ve ayaklarını kesip kurutmasıyla ocaklı tedavisine başlaması buna en iyi örnek olarak gösterilebilir.

2.2.5. Rüya Yoluyla Ocaklı Olma

Rüya yolu ile ocaklı olma ise kişinin rüyasında, ocaklı mübarek zat ya da ocaklı bir hoca vasıtasıyla el aldığını görmesiyle gerçekleşir (Koç, 2019: 32). H. Koç “*Balıkesir’de Sağaltıcı Ocaklar ve Halk Hekimliği Uygulamaları*” adlı çalışmasında rüya yoluyla ocaklı olan kişiyle görüşmüş kaynak kişi rüyasında el alma olayını şu şekilde anlatmıştır;

“Bir gece uyku ile uyanıklık arasında “yakaza” halindeyken odamın kapısı açıldı. Üç tane varlık odadan içeri girdi. Senin manevi bir ameliyat geçirmen lazım kızım diyerek karnını açıp bir şeyler yaptılar. Vazifeni yapma vakti geldi dediler, sonra bir el salâvat getirerek beni sıvazlamaya başladı. Rabia Hoca (el aldığı ocaklı şahıs) geldi. Daha sonra elime bir ışık–nur huzmesi ateş parçası gibi bir şey verdi. Sen bilmesende bu işi yapacaksın dedi. Sonra kendime geldim Ertesi gün Rabia Hoca’nın yanına gittim anlattım durumu böyle oldu diye. O da bana, ben sana el vermişim kızım dedi.” (Koç, 2019: 34).

Ocaklı olma ritüellerinden çok farklı olan rüya yoluyla ocaklı olma genellikle Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Fatma olabileceği gibi veli kişiler, kutsal kişiler ya da evliyalar olabilmektedir. Bazı rüyalarda bir şahıstan ziyade sadece bir sestem veya belirsiz bir karartıdan oluşabilmektedir. Arslan’ın “*Halk Hekimliği Bağlamında Ocaklar: Karaman Yöresi Örneği*” çalışmasında Karaman Merkez’de yaşayan Şerife Biçer rüyasında ocaklı olduğunu ve gelen hastaları geri çevirmemesi gerektiğini hatta tedaviyi nasıl yapması gerektiği rüyasında anlatılmıştır. Fakat rüyasının tamamını

anlatamadığı gibi kimlerin dediğini de söylememiştir. Söylerse tekrar hastalanacağını onun deyimiyle elindeki mesleğin yani gücünü alınacağını söylemiştir (Arslan, 2020: 59-60).

Mercan Gökçe Şentürk'ün yaptığı “İslâhiye’de (Gaziantep) Halk Hekimliği” çalışmasında kaynak kişi rüyada nasıl ocaklı olduğunu şu şekilde anlatmaktadır;

“ Bu yetenek dedeme rüyasında üç tane beyaz sarıklı kişi tarafından verilmiş. Aynı şekilde babama da bu yetenek rüyasında üç kişi tarafından verilmiş. Benim kardeşimi de rüyasında önüne yatırıyorlar. Bütün kemiklerini paramparça ettiriyorlar ve rüyasında geri toplattırıyorlar ve uyandıığında zikrederek uyanıyor.” (Şentürk, 2019: 6).

Yapılan bu çalışmada rüyasında din büyüğü gören ve bu kişilerden el alan ya da rüyada görülen kişilerin sözleri, yaptığı davranışları, ocaklının hangi hastalığa bakacağını ve nasıl sağaltım yapacağını rüya yoluyla ocaklı olmayı olunabileceğini göstermektedir. Saha çalışmamız olan Karabük’te rüya yolu ile ocaklı olma kaynak kişilerde karşılaşılmamıştır.

2.2.6. Diğer Şekillerde Ocaklı Olma

Halk hekimliğine bağlı olarak Anadolu’nun birçok yerinde “ocak” ve “ocaklı” bulunmaktadır. Bazı ocaklılar gözlem yoluyla, ölümden sonra ocaklı olma ve hastalık geçirme yoluyla atalarından kalan bu ocaklı olma yöntemini devam ettirmektedirler.

Çifçi, “Adıyaman ve Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği” tezinde gözlem yoluyla ve ölümden sonra ocaklı olma konusu üzerinde bir değerlendirme yapmıştır (Çifçi, 2019: 217).

Diğer ocaklı olma yöntemleri aşağıda özetlenmektedir.

Hastalık yoluyla ocaklı olma yöntemine Türkmen oymaklarındaki geneciler örnek gösterilebilir. Bir kimsenin geneci olabilmesi için yeni doğan bebeğin anne sütü emmeden önce bebeğin ağzına, annenin parmakları arasında keneyi sıkıp vermesiyle ocaklı olmasını çalışmasında ifade eder (Yalman, 1993: 68).

Ayhan (1996)'nın araştırmasında Balıkesir'de sık karşılaşılan ocak, doğmamış bir çocuk üzerine niyet tutularak bu çocuğun ocaklı olmasını sağlamak, çocuk dűnyaya geldikten sonra “*ocaklı*” kabul edilir (Ayhan, 1996: 247).

Arnaut (2000) ise farklı bir ocaklı olma durumunu Gagauz örneğini vermiştir. Burada Gaguzların inancına göre deprem zamanı, bir kişinin toprağa eğilip, toprağı bir karış ileri/geri ölçmesi o kişiye ocaklı yapar (Arnaut, 2000: 55).

Bayazitova (2002) Ocaklı olma örneğini denize giren ve/veya deniz suyu içen kişinin ocaklı olmasına Esterhan Tatarlarında görüldüğünü burada iki taş birbirine sürtölür ve ateş, kıvılcım çıkartılır. Daha sonra taş hastanın yüzüne tutularak okunur. Yalnız bu durumu denize giren kimseler yapabilir şeklinde çalışmasında açıklamıştır (Bayazitova, 2002: 178).

Uçakçı (2003), Çorum/Sungurlu'daki “*Yel Ocağı*” nı ocaklının aç karnına denizden su içip abdest aldığı için kas ağrılarını tedavi edebilmektedir. Üçer'in çalışmasında, Sivas'ta Hatice Kaygı ismindeki ocaklı deniz suyunu içerek ocaklı olmuş ve nazara tutulanlara, gözü şişenlere, alazlama ve çıbana bakmaktadır (Üçer 1973'den akt. Uçakçı, 2003: 112).

Hastalık geçirme yoluyla ocaklı olmayı Mine Arslan'ın “*Halk Hekimliği bağlamında Ocaklar: Karaman Yöresi Örneği*” adlı çalışmasında kaynak kişiler (KK.15, KK.68, KK.119 ve KK.156) konuyu bağlantılı bir şekilde anlatmıştır (Arslan, 2020: 63-64).

Sonuç itibariyle her hastalık için farklı ocaklar olduğu gibi ocaklı olmanın birçok yöntemi vardır. Ocaklıların hikâyesi ne olursa olsun, hastalıkları iyileştirmek için ocaklı hastalığa şifa verme yetisine sahiptir.

2.3. Karabük'te Ocaklıların Uyguladıkları Tedaviler

İnsanoğlu asırlardır hastalıkları tedavi etmek için geleneksel yöntemleri uygulamış ve bu tedavi yöntemlerini kuşaktan kuşağa aktararak bugűne kadar getirmiştir. Bu yöntemleri uygulayan ve devam ettiren toplum, geleneksel folklorun

önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bilimsel bir açıklaması olmayan bu yöntemlerin genellikle dini ve büyüsel yöntemler olduğu görülmektedir. Ocaklıların hastalarına uyguladıkları bu tedavi yöntem ve teknikler, el aldıkları şahıslardan gözlemleyerek öğrendikleri bilgi, tecrübe ve deneme/yanımlara dayanmaktadır.

Ocaklıların, hastalıkları tedavi yöntemleri genellikle sihirsel işlemlerdir. Ancak bunların yanında vücudun ağrıyan yerlerine çeşitli emler (ilaçlar) sürdükleri, belirli nesnelere yedirip içirdikleri görülmektedir (Boratav, 1984: 113). Ocaklıların kullandığı yöntem ve malzemeler: Ağaç, ot, su, toprak, bitki, madeni ilaçlar, hayvani ürünler, veli, dua, büyü, kan alma, kişilerin duası, tükürüğü, sıvazlaması gibi maddi ve manevi unsurlardır. Acıpayamlı çalışmasında sağaltmada kullandıkları yöntemleri 6 başlık halinde topladığı, Dağı kitabında, toprakla ve şifalı sular ile yapılan sağaltma yöntemlerinden detaylıca bahsettiği görülmektedir. Ocaklıların kullandıkları bu tedavi yöntemlerini kısaca şu şekilde sıralanabilir:

- ✓ Irvasa Yöntemi
- ✓ Parpılama Yöntemi
- ✓ Dinsel/ Büyüsel Yolla Yapılan Sağaltma Yöntemi
- ✓ Bitki Kökenli Sağaltma Yöntemi
- ✓ Hayvan Kökenli Sağaltma Yöntemi
- ✓ Madeni Kökenli Sağaltma Yöntemi
- ✓ Şifalı Sular İle Yapılan Sağaltma Yöntemi
- ✓ Toprakla Yapılan Sağaltma (Acıpayamlı, 1989: 2-4; Dağı 2020: 43-45).

2.3.1. Irvasa Yöntemi

Anadolu toprağının çeşitli bölgelerinde irvasaya, *ugrasa*, *oğrasa*, *urasa* gibi isimler verilmektedir. Irvasa yöntemi hastaya doğrudan etki eden pratiklerden ziyade ruhsal (psişik) nitelikteki uygulamaları ifade etmektedir. Bu yöntem “*uçuk*, *alazlama*, *tatarca*, *siğil*, *kurdeşen*, *yanma*, *parpı*, *küpleme*” gibi birçok deri hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır (Şar, 2008: 1163). Tedavinin asıl amacı psikolojik etkilemeye dayanan hareketler oluşturularak telkin altında bırakılan ve hastanın vücudu dışına uygulanan pratiklerdendir. Ocaktan alınan kül, ekmek, tuz, şeker, toprak vb. alınan nesnelere irvasa yoluyla sağaltmaya girmektedir. Hasta

ocaklı tarafından okunarak aldığı bu nesnelere yemekte bu yenilen nesnelere tedavi gücünü artırdığı düşünülmektedir (Şentürk, 2019: 34).

2.3.2. Parpılama Yöntemi

Ocaklıların en çok kullandığı yöntemlerden biri olan parpılama, hastaların vücudunu, çizme, dağlama, kesme, delme veya hastanın vücuduna bir şeye vurma gibi pratiklerle yapılan sağaltma çeşidini kapsamaktadır. Buradaki asıl amaç vücuttaki kirli kanın dışarı atılmasıdır.

Parpılama yöntemi; daha çok ocaklının vücuttaki hastalıklı bölgeyi, satır, balta, bıçak vb. ile keser gibi yapıp, jilet, ustura, bıçak vb. ile çizerek kan akıtma ya da hastalıklı bölgenin üzerine kömür parçası, yanmış odun, arpa tanesi veya kalem vb. ile çizme gibi uygulamaları kapsamaktadır (Kumartaşlıoğlu, 2012: 238).

2.3.3. Dinsel/ Büyüsel Yolla Yapılan Sağaltma Yöntemi

Türkçe literatüründe “büyü” kelimesi farklı anlamları ve çeşitli yazılışlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Batı Türkçesinde “büğü” isminden türetilen “bağı” ise büyü yapmak büyü bozmak karşılığında kullanılmaktadır. Büyücü ise sahir, gözbağcı, sihirbaz, büyü yapan demektir. Arapça kökenli olan “sihir” kelimesi büyü ile aynı anlama gelir. Sihir/büyü, halk arasında büyücü olarak adlandırılan şahıslar tarafından iyi maksatla yapıldığı gibi kötü maksatla da yapılmaktadır. Ocaklıların sağaltma sonunda hastanın yarasının üzerine tükürmesi, ocaklı kendi evinden aldığı külü kendi tükürüğü ile karıştırması, buğday ya da arpa taneleri ile tedavi etmesi esnasında bu nesnelere tek tek tükürmesi büyüsel yöntemin uygulandığı sağaltma işlemleridir (Arslan, 2020: 71-77-78).

İnsanoğlu yaşam boyu edindiği deneyimlerden faydalanarak, hastalıklardan korunmak ve hastalandığı zaman iyileşmek için dinden ve sihir/büyüden yardım beklemiştir. Güven duyulan ve inanılan bu etmenler dinsel/büyüsel yöntemlerin insanlık tarihi boyunca sürmesini sağlamış ve halk hekimliği uygulamalarının yaşama geçirilmesinde etkili olmuştur (Polat, 1995: 1).

İslami bir özellik kazanan bu sağaltma yönteminde dinsel/büyüsel materyaller kullanılmakta ya da dualarla sözlü ifadeler ön plana çıkmaktadır. İslamiyet kabul edildikten sonra kutsiyet kazanan ocaklar, hastalık sağaltımına abdestli ve besmele-i şerif çekerek başlar. Sağaltım esnasında çoğunlukla: Ayet el-kürsü, Nâs sûresi, Felâk sûresi, İhlâs-ı Şerif sûresi ve Fatiha sûresi okunur. Ocaklının yaptığı dualar sağaltmada kullanılan em (ilaç)’lere okunur ve üflenir. Sağaltma bitiminde ise genellikle “Allah şifa versin, Benim elim değil Fatma ananın eli, Şifası Allah’tan” sözleriyle tedavi sonlandırılır (KK.3, KK.4, KK.5, KK.6, KK.7, KK.8, KK.9, KK.10, KK.13, KK.15).

2.3.4. Bitki Kökenli Sağaltma Yöntemi

İnsanlık tarihiyle birlikte başlayan bitkilerin kullanımı ve tedavi yöntemi tüm dünyada ve özellikle ülkemizde “*alternatif tıp, destekleyici tıp, geleneksel tıp*” adları ile anılmakta ve bu uygulamalar yaygın olarak kullanılmaktadır. Bitkilerin özellikleri ve kullanım yerleri silsile yoluyla aktarılmış ve bugüne kadar ulaşmayı başarmıştır.

Mitolojide bitkiler tanrıların insanoğluna verdiği en değerli hazine olarak ele alınmış ve evrende tüm bitkiler insanın hizmetinde olduğu vurgulanmıştır. İnsanın bitkilerle olan ilişkisi insanoğlunun varoluşundan itibaren başlamıştır (Gezgin, 2006: 9). Doğadaki nesnelere kullanmayı çok iyi bilen ocaklılar bitkileri tanıyıp ondan yararlanmışlardır. “*Kara tabak, sarımsak, ısırğan, üzerlik, çıtırgı, düvencik, ebe gömeci, papatya, mısır püskülü, kara üzüm, dut, zeyrek, susam, keten tohumu ve buna benzer birçok bitkinin kökü, gövdesi, çiçeği, meyvesi, yaprağı, kabuğu, tohumu ya da dalı*” olduğu gibi bir takım aşamalardan geçirdikten sonra hastalara em olarak verilmektedir (Acıpayamlı, 1989: 5).

Yapılan saha çalışmasında kadın sağaltıcıların sarılık tedavisinde uyguladığı sarılık otunun suyu (KK.9), ballama-darılama bal, patlanguç çiçeği ve darı (KK.7), siğil ocağında arpa (KK.5), tükürük ocağında meşe-pelit ağacı ve kuşburnu dikenini (KK.6), çıiban-itdirseği ocağında üzerlik otunun (KK.8) kullanıldığı bu yöntemle örnek verilebilir.

2.3.5. Hayvan Kökenli Sağaltma Yöntemi

Halk hekimliğinde dinsel, madensel, bitkisel vb. emlerin haricinde kullanılan diğer em ise hayvansal kökenli emlerle yapılan sağaltmadır. Ocaklar bazen canlı bazen cansız hayvanın kendisi ve/veya hayvansal ürünlerin (süt, bal, yumurta, yoğurt) karışımından elde edilen emleri kullanmaktadırlar.

Hayvan kökenli tedavide “*göbek yağı, eş, kurt tüyü, bal, iç yağı, öd, deve eti, tavus kuşu tüyü, yarasa kanı, köpek eti*” ve daha bazı hayvansal ürünler bir takım işlevlerden geçirildikten sonra ya da oldukları gibi hastaya em olarak verilir (Acıpayamlı, 1989: 4).

Türkler tarih boyunca çok geniş coğrafyalara yayılmış ve birçok kültürlede etkileşime girmiştir. Halk hekimliği açısından kültürel birikime sahip olunan bu coğrafyada avala, arı sütü, köstebek eti, balık, karınca yumurtası, sülük tedavisi, kaplumbağa yumurtası, kirpi, yün vb. hayvansal kökenli emlerle sağaltma yapılmaktadır. Çalışmada köstebek ocağında iki farklı tedavi yöntemi uygulandığı, ocaktan KK.10’da Durkadın MURAT köstebeğin ayaklarını kesip kurutarak tedavi yöntemi uyguladığını Hayriye EKŞİOĞLU ise dinsel tedavi uygulayarak yumurtaya okuma yapıp, köstebek yuvasına yumurta gömüldüğünü söylemektedir. KK.11 de yanık tedavisinde yumurtanın sarısını kullanarak tedavi ettiğini, KK.5 ise siğil tedavisinde her bir darıya okuyarak yumurtanın kabuğunu üstten kırarak içine attığı ve yumurtayı hayvan gübresine saklayarak hastalığı tedavi ettiklerini belirtmişlerdir.

2.3.6. Madeni Kökenli Sağaltma Yöntemi

Ocaklar, hastalık sağaltımında taş demir, toprak, tuz, kurşun, iğne, makas, bıçak, bakır, altın, gümüş, civa vb. bir takım madensel maddeleri direkt olarak kullanmakla beraber bu madenleri bazı aşamalardan geçirdikten sonra da hastalarda ilaç olarak kullanmaktadırlar. Tarih boyunca çeşitli madenlerin insanların hayatlarında birçok alanda kullandığı ve Türk kültüründe de kendini göstererek ocaklıların sağaltma tedavisinde genellikle kullandığı görülmektedir. Örneğin Türkiye’nin hemen her yöresinde çok yaygın olarak kullanılan madensel tedavi yöntemlerinde biri de kurşun dökmedir.

Madeni kökenli sağaltma yönteminde KK.12 civa, gümüş, kurşun, anahtar, kilit, bıçak vb. madensel ürünler kullanarak tedavi işlemini gerçekleştirmektedir.

2.3.7. Şifalı Sular İle Yapılan Sağaltma Yöntemi

Şifalı olduğuna inanılan maden suları ve kaplıcalar tedavi amacıyla kullanılmaktadır. Yeraltı soğuk ve sıcak maden sularının şifa amacıyla kullanımı gözleme dayalı olsa da milattan öncesine kadar uzanmaktadır (Şar, 1987: 47-66). Türkiye sıcak su kaplıcaları ve maden suyu kaynakları açısından oldukça zengindir. Söz konusu bu kaynaklar ocaklılar tarafından zaman zaman sağaltımda kullanılmaktadır. Bu nedenle Değer (1989) çalışmasında ise şifalı sular kaplıca tedavisinin yanı sıra, çeşme, pınar, kuyu, içme suyu bulunmaktadır. Halk hekimliği içinde Türkiye’de eskiden beri devam eden çeşitli türbe ve camilerde, bulunan kuyu sularının da deva verir düşüncesiyle kullanıldığına rastlanmaktadır. İnsanlar bu inançlarını suyun sağaltıcı özelliği ile birleştirmiş, bu mekânlara gelerek bu sulardan içerek deva bulacaklarına, istediklerinin gerçekleşeceğine ve mutlu olacaklarına inanmaktadırlar (Değer’den akt. Şar, 2008: 1169-1170).

2.3.8. Toprakla Yapılan Sağaltma

Tüm canlılar için büyük bir öneme sahip olan toprak, dünyanın varoluşundan itibaren yaşam döngüsündeki en önemli unsurlardan biridir.

İnsan için kutsal olan toprak ocaklıların tedavi uygulamalarında kullanılan yardımcı bir unsur aynı zamanda önemli bir şifa kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Güç ve kudret kaynağı olarak bilinen toprak sağaltma uygulamalarında tek başına uygulanabileceği gibi tükürük, kül, tuz, hayvan kanı, su, yoğurt, zeytinyağı, un gibi şeylerle harmanlanarak da kullanılmıştır. Genellikle Anadolu Türk kültüründe sağaltıcılar çeşitli tedavi yöntem ve tekniklerinden faydalanmışlardır. Toprak tedavilerinde, yalama, yutma, su ile karıştırıp içme ya da yıkama, yeme, yatma veya basma vücudun tamamını ya da ayağını toprak ile temas ettirme gibi birtakım nesnelere toprağa gömmek ve sürme biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Tek, 2018: 191-192).

Toprakla Tedavi yöntemi tedavisinde gece yangın felaketine uğrayan evin bahçesinden, duvarından, toprak ya da kül alınarak su ile karıştırılıp çamur haline getirilerek bütün vücuda ya da kaşınan yerlere sürülür (KK.14). Kekeme ocağında atalar kültünün devamı olan velilerin, yatırların yaşadığı ya da bulunduğu yerlerden toprak alınarak yemeğe serpilir ya da su ile karıştırılıp içirilir (KK.15).

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

KARABÜK'TE BULUNAN KADIN OCAK TÜRLERİ

Karabük yöresinde yer alan kadın sağaltıcıların bulunduğu ocaklar ve bu ocaklarda uygulanan tedavi yöntemlerinin araştırılması esnasında ulaşılan bilgiler doğrultusunda; yörede çeşitli ocak türlerinin bulunduğu ve ocaklıların tedavi yöntemlerinde farklılıklar gösterdiği, ayrıca bu tedavi yöntemleri bakımından benzerlik gösteren ocaklar da bulunduğu görülmektedir. Genellikle hastalıkların tedavi yöntemleri madensel, bitkisel, hayvansal ve dinsel yöntemler kullanılmıştır. Cumhuriyet kenti olan Karabük ilinde tespit edilen kadın ocaklar şunlardır: Yılandık Ocağı, Alazlama, Geyrek Batması, Gelincik Ocağı, Siğil Ocağı, Tükürük-Çizdirme Ocağı, Ballama-Darılama Ocağı, Çıban-İtdirseği Ocağı, Sarılık Ocağı, Köstebek Ocağı, Yanık Tedavisi, Kurşun Dökme, Gılama Ocağı, Gece (Zona) Yanığı ve Kekeme Ocağı'dır.

3.1. Yılandık Ocağı

Yılan, eski çağlardan beri birçok kültürün mitolojisinde yer alan, toprak altında ve toprak üzerinde yaşayan eril bir güç olarak düşünülür. Su, ağaç ve yılan birbiriyle bağlantı kuran unsurlardan biridir. Mitolojide yılan karanlığı, gücü, yaratılışı, ölümsüzlüğü, temsil etmekte, şifa veren ve tedavi eden özelliklerini sergileyen ölümsüzlüğü temsil eden yılan ve hayat ağacı birçok kültürde birlikte anılmıştır (Cambell, 1992: 383-384).

Yılanın, baharda gömlek değiştirmesi gibi deri değiştirmesi yeteneği ve gençliğini yenilemesi ölümsüzlük kaynağı olarak kabul edilmiştir.

Meşe ve çam ağaçlarının özellikleri düşünüldüğünde yaz-kış yapraklarını dökmemesi, dayanıklı ve uzun ömürlü olması sebebiyle farklı kültürlerde ölümsüzlük kavramını oluşturmuştur. Türk kültüründe ağaç kutsal sayılmış ve birçok ağaca kutsallık atfedilmiştir. Ayrıca kamların ritüellerinde kullandığı davulun ana malzemesi de ağaç olmuştur. Ruhlarla ve tanrılarla iletişim kuran, hastalıkları tedavi

eden ve iyileştiren kamların farklı kültür unsurları İslamiyet'ten sonra da günümüzde hastalık sağaltıcısı olarak halen devam ettiği Anadolu coğrafyasında görülmektedir

Bu Ocak'ta tedavi yöntemini yılan kafası iskeleti ve ağaç ile yapıldığını anlatan kaynak kişi vücudun çeşitli yerlerinde oluşan şişkinlik, kabarma, kızarıklık gibi ödem ve deri hastalıklarının tedavisi için başvurulduğunu belirtmektedir. Ocaklı hastalığın tedavi ritüelinde ilk önce ateşten yararlanmıştır. Ateşin ve suyun koruyucu, temizleyici ve arındırıcı özelliğinden dolayı meşe ve çam odunlarını yakıp küllerini suya atar. Hasta ocaklının evinde banyo yapar. Sağaltıcı, Yılan kafası iskeletini vücudundaki hastalıklı olan bölgeye sürmesini ister. Hasta odun küllerini üzerine döker ve iç çamaşırını ters giyer. Ocaklının asıl amacı hastanın çamaşırını ters giydirerek kötü ruhları kovmaktır. Ocaklılar hastalıkları sağaltım merasimlerinde ağacı ve yılanı iyileştirici tedavi edici özelliklerinden dolayı halk hekimliğinde tedavi amaçlı kullanmışlardır. Ayrıca ocaklı tedavinin olumlu sonuç vermesi için de hastaya perhiz vermiştir.

1934 Bürnük köyü doğumlu olan Şerife BATI, gençlik yıllarında eşinin halasından el alarak başladığı “Yılanlık Ocağı” tedavisi ile ilgili bizlere aşağıdaki bilgileri aktarmıştır:

“Vücudun herhangi bir yerinde yara, kızarıklık, şişlik ve kaşıntı olan kişinin banyo-yıkama yapılarak tedavi edilmesi amaçlanmaktadır. Ocakta meşe ve çam odunları yakılarak su ısıtılır. Isıtılan bu sudan bir maşrapa alınarak içerisine ocaktan alınan meşe ya da çam ağacının külü dökülür. Küllü su hastanın vücudundan aşağıya dökülerek hastaya yılan kafası iskeletini yara olan yere sürmesi istenir. Hastanın üzerine odun külleri dökülerek, iç çamaşırını ters giymesi gerektiği ve üç gün boyunca banyo yapmaması gerektiği söylenir. Ocak evinde ikram edilen yiyeceklerin yenilmesi ya da hastanın evden ayrılırken ikram edilen bir parça ekmeği yemesi telkin edilir. Bir süreliğine acılı ve baharatlı yiyeceklerin yenmemesi gerektiği söylenerek tedavi sonlandırılır. Rahmetli halasının vasiyetiyle, Yılan ocağı tedavisinin hane dışından kimseyle paylaşılmayacağını ifade eden Şerife BATI bu tedavi yöntemini yaklaşık 60 yıldır uyguladığını söylemektedir.” (KK.1).

Fotoğraf 2. Ocaklı Şerife BATI

Fotoğraf 3. Yılanbaşı iskeleti ve yılandıc taşları

3.2. Alazlama Ocağı

Birçok medeniyette olduğu gibi Türklere de ateş ve ateş etrafında oluşan inançlar çok yaygındır. Ateş hem sağaltma hem de bir ceza aracıdır. Ateş kültürüyle doğrudan ilgisi bulunan alazlama bir tür ateşle tedavi yöntemidir. Gök-Türk inancına göre ateş birçok şeyi temizler ve kötü ruhları kovar. 6'ncı yy. da Batı Gök-Türk Hakanını ziyarete gelen Bizans elçilerini ateş arasından geçirmiştir. Kazaklar ve Başkurtlar hastanın etrafında bir yağlı paçavrayı tutuşturup “*alas alas*” diye dolaştırmışlar buna da “*alaslama*” demişlerdir. Altay kam dualarında “*alas*” kelimesi çok geçmektedir. Ateşle kötü ruhları kovmak için Yakut oyun kamları okudukları efsunlarda “*alias alias*” diye bağırırlar. Bu kelime Yakutça “*aliasta=alazla*” yanan paçavrayla tören yaparak kötü ruhları kovmak demektir (Radloff, 2009: 274). Ateşte temizlenme anlamına gelen “*alazlama*” Anadolu Türkçesinde muhafaza edilerek hala kullanılmaktadır. Cilt hastalıklarının tedavisinde ateş oldukça çok kullanılan bir tedavi aracıdır.

Alazlama; cildin el, ayak, yüz ve eklem bölgelerinde görülen ani kızarıklar, cildin aşırı kaşınmasından dolayı oluşan su kabarcıkları şeklinde vücutta oluşan bir cilt rahatsızlığıdır. Halk hekimliğinde alazlama olarak bilinen bu rahatsızlık stres, nazar, ruhun sıkılması, aşırı soğuk ve sıcakların sebep olduğu genellikle sonbahar ve ilkbahar aylarında ortaya çıkmaktadır.

Tıp dilinde “ürtiker ya da kurdeşen” denilen bir çeşit alerjidir. Ciltte aniden başlayan en az yarım saat kadar süren şiddetli dayanılmaz kaşıntılarla kendini gösterir. Ciltte beliren bu küçük kırmızı kabarcıklar bir süre sonra şişebilir. Bazen çok kısa sürede geçen bu rahatsızlık bazen çok uzun zaman devam eder (Yalçın, 2006: 280).

1955 yılı Safranbolu doğumlu olan Ocaklızade Sultan SÖNMEZ; 1972 yılında Safranbolu/Navsaklar köyünden, Bürnük/Seyit mahallesine gelin olarak gelmiş ve hayatını burada sürdürmektedir. Lakabı Kadıgiller olarak anılan kaynak kişi, vücudun çeşitli bölgelerinde beliren ve genellikle nazardan meydana geldiğine inanılan kızarıklık, şişkinlik, sivilce, kaşıntı, kabarıklık gibi belirtileri “Alazlama” diye adlandırmakta ve aşağıda anlattığı şekilde tedavi uygulamaktadır:

“Koyun yünü, süpürge teli, çıra veya kibrit ile yakılarak kül elde edilir. Elde edilen küller, parmağın yalanmasıyla alınır ve hastalıklı bölgeye sürülür. Bu işlem üç kere tekrarlanır. Ocaklı nazar duası ve çeşitli dualar okuyarak hastanın bu külü üç sefer parmağını ıslatıp yalaması gerektiği telkin edilir. Tedavi uygulanan kişinin 2-3 gün boyunca fasulye, bulgur ve mısır yememesi gerektiğini belirten Sultan Sönmez bu yöntemi kayınvalidesinin kayınvalidesinden öğrendiğini ve hane dışından kimseye el verilmediğini ve ocağın evden dışarı çıkamayacağını söylemektedir.” (KK.2).

Fotoğraf 4. Ocaklı Sultan SÖNMEZ

Fotoğraf 5. Ocaklının kullandığı malzemeler

Ocaklı burada parpılama yöntemlerinden biri olan dağlama yöntemini kullanmıştır. Alazlama ocağında süpürge teli ve koyun yünü yakılıp külün hastalıklı bölgeye sürülmesiyle başlayan tedavi sürecinde ilk önce ateş gereklidir. Sağaltmada asıl amaç ateşin etkisiyle hastalık ya da hastada bulunan iyenin korkutulup kaçırılmasıdır. Ateşin yok edici ve temizleyici özelliği, insanı kötü iyelerden ve hastalıklardan koruduğu inancı Türkler arasında yüzyıllardır bilinmektedir.

3.3. Geyrek Batması

İnsan vücudunda, iskelet sistemindeki kemiklerin; çarpma, düşme, darbe, kaza gibi dış etmenler ya da yaşın ilerlemesiyle kırılmasına “kırık” eklemlerin yerinden oynamasına ise “çıkık” denilmektedir. Bebeklerin erken oturtulması, çok sık kucağa alınması ya da yanlış tutulması nedeniyle Anadolu coğrafyasında “eğe” veya “*ıye kemiğinin batması*” gibi isimlerle anılan kaburga kemiklerinin birbirine geçmesi “*geyrek (itmik) batması*” olarak adlandırılmaktadır.

Bedendeki her türlü kırık ve çıkığı tedavi eden ocaklara “*sımk ocağı*”, tedaviyi gerçekleştiren kişilere de “*sımkçı*” ya da yaptığı tedavinin ustalık gerektirdiği düşüncesiyle “*usta*” adı verilmektedir (Şentürk, 2019: 47).

Ocaklı 1973 Samsun/Vezirköprü doğumlu Yasemin OKUR, çocukluğunda ananesinin köydeki yaşayan insanlara kırık-çıkık tedavisi uyguladığını, ebe olarak çalışıp doğum yaptırdığını ve bebeklere geyrek batması tedavisini uyguladığını söylemektedir. Ananesinin vefat etmeden önce kendisine el vermek istediğini ve sadece kırık-çıkık tedavisi ve geyrek batması için el aldığını belirten Yasemin OKUR uyguladığı tedaviyi şu şekilde aktarmaktadır:

“Geyreği battığı düşünülen bebek yüz üstü yatırılır. Sağ elin bebeğin sırtında gezdirilmesi suretiyle, bebekte batan bir kemik olup-olmadığı tespit edilmeye çalışılır. Geyrek batması olduğu tahmin edilirse bebeğin sağ bacağı ve sol kolu geriye doğru bastırılır. Sağ bacak ve sol kol birbirine değmezse batma olduğu tespit edilir. Ocak sahibi sağ eliyle, yüz üstü duran bebeğin sırtının sağ kısmını eliyle bastırarak sıvazlar. Elinin tabanını aşağı yukarı bastırarak gezdirir. Tekrardan sağ bacak ve sol kolun birbirine yetişip yetişmediğini kontrol ederek ritmik hareketlerle

geyreği yerine oturtmaya çalışır. Kırkını bitirmemiş bebeklerde ise ocak sahibi bebeği kucağına alıp, başını sağ omzuna dayayarak, bebeğin ayaklarını sol kolunun üzerine alır. Bebeğin karın kısmı dışarı çıkacak şekilde bebeği kendisine doğru çeker ve o esnada bebek 'ihhh' sesini çıkarır. Aynı işlemi bebeğin vücudunun diğer tarafı içinde uygulayarak bebekten tekrar 'ihhh' sesinin çıkmasını sağlar ve tedaviyi sonlandırır. Kendi çocukları ve torunlarına da bu tedavi yöntemini uyguladığını söyleyen Yasemin OKUR; bebeklerin bilinçsiz bir şekilde kundak yapılması, yanlış tutulması, erken oturtulması ve ellerinden tutup kalkmaya zorlandığı zaman bu tip batma sorunlarının olabildiğini söylemektedir. Bebeklerin kemiklerinin yumuşak olduğu için kemiklerde kayma ve yer değiştirmenin olabileceğini belirterek, bu tip sağlık sorunlarıyla karşılaşılmasını için bebeklere 18 aylık olana kadar dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir.” (KK.3).

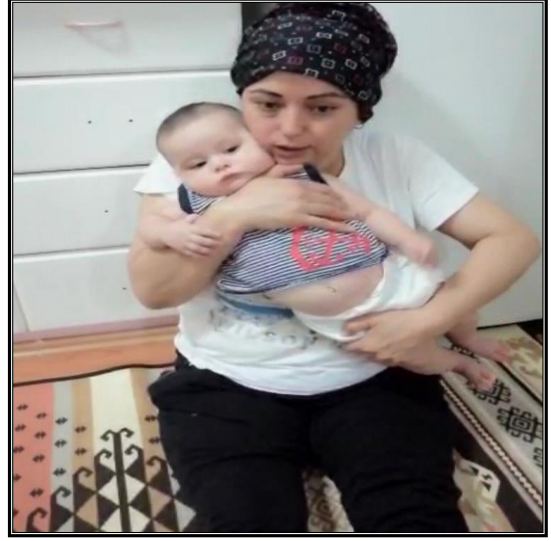
Fotoğraf 6. Ocaklının batan kemik olup olmadığının tespit etmesi

Fotoğraf 7. Sol kol ve sağ bacak batma olup olmadığının tespit edilmesi

Fotoğraf 8. Sağ kol ve sol bacak batma olup olmadığının tespit edilmesi

Fotoğraf 9. Bebeklerde uygulanan yöntem

Ocaklı, bebeğin vücudunu sıvazlayarak rahatsız olan yeri inceler ve teşhis koyar. Çünkü ocaklının burada en önemli aracı hassaslaşan elleridir. Bu arada masaj yaparak bebeği rahatlatır ve bebeğe öğrendiği tedavi yöntemini uygular. Toplum arasında ocaklı kişinin elinin tedavi edici inancı, halk hekimliğinin gelişmesini sağlamıştır.

3.4. Gelincik Ocağı

Taş, mitolojide üzerinde durulabilen bir korunak kurtarıcı olarak değerlendirilmektedir. Taşlar, dünyanın var oluşundan beri bulunan en kalıcı varlıklardır. Geleneksel Türk kültüründe hep ön planda yer alan taş hakkında birçok efsaneler anlatılmıştır. Kutsallığına inanılan bazı taşlarla ilgili inançlar incelendiğinde; taşa el sürme, çevresinde dolanma, taşı ziyaret, taşı öpme, evde saklama, yerinden alınıp belli bir süre sonra alındığı yere bırakma, vücuda sürme, üstte taşıma vb. biçiminde uygulamalar yapılmaktadır (Yardımcı, 2008: 1-5). Ocaklıların kullandığı yilancık taşları ise “*Başparmak tırnağı büyüklüğünde, kabuklu, üstü hafif konik, salyangoz cinsine benzemektedir.*” (Ayhan, 1996: 250). Arabistan’dan getirilen, gücüne inanılan bu kutsal taşların kaynak kişiler tarafından gelincik ocağı ve yilancık ocağında kullanılması başka bir boyut halini almıştır.

1954 Eskipazar/Doğlacık doğumlu olan Ayşe TAŞPINAR yapılan görüşmede, “*Gelincik Ocağı*” ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

Eşinin ananesi Karabük Merkez Belen köyüne gelin gider. Burada ocak işini öğrenen ananene, ölmeden önce kızına yani Ayşe TAŞPINAR’ın kayınvalidesine el verir. Kayınvalidesinin vefatından birkaç gün önce kendisine el verdiğini ve “*Benim elim senin olsun*” bu ocağın devamını sen getireceksin şeklindeki sözleriyle ocak işine başlayan Ayşe TAŞPINAR gelincik ocağı işini devam ettirmektedir. Erkek hasta geldiğinde tedavi uygulamasını eşinin yaptığını söyleyen Ayşe TAŞPINAR, İmamgiller lakabıyla tanındıklarını ve ocağın yaklaşık 150-200 yıllık geçmişi olduğunu söylemektedir. Kayınvalidesinin cuma günleri hasta kabul etmediğini pazartesi, çarşamba ve perşembe günleri hasta kabul ettiğini ifade etmektedir. Kendisi ise hastaları mağdur etmemek adına gün kısıtlaması yapmamaktadır. Rahmetli kayınvalidesinin el verirken söylediği vasiyete istinaden kendisinin de çocuklarından birine el vereceğini söylemektedir. Vücudun herhangi bir yerinde kızarıklık, sivilce ve çıban tarzı yaraları olursa eğer hasta da inayet ederse çabuk iyileşir. Bu arada tedaviyi uyguladığını söyleyen ocak sahibi gelincik ocağının uygulama şeklini şu şekilde anlatmaktadır:

“Geniş ve derin bir kabın içerisine su doldurulur. Bu kabın içerisine yılanbaşının iskeleti, gelincik taşı, yilancık taşı, göz taşı ve gümüş madeni atılır. Hangi taş vücutta ki rahatsızlık için yapıyorsa ona göre tedavi uygulanabilmesi açısından o bölge üzerinde gezdirilir. Ocaklı bölgede bulunan kırmızı renkli killi toprağı yara-çıban olan kısma nokta nokta olacak şekilde sürmektedir. Sağaltmacı tarafından üçer kere Fatîha sûresi, İhlâs-ı Şerîf ve Ayet el-Kürsî okunup, hastanın içi taş dolu kap tan bir yudum su içmesi istenir. Daha sonra kapta kalan suyun bir kısmı hastanın üzerine serpilir. Kabın içerisindeki Kâbe’den gelen taşları gümüş ile birlikte alınarak bez keseye konur. Eğer bu taşların içine gümüş madeni konulmaz ise taşlar kendiliğinden kaybolmaktadır. Kalan su ise insan ayağının basmayacağı bir yere üç yol üzerine dökülerek tedavi sonlandırılır. Bu taşlardan biri yapıyorsa tedavide hemen sonuç vermezse Gelincik ocağına bir sefer daha gelmesi gerekmektedir.” (KK.4).

Fotoğraf 10. Ocaklı Ayşe TAŞPINAR ve eşi Sabri TAŞPINAR

Dünya mitolojisinde toprak doğurganlığı, verimliliği, koruyuculuğu ve bütün canlıların yaşam kaynağını temsil etmektedir. Kaynak kişinin buradaki amacı killi toprağı nokta nokta hastanın kızarıklık olan yerlerine sürerek hastalığı cansız nesne olan taşa aktarmak ve dualar okuyarak dinsel yöntemle tedaviyi güçlendirmektir. Mistik bir düşünceye benzeyen bu uygulama hastalanan kişinin yeniden doğuşunu yani hastalıktan arınarak yeniden sağlığına kavuşmasını sağlamaktır.

3.5. Siğil Ocağı

Yüzyıllardır sağaltma tedavilerinde kullanılan malzemeler rastgele malzemeler olmayıp bilinçli olarak seçilmiştir. En yaygın kullanılan malzemelerden biri haline gelen ve bazen dinsel-büyüsel bir em olarak kullanılan bazen de hayvansal işlemlerde yardımcı olan yumurta, mitolojiden halk tabipliği ve merasimlerine kadar uzanan geniş alanda görülen önemli bir unsur olmuştur. Bereket, yenilik, dirilme gibi anlama gelen yumurtanın iyileştirici ve besleyici özelliğini bilen insanlar halk hekimliğinde de kullanmışlardır (Ateş, 2019: 18-23).

Yapılan bu çalışmada Siğil Ocağı'nda iki farklı yöntemle tedavi yapıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi KK.5 hayvansal ve dinsel yöntem ile sağaltmayı uygulamış diğeri ise yörede halk siğil yaprağı ile tedaviyi gerçekleştirmiştir. Türkiye'de söğüt dalı, ayva dalı ya da dut yaprağı gibi bitkilerin siğil tedavisinde kullanıldığı bilinmektedir.

Uygulama 1:

Safranbolu-Yörük köyü doğumlu olan İsmail Bekir ÖZKÖK ve kız kardeşi Aliye ÖZKÖK tarafından yürütülen bu ocakta siğil hastalıkları tedavi edilmektedir.

Aliye ÖZKÖK' ün dedesi Urfa'da askerlik yaptığı esnada tanıştığı 110 yaşındaki bir hoca tarafından el verilmesiyle siğil ocağının temelleri atılmıştır. El verirken hoca: *“Eğer ücret alırsan iki elim yakandadır”* şeklinde şart koşmuştur. ve bu nedenle tedaviden sonra ücret almamaktadır. Yaklaşık 80 yıldır bu tedavi yöntemini uygulayan aile, dedelerinin vefatından sonra babalarının el almasıyla bu geleneği devam ettirmişlerdir. Saha çalışmasındaki kaynak kişi Aliye ÖZKÖK bu sağaltmayı devam ettirmektedir.

Uyguladıkları tedavi yöntemi şu şekildedir:

“Yumurtanın tepe kısmına bıçak yardımıyla delik açılır. 9 tane arpa açılan delikten içeri batırılıp-çıkarılarak, yumurta akının arpalara bulanması sağlanır. Hastanın siğil olan bölgesine arpayla ‘t’ şeklinde çizik atarak arpa siğilin üzerinde gezdirilir. Bu esnada nazar duasını okur. Yaranın üzerinde gezdirilen arpa yumurta içine atılır. Bu işlemi 9 arpa bitinceye kadar tekrarlanır. Daha sonra arpa dolu yumurta hayvan gübresine gömülür. Aynı tedavi yöntemini, çok süt veren ineklerin göğüslerinde de uygulamaktadır.” (KK.5).

Fotoğraf 11. Ocaklı Aliye ÖZKÖK ve Ağabeyi İsmail Bekir ÖZKÖK

Fotoğraf 12. Ocaklı Nazar Duası okunan arpaları yumurtanın içine atması

Fotoğraf 13. Hayvan gübresi

Fotoğraf 14. Yumurtanın gübrenin içine gömülmesi

Uygulama 2:

Vücutun herhangi bir bölgesinde et beni şeklinde pürütlü çıkan siğillerin tedavisinde pek çok yol uygulanmakla beraber yöredeki halk, kendi yöntemleri ile bitkisel-dinsel uygulamayla siğil hastalığını tedavi ettiği görülebilmektedir. Halk genellikle ellerde görülen ve nazar sonucu ortaya çıktığına inandıkları et beni görünümünde olan siğili tedavi etmek için bahçelerden veya tarladan topladıkları siğil otuna¹ bir takım sûreler okur ve dua eder. Siğil otunu siğil olan bölgeye sürer. Okuduğu siğil otunun bir kısmını yemeklere katıp tüketir bir kısmını da yüksek bir yere koyarak kurumaya bırakır. Bu uygulamadaki amaç ise bir takım sûre okunan siğil otu ile eş zamanlı olarak siğilin de birlikte kuruyup yok olmasıdır. “ *Gözü değenin gözü çıksın veya nazarı yok etsin*” anlamına da gelmektedir. Halk arasında yaygın olan ve siğil tedavisinde okunan dualar ise şunlardır:

- ✓ İki taraf abdest alır.
- ✓ Besmele-î Şerîf okunur.
- ✓ 3 kez Salâvat okunur.
- ✓ 3 kez Ayet el-Kürsî okunur.
- ✓ 1 kez Fatîha Sûresi okunur.
- ✓ 3 kez İhlâs-ı Şerîf okunur.
- ✓ 3 kez Felâk ve Nâs Sûreleri okunur.

“Allah’ım benim elim değil Hz. Fatıma anamızın eli” denir. Siğil yaprağı et beni görünümünde olan siğillerin üzerine sürülerek ***“Ya Şafi Rabb’im şifa senden”*** diyerek tedavi sonlandırılır. Bu işlem üç gün tekrar edilir.

¹ Sinirli ot: Latince adı Plantago major olan sinirli yaprak otu sinir otugiller familyasından olan bitki, çeşidi çok yıllık otsu bir bitkidir. Birçok yabancı türü olan sinirli ot, her yerde özellikle hendek, yol ve bahçe kenarlarında yetişir. Hekimlikte yaprakları kullanılır. Dal ve gövdesi yoktur, geniş yaprakları vardır.2-3 yıllık olanların ortasından çıkan sapın üzerinde çiçek ve tohumlar bulunur. İyisi tohumunun rengi kırmızıya çalan, siyah renkte olanıdır (Maranki ve Maranki, 2009: 204).

Fotoğraf 15. Siğil Otu

Ocaklının arpayı siğilin etrafında okuyarak gezdirmesindeki amacı; siğilin sınırlarını belirleyip, yumurtanın gübre altında kurumasıyla eş zamanlı olarak siğillerinde kuruyacağı düşüncesidir. Bu düşünce siğil otunun kurumasıyla yok olacağı düşüncesine benzerlik göstermektedir. Yöre halkının, nazardan çıktığına inandığı siğiller üzerine birtakım sûreler ve dualar okuyarak yapılan bu uygulamaları, dini yöntemle güçlendirmektir. Ocaklıların piri olan Hz. Fadime Anamızın adını zikrederek onun elinin kutsallığından manevi destek almak ve ritüeli kutsala bağlama çabası olarak değerlendirilir.

3.6. Tükürük-Çizdirme Ocağı

Ağaç, Türk mitolojisinde tanrının bir temsilcisi olarak kutsiyet kazanmış ve sağlık başta olmak üzere bir çok ritüel düzenlenmiştir. Türk destanlarında ot ve ağaç ile ilgili birçok sağaltmaya rastlanmaktadır.

Altay Türklerinin hazırlamış olduğu en mükemmel ilaç bitki kökenlidir. Otun gücü panzehir taşının başka bir alandaki gücü kadar büyüdü ve kesindir. Çünkü

yeraltı dünyasına ulaşan bitkilerin kökleri oradan büyümlü güçleri alır (Raux, 2005: 164). Tabiat unsurları Türk göçebe hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Ağacın şifalı ve büyümlü olduğunu gösteren, onun defalarca ölmüş dirilmesidir. Ağaçlar gibi otlarda her yıl ölmüş dirilirler (Eliade, 2003: 269-270). Çalışmada sağaltıcının ağaçlardan faydalanarak sağaltmayı dinsel yöntemlerle harmanladığı görülmektedir. Eskipazar/Kızılcıören doğumlu Satı KESKİN, Bürnük köyüne gelin olarak geldiği yıllardan itibaren, kayınvalidesinin el vermesiyle “*Tükürük-Çizdirme Ocağı*” olarak adlandırılan yöntemi uygulamaya başlamış bugüne kadar çok sayıda hastaya şifa olmaya çalışmıştır. Kayınvalidesine de onun kayınvalidesinden el verildiğini dile getiren Satı KESKİN uyguladığı tedavi yöntemini aşağıdaki şekilde anlatmaktadır:

*“Vücutta meydana gelen demir para büyüklüğündeki kızarıklık-kabarıklık tarzı yaraların tedavisi için meşe-pelit odunu küllerine tükürerek yara olan bölgeye sürülür ve kül kurumadan bük/kuşburnu dikenini yaranın üzerinde gezdirilir **“Benim elim değil, değmen köşelerine gitsin Allah’ım”** diyerek çeşitli dualar okunur sonrasında hastanın parmağını ıslatıp bu külden üç defa yalamasını ister daha sonra aynı külden hastaya bir miktar daha vererek ertesi gün tekrar kül yalaması gerektiğini söylenir. Yaranın üstünde gezdirdirilen kuşburnu dikenini, küllerini aldığı ocağın üstüne konularak kurumaya bırakılır. Hastanın bir süreliğine fasulye, turşu, salatalık, yumurta, ekşi-acı yememesi gerekir. Hastalığın geçmemesi durumunda aynı yöntem iki defa uygulanmalıdır.”* (KK.6).

Fotoğraf 16. Meşe-Pelit odun külü

Eski Türk mitolojisinde ağacın koruyucu gücü, kötü ruhlardan korunmak ve Tanrısallığı temsil ettiğine daha önce kısaca değinmiştik. Ocaklının hastaya odun külünü yalatmasındaki amaç odun külü ateşin bir parçasıdır ateşin yok edici ve temizleyici özelliğinden dolayı hastanın odun külünü yalamasıyla dinsel yolla yapılan sağaltma daha da güçlenmiştir. Odun külü şifa haline gelerek sağaltma niteliği olan bir em özelliği kazanır. Halk arasında ocaklının bulunduğu mekân ve sağaltmacıdan alınan şeker, tuz, ekme ve külün tedavi etme gücü olduğuna inanılır.

3.7. Ballama-Darılama Ocağı

Bitkilerin yararlı ve zararlı türlerini tanıyarak deneme yanılma yöntemiyle zehirli olanlarından uzak durmayı öğrenen insanoğlu, bitkilerin bazılarını yaşamın başka dallarında kullanırken zehirli bitkilerden bazılarını da avlamak için kullanmıştır. Tarihi süreçte birtakım bitkileri büyü-şifa amaçlı kullanmış ve toplamış olduğu yabancı bitkilerin bir kısmının da tarımını yapmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda bitkilerin şifa elde etmek amacı ile kullanıldığına dair pek çok tarihi bilgi ve bulguya rastlanmıştır. Tedavi amaçlı kullanıldığı bilinen bitkiler Anadolu'da

Kocakarı Şifacılığı (Halk Hekimliği) em yapımında kullanılmaktadır (Kılıç ve Başol, 2015: 30).

Karabük/Merkez' e bağlı Belen köyünde ikamet eden Vasfiye AYKAÇ isimli ocaklı ‘‘Ballama-Darılama ocağı’’ yöntemiyle hastalarına şifa olmaya çalışmaktadır. Aile içinden gelen ocak işine, kayınvalidesinin el vermesiyle başlamış ve yaklaşık 45 yıldır bu tedavi yöntemini uygulamaktadır. Vücutta kızarıklık veya halk dilinde göz-göz, fısır-fısır diye tabir edilen kabarcıkların kaşımak suretiyle yara oluşmamış hallerinin tedavi edilmesinde ‘‘Ballama-Darılama ocağı’’ yöntemi kullanılmaktadır.

Sağaltmacı elinde bulunan yılan kafası iskeletini, yılcık ve gelincik taşlarını su dolu bir kabın içerisine koyar ve bir süre bekler su dolu kabın içerisinden taşları alarak hastanın vücuduna yapıştırır. Kova içindeki su artırılarak banyo yapılır. Bir kabın içerisine darı, bal ve su konularak karıştırılır. Halk dilinde Patlanguç Çiçeği² olarak bilinen bitki, kapta hazırlanan karışımın içine batırılarak hastanın kabarcık olan yerlerine banyoda üç sefer sürülür sonra darı bala batırılarak üç sefer hastanın kızarıklık olan yerlerine sürülür ve bu işlem esnasında sağaltmacı tarafından ‘‘Nazar Duası’’ başta olmak üzere çeşitli dualar okunur. Hastanın ocak evinde karışım ile banyo yapması istenir. Eğer hasta ocak evinde banyo yapmak istemezse hastanın kollarına ve bacaklarına, karışıma batırılarak ıslatılan Patlanguç Çiçeği ve darı sürülür. Sonrasında bu sudan şifa olsun diye birkaç yudum içmesi telkin edilir. Kap içerisindeki su hastaya verilir ve hastanın bu su ile kendi evinde banyo yapması söylenir. Hastanın ocak evinde verilen ikramları geri çevirmeden yemesi gerekmektedir. Sırtlıgil lakaplı olan kaynak kişi, bu ocak işinin hane dışından kimseyle paylaşamayacağını, sağaltma işinin ancak aileden birisine el vermek suretiyle devir edilebileceğini söylemektedir (KK.7).

² Sinameki: Cassia cinsi türlerinden Latince adı cassia angustifolia, cassia colutea bilinen baklagiller familyasından olan bitki, tropikal ve subtrpikal bölgelerde yetişir. 400’den fazla türü olan bitkinin çiçekleri, yapraklarının dibinden çıkar. Uzun salkım şeklindedir. Fasulyeye benzeyen meyvesi, basık silindirimsi, odunsu ve sert kabukludur. Çok eski tarihlerden beri ilaç kullanılır (Maranki ve Maranki, 2009: 203). Halk arasında patlanguç çiçeği olarak bilinmektedir.

Fotoğraf 17. Ballama-Darılama Ocaklısı
Vasfiye AYKAÇ

Fotoğraf 18. Patlanguç çiçeği ve darı

Ocaklı, KK.1 ve KK.4’ deki ocaklılar gibi “*Gelincik taşı ve Yılandık taşı*” kullanır. KK.7 halk arasında Patlanguç Çiçeği olarak bilinen bitkiyi bal ve darıyı su ile karıştırır. Bu bitkiyi üç sefer rahatsız olan bölgeye sürer. Ocaklı Ballama-Darılama ritüeli sırasında “*Bu el benim değil, Fatma anamızın eli*” diyerek dinsel yöntemle tedavi eder. Bu şekilde ocaklı, elinin kutsiyetini ve şifa verici gücünü artırmış olur. KK.1, KK.4 ve KK.7’deki ocaklılar Kâbe’den gelen bu taşları içinde gümüş olan bir beze sararak sakladıklarını, eğer bu bezin içinde gümüş olmazsa taşların kaybolduklarını söylemektedirler. Hasta, çabuk iyileşmesi ve şifayı artırmak için ocaklıların verdiği ikramların geri çevrilmemesi gerektiğine inanır.

3.8. Çıban-İtdirseği Ocağı

İtdirseği (Arpacık) ise genellikle göz kapaklarının uç kısmında ya da herhangi bir kılın dibinde oluşan kırmızı renkli kabarcıklara “*itdirseği*” doktorların “*hordoleum*” dedikleri bir hastalıktır (Yalçın, 2006: 35).

Deri yüzeyinde ortaya çıkan iltihaplı kabarcıklar çıban olarak bilinmektedir. Vücudun herhangi bir bölgesinde çeşitli enfeksiyonlara da bağlı olarak çıkabilen küçük bir sivillece olarak da kendini gösteren bu rahatsızlığın halk arasında nazar değmesi sonucu ortaya çıktığına inanılmaktadır.

Yapılan çalışmada halk deyişiyile “*itdirseği*” olarak adlandırılan sivilcelerin tedavisinde bu ocak yöntemi kullanılmaktadır. Safranbolu/Sırçalı köyünden, Konarı köyüne gelin gelen 75 yaşındaki Muazzez ÜNAL uyguladığı “*Çıban-İtdirseği*” tedavi yöntemini şu şekilde gerçekleştirmektedir.

Ocaklı evine gelen hastaların tedavisine başlamadan önce sakatın sulu çıban veya sivilcenin mahiyetine bakarak kendi ocağına uygun olup olmadığını belirler. Tedavi edebileceğini düşündüğü hastalar için kaba doldurduğu su içine dağdan toplanan çalığı (nazar otu) koyar ve bu suya dönük şekilde üç defa Ayet el-Kürsi, İhlâs-ı Şerîf, Fatîha Sûresi, Felâk ve Nâs Sûreleri okur. Sonrasında “*Benim elim değil, Fatma ananın eli*” diyerek bu suyu hastaya verir. Nazar otunu da kuruması için bir kenara koyar. Hastanın bu sudan üç gün boyunca akşam güneş batmadan ve sabah güneş doğmadan çıban veya sivilcenin üzerine sürmesini ister. Sakatın sulu çıban ise tatlı tatlı kaşınır ve bir kere su dökme ile geçer. Bu ocak yöntemini kayınvalidesinin annesinin uyguladığını daha sonra kayınvalidesinin de kendisine el vermesiyle devam ettirdiğini söyleyen Muazzez ÜNAL, ocak evinin en az 200 yıllık olduğunu söylemektedir. Lakaplarının Kasap Ahmet ve Saremgiller olduğunu belirten ocaklı, yakın çevreden gelen hastalarının dışında, bazen şehir dışından da insanların tedavi için geldiğini bu evden alınan suya okuma yapıp şehir dışına gönderildiğini belirtmektedir (KK.8).

Fotoğraf 19. Ocaklı Muazzez ÜNAL tedavi yöntemini anlatması

Fotoğraf 20. Ocaklının Çıban-İtdirseği

Ocaklının bu sağaltma yöntemindeki amacı nazara uğramış kişinin üzerindeki kötü iyeleri (ruh) su ile temizlemek ve vücudu hastalık yapan iyelerden arındırmaktır. Ocaklı KK.7'deki gibi *“Bu el benim değil, Fatma anamızın eli”* diyerek hastalığı dinsel yöntemle tedavi eder. Su ile birlikte okunan bitkinin bir kenara konarak bekletilmesinin sebebi ise bitki kurudukça çıbanında kuruyacağı düşüncesidir.

3.9. Sarılık Ocağı

Sarı renk, genel olarak çeşitli ülkelerin mitolojilerinde ve sembollerinde güneşe ait bir simgedir. Akıl, zihin, sezgi, idrak ve iman gibi kavramları ifade eder. Sarı renk Türklere merkezin rengi olarak kabul edilmiştir. Dinsel anlamda da hâkimiyeti güçlülüğü ifade eder. Örneğin; 13.'ncü yy. ait Anadolu Alp erenlerinden olan bir Türk kahramana Sarı Saltuk denilmiştir. Sarı renk yer unsurlarına bağlı olarak daha çok ateşin albastı hastalığın rengi olmuştur. *“Betin benzin sarardı”* sözü buradan gelir. Aslında Türklere sarı renk negatif anlamlarıyla ön plana çıkmıştır (Çoruhlu, 2000: 215-216).

Tıp dilinde *“ikter”* denilen safranın, kana karışıp bütün dokuları ve göz akını sarıya boyaması cildin sarı renkte gözükmesiyle ortaya çıkan hastalık belirtisidir (Yalçın, 2006: 383). Sarılık hastalığı Divan-ı Lügat-it Türk'te *“Kezik ve Sariğ Kezik”* ise insanı titreten sıtma gezek olarak isimlendirilmektedir (Atalay, 1992: 391). Sarılığın sağaltılmasında, ip, elbise, sarı boncuk, altın para ve örtü ile sarılığa temas kurularak cansızdaki gücün hastaya devredilmesi pratiğı *“gücün simgesi kabul edilen”* sarı nesnelere gerçekleştirilmiştir. Sağaltma işlemlerinde hazırlanan suyun renginin sarı olması ve sarılık hastalığının ismi hastanın göz ve ten rengi arasında büyüsel bir benzerlik bulunmaktadır. Dolayısıyla bu benzerlik adına yönelik bir bağlantı prensibinden bahsedilebilir. Eskiden toplum arasında sarılık hastalığının meraklanmayı takiben veya korkulu düşünle geldiğine inanıldığı için çoğunlukla bu hastalığın çözümünde manevi işlemlerin yapıldığı görülmektedir (Evren 1951'den akt. Çevik, 2008: 101-103).

Sarılık, yılcık-gelincik, çizdirme ve sıtma sağaltma yöntemlerini uygulayan Ocaklızade Müzeyyen YILMAZ, Karabük'ten Dursanlar köyü 'ne gelin olarak

gelmesi ve büyükannenin kendisine el vermesiyle ocak işine başlamıştır. Müzeyyen YILMAZ, Büyükannenin el verirken elini tuttuğunu ve *“Benim elim değil Fatma ananın eli, benim elim sizin olsun Allah’ım şifalar ver”* şeklinde konuşarak kayınvalidesine ve kendisine el verildiğini ifade etmektedir. Daha önceden kayınvalidesi evde olmadığı zaman gelen hastaları geri çevirmemek için bu ocak işini yaptığını ama özellikle son 3-4 yıldır kayınvalidesinin sağlık sorunları nedeniyle ocak işini kendisinin yürüttüğünü söylemektedir.

Göz akının sararması ya da cildin farklı bölgelerinde sarı rengin belirmesi şeklinde ortaya çıkan sarılık hastalığının tedavisini gerçekleştiren kaynak kişi tedavi yöntemini aşağıdaki şekilde gerçekleştirmektedir.

Dağdan toplanan sarılık otu bir tencerede su ile karıştırılarak kaynatılır. Kaynatılan su ılıdıktan sonra hasta ocak evindeki banyoya alınır. Bu su, sağaltıcının elinde tuttuğu yılan kafası iskeletinden geçecek şekilde hastanın vücuduna dökülür ve vücutta kuru yer kalmayana kadar yıkama işlemi yapılır. Sağaltıcı bu esnada Ayet el-Kürsî’den başlayarak bildiği sûreleri okur. Yıkama işlemi bittikten sonra hasta, kurulanmadan atletini ters olarak giyer ve üç gün yıkanmaması telkin edilir. Tencerede kalan otlu sudan hastanın üç yudum içmesi sağlanır ve tencerenin kaynatıldığı ateşin külünden bir miktar yenmesi ile tedavi sonlandırılır. Hastanın ocak evinden çıkmadan önce ikram edilen ekmekten en az üç lokma yemesi gerekmektedir. Bu tedavi yöntemi her hasta için belirli aralıklarla üç kere uygulanmaktadır. Tedaviden sonra hastanın bir süreliğine yumurta kızartma ve yağlı yiyecekler tüketmemesi gerekmektedir. Erkek hasta gelmesi durumunda yıkama işlemini kayınpederinin yaptığını, duaları ise kendisinin okuduğunu belirten Müzeyyen YILMAZ, kendisinden sonra sadece aile içinden bu hanede yaşamak şartıyla ocağı tütüren birilerine el verebileceğini, bu ocağın hane dışına çıkmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. Atalarından gelen bu ocakta çizdirme tedavisi hariç sarılık, yılancık-gelincik ve sıtma tedavilerinde aynı tedavi yöntemi uygulanmaktadır. Hastaya yencelik gelmesi için ocak sahibine hediyesi verilir (KK.9).

Fotoğraf 21. Yılan kafası iskeleti ve yılancağ taşları

Fotoğraf 22. Sarılık ocağında kullanılan bitki

Fotoğraf 23. Yılan kafası iskeleti ve yılancağ taşları

Fotoğraf 24. Ocaklı Müzeyyen YILMAZ

Sarılık tedavisinde, bitki, yılancağ taşı ve su gibi benzeri unsurlarının kullanılması eski Türklerdeki ateş ve tabiat kültleriyle ilgilidir. Sağaltıcı, güçleri olan bu nesnelere sarı suyu temas ettirmektedir. Ocaklı bildiği sûreleri okur ve hastanın kurulanmadan atletini ters giymesini ister. Buradaki amaç ise vücuduna değen sularla arınmak, temizlenmektir. Çünkü hastanın teni ve gözü arasında büyüsel bir benzerlik

bulunmaktadır. Hastalığın sağaltılmasında manevi yöntemler uygulanmakta, tedaviyi güçlendirmek ve çabuk iyileşmesi için de perhiz verilmektedir.

3.10. Köstebek Ocağı

Ocaklı ailelerin mistik bazı güçleri olduğuna inanılan ve bu güçlerle birçok hastalığı tedavi edebilmesi ocak kültü ve ateş kültü ile ilişkilendirilmiştir. Kamların ritüellerinde birçok kült ile ocak kültü birbirinden ayırt edilmez.

Mistik gücünden yararlanan bir hayvan olan Köstebek hakkında birçok efsaneler anlatılmaktadır. Pertev Naili Boratav'ın anlatımına göre köstebek insandır ve yalan söylediği için tanrı tarafından cezalandırılmıştır. *“Yahudi ve Müslüman arasında bir toprak kavgası olmuş. Müslüman tarlanın kendi malı olduğuna tanıklar getirmiş. Fakat Yahudi direnmiş ve kimin malı olduğunu tarladan sorulmasını istemiş. Gizlice bir adamı tarlaya gömmüş. Kadı “Sen kiminsin?” deyince tarladan, “Yahudinin!” sesi gelmiş. Buraya aslında Yahudi arkadaşını koymuş. Tanrı yalancı tanığı köstebeğe dönüştürmüştür.”* (Boratav, 2013: 75).

Köstebek ve etrafında oluşan inanç ve pratikler hakkında Ayşe Uğureli , *“ Anadolu Halk Hekimliğinde Köstebek kullanımı ve Köstebek Ocaklarının Mitolojik Yansımaları”* adlı makalesinde köstebek ile ilgili efsaneler anlatılmaktadır. Genellikle halk arasında *“kösnü, köstü, kösni, közlu”* isimleriyle bilinen köstebek hastalığı bir çeşit büyük irinli çıban deri hastalığıdır. Bacaklarda, kasık, koltuk altı, çene, boyun, göğüs ve sırtta tahmini olarak ceviz büyüklüğünde çıkan kapanmayan yaralar, morluklar oluşturan, iltihaplı, ağrılı ve ateşli hastalıktır (Uğureli, 2018: 168). Çalışmada KK.10'da hastanın iltihaplı olan kısmı köstebeğin toprağı alttan kabartması ve dürtme hissi gibi belirtileri görülür. Bu duruma kaynak kişi, köstebeğin toprağı kabartmasıyla hastanın iltihaplı olan kısmının deri altından dürtülmesi arasında ilişki kurmuş ve deride görülen bu hastalığa *“köstebek hastalığı”* adını vermiştir. Sağaltmacı hastalığı *“dişi”* ve *“erkek”* olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Vücutta dağılarak çoğalan ve geç iyileşen birden fazla yara var ise *“dişi”* dağılmayan tedaviye erken cevap vereni ise *“erkek”* olarak nitelendirmektedir.

Birçok kaynakta ocaklı kişinin bir köstebeği elleriyle boğması ile bu yetiyi kazandıkları iddia edilmektedir (Arslan, 2020: 109; Ateş, 2015: 120; Koç, 2019: 69). Ayrıca ocaklı kişi varisine el vererek de bu sağaltma gücüne sahip olmaktadır. Saha çalışmasında ise Köstebek ocağı tedavisinde kaynak kişiler Durkadın MURAT eşinin erkek kardeşi tarafından öldürülen köstebeğin ayakları kesilerek tedaviye başlamış ve Hayriye EKŞİOĞLU ise atalarından el alarak dinsel yöntemle tedaviyi uygulamıştır.

Uygulama 1:

1947 Gerede/Aktaş/Kurtlar köyü doğumlu kaynak kişimiz Durkadın MURAT genç yaşta öğrenip uyguladığı “Köstebek Ocağı” yöntemiyle ilgili bilgi ve uygulama şeklini şu şekilde anlatmaktadır:

*“Durkadın MURAT köstebek ocağının yaklaşık 150-200 yıllık geçmişi olduğunu belirterek, kendisine gelin geldiği evde kayınpederinin annesi tarafından tedavi yönteminin öğretildiğini söylemektedir. Eşinin erkek kardeşi tarlada yakaladığı köstebeği öldürerek ayaklarını kestiğini ve ayakları tuzlanıp kurutulmasıyla sağaltma uygulamasına başladığını ifade etmektedir. Köyden Karabük’e taşınırken de yanında getirdiği köstebek ayaklarıyla yaklaşık 40 yıldır bu hayvan kökenli (emlerle) tedavi yöntemini uygulamaktadır. Vücudun çeşitli bölgelerinde, tarladaki köstebek yuvalarına benzer şekilde oluşan kabarma ve yaraların iyileşmesi için tedavisini uygulamaktadır. Tedaviye başlamadan önce abdest alır. Köstebek ayaklarını yaranın etrafında dairesel olarak gezdirerek nazar duası okur. Daha sonra bir Fatıha Sûresi, üç İhlâs-ı Şerif ve Ayet el-Kürsî Sûresini okur ve **“Benim elim değil, Fatma Ananın eli”** deyip yaranın iyileşmesini Allah’tan dileyerek tedaviyi sonlandırır. Tedavi olan kişinin bir süre yumurta, domates ve fasulye yememesi gerektiğini söyleyen Durkadın MURAT, eğer ocaklı kendisi ise yaranın birkaç gün içinde iyileştiğini belirtmektedir. Önceden sadece pazartesi ve cumartesi günü tedavi uygulanırken hastaları geri çevirmemek adına haftanın her günü cuma günü hariç uygulamayı yaptığını ve gün ağrımından gün bitimine kadar olan süreçte uygulanan tedavinin daha etkili olduğunu dile getirmektedir.”* (KK.10).

Fotoğraf 25. Ocaklı Durkadın MURAT

Fotoğraf 26. Köstebegin ayakları

Uygulama 2:

Safranbolu ilçesi, Karıt köyünde yaşayan EKŞİOĞLU “köstebek ocağı” sağaltma yöntemini şu şekilde anlatmaktadır.

Dedesinin dedesi 1800’lü yıllarda Selanik’in Drama kentine dini yaymak için gönderilmiş ve orada 8-10 sene görev yaptıktan sonra Rüveyda isimli bir kadınla evlenerek, eşi ve üç baldızıyla birlikte Safranbolu’ya dönüş yapmıştır. Ocak işi kökeninin 250-300 yıl kadar eskiye dayandığını ve bu işin başlangıcının Rüveyda isimli kadın olduğunu söyleyen EKŞİOĞLU, kendisine elin kayınvalidesinden geçtiğini ifade etmektedir. Kayınvalidesinden aldığı el sayesinde, öğrendiği bilgi ve uygulamaları icra ederek aile geleneğini devam ettirmektedir. Kendisinden sonra bu el vermeyi sadece kadınlara, evin en büyük kız çocuğuna eğer kız çocuğu yoksa en büyük gelinine verileceğini ve hane dışından kimseyle paylaşamayacağını ifade etmektedir. Vücudun çeşitli bölgelerinde çıkan, alttan dürtme diye tabir ettiği iltihaplı yara veya çıban şeklindeki oluşumları köstebek diye adlandırmakta ve bu yaraların iyileşmesi için köstebek ocağı adını verdiği tedavi yöntemini uygulamaktadır. Gelen hastalara öncelikle doktora gitmesini telkin eden Hayriye EKŞİOĞLU, doktordan şifa bulamayan hastalarını tedavi etmeye çalışmaktadır. Tek olan yara erkek, çoklu olursa dişi diye adlandırılmakta ve dişi yaraların iyileşmesinin biraz daha uzun sürdüğünü söylemektedir. Yara 2-3 senelik ise birkaç kez gelip

dualar okuması gerektiğini belirtmektedir. Öncelikle hastalarının yaralarına bakıp, kendine özgü bir takım dualar okuyarak uygulamasına başlamaktadır. Kayınvalidesinin eski evindeki ocakta, yanmış odun küllerini eleyerek yaranın üzerine sürmektedir. Aynı külden, hastasının parmağıyla üç defa ağzına sürüp yalaması gerekmektedir. Tekrar çeşitli dualar okuduktan sonra bir bıçağı kül döktüğü yaraların üstüne sürmekte ve yaraya küçük çizikler atıyor gibi gezdirmektedir. Sonrasında yaranın üstünde yumurta gezdirerek; **“Benim elim değil, Fatma ananın eli”** diyerek dualar okur ve şifasını istemektedir yumurta hastaya verilir hastanın yumurtayı topraktaki bir köstebek yuvasına gömmesi ile uygulama sonlandırılmaktadır. Hastanın yumurtayı köstebek yuvasına gömmesinden sonra da uyulması gereken çeşitli kurallar olduğunu söyleyen EKŞİOĞLU, hastanın 15 gün boyunca yoğurt, yumurta, baharatlı, acı-tatlı, kuruyemişleri ve salçalı yiyecekleri yememesi gerektiğini söylemektedir (KK.10).

Fotoğraf 27. Ocaklı Hayriye EKŞİOĞLU yanmış odun küllerini yara üzerine serpmesi

Fotoğraf 28. Hastanın aynı külü yalaması

Fotoğraf 29. Ocaklı bıçağı yaranın üzerine sürmesi ve çizikler atıyor gibi yapması

Fotoğraf 30. Yaranın üzerinde yumurtayı gezdirerek dua okuması

Köstebek hastalığının yara tedavisi için eskiden ocaklılar “*isim benzerliğinden ve temas prensibinden hareketle*” köstebek toprağı ve köstebeğin tırnağı sürülüp eti hastaya yedirilerek perhiz vermişlerdir (Çevik, 2008: 92). Günümüzde Anadolu coğrafyasında birçok yöntemle sağaltma yapılırken saha çalışmamız olan yörede ise iki farklı ocaklının farklı yöntemlerle tedaviyi uyguladığı gözlemlenmiştir.

Hayriye EKŞİOĞLU’ nun köstebek hastalığının sağaltılmasında kullandığı nesnelerin yumurta, bıçak ve ateş (kül)’in kurtarıcılık, koruyuculuk, bereket, yenilik ve temizleyicilik fonksiyonları görülmektedir. Fatıha Sûresi ve İhlâs-ı Şerîf sûresinin okunmasıyla dinsel ve büyüsel uygulamaları pekiştirerek tedaviyi devam ettirildiğini göstermektedir. Durkadın MURAT isimli kaynak kişi ise köstebeğin ayaklarını veya elini kullanması temas yoluyla yapılan sembolik bir ritüeldir. Sûreler okuyarak dinsel yöntemle tedaviyi güçlendirir.

3.11. Yanık Tedavisi

Göçebe bir hayat süren eski Türkler hayvan ve avcılıkla geçindikleri için yaşamlarında hayvanlar ve hayvansal ürünler daima önemli bir yere sahip olmuştur. *“Hastaya yatırda yakalanan böcekler yedirilir ya da kuduz böceğinin suyu içirilir.”* (Acıpayamlı 1989: 5). Ayrıca hayvanların etleri, derileri, kanları, çeşitli organları ve dışkıları da sağaltmada ilaç olarak kullanılır. *“Devenin sidiği alınır ve bununla hastanın kafası ovulur saçtaki kepekler yok olur. Kulağı açmak için kulağın içine fare safrası ya da ölü kedi yağı konur. Kekliğin beyinciği kuduzu iyileştirir. Tavuk yumurtası safrayla karıştırıldığında çibanları geçirir. Kekliğin safrası arpacığı iyileştiren bir merhemdir. Bir çocuk konuşmakta geç kaldığında çocuğa bazı kuşların dili yedirilir.”* (Roux, 2005: 164). Eski Türk ritüellerinde olduğu gibi yumurta günümüzde de hem dinsel-büyüsel “em” olarak, hem de hayvansal “em” olarak kullanılmaktadır. Yanık tedavisi ile ilgili saha çalışmasında yumurtanın “em” amaçlı tedavi yönteminde kullanıldığı görülmektedir.

1949 Çatalzeytin doğumlu olan Elvide SENCER yanık tedavisinde uyguladığı yumurta sarısından yağ çıkarma yöntemini yaklaşık 50 yıl önce, o zamanlar 3-4 yaşındaki oğlunun bacaklarının tamamen yandığı zaman, annesinden öğrendiğini çoğu kişiye de yanıklarda aynı tedaviyi uyguladığını belirtmektedir. Sağaltmacının uyguladığı tedavi yöntemi şu şekildedir:

“Yumurta yağını çıkarmak için öncelikle ihtiyaç kadar yumurta sayısı belirlenir. Yumurtaları tek tek kırarak sarısını ve akını birbirinden ayırırız. Eski gözden çıkardığımız bir tavayı piknik tüpün üstüne yerleştiririz. Tavanın içerisine yumurta sarıları atılır yaklaşık 45-50 dk. kadar yumurtanın sarılarını simsiyah olana kadar yakarız. Yanan yumurtaların bir süre sonra yağı çıkacaktır. Bu yağı küçük bir cam şişeye koyar ve soğuturuz. Soğuduktan sonra yanan yumurtanın yağını sabah akşam hastanın vücudunda neresi yandıysa oraya süreriz. Yaklaşık 10-15 gün sonra deride iz kalmadan yanık olan yer iyileşecektir.” (KK.11).

Fotoğraf 31. Ocaklı Elvide SENCER

Fotoğraf 32. Ocaklının yumurta yakması

Fotoğraf 33. Yanan yumurtanın yağı çıkması

Fotoğraf 34. Ocaklı ve yumurta yağı

Yöre halkı tarafından, bu sağaltma yönteminin yaralanma ve yanıklara iyi geldiğine inanılmaktadır.

3.12. Kurşun Dökme

Demir insanlık tarihinde, ister yerden ister gökten gelmiş olsun, kutsal güçlerle yüklüdür. Kutsallık en medeni toplumlarda dahi korunmuştur. Demir, gelişmiş kültürlerle sahip toplumlarda olağanüstü dinsel-büyüsel öneme sahiptir. Güç sembolü olan demir aynı zamanda koruyucudur. Doğal afetlerde, büyülerde, doğum, evlenme, hastalık ve ölüm durumlarda halk hekimliğinde demirin koruyuculuğundan yararlanılmıştır. Demirin ateşte işlenmesiyle ocak demir ilişkisi ortaya çıkmış ve bunun etrafında çeşitli inançlar ve pratikler oluşmuştur. Eski zamanlardan günümüze kadar çok farklı dini inançlarda tedavi unsuru olarak kullanılmıştır. (Türkmen ve Türker, 2014: 3-7-8; Dağı ve Çelik, 2020: 26). Saha çalışmasında kurşun dökmede madeni nesnelere dayanarak yararlanıldığı ve dinsel yöntemle tedavinin sonlandırıldığı tespit edilmiştir.

Türkiye'nin hemen hemen her yerinde bilinen kurşun dökme, atasözlere ve deyimlere girecek kadar yaygındır. Hayatın istediği gibi gitmediğine inanan, maddi ve manevi yönden sekteye uğradığını ve üzerinde nazar-büyü olduğunu düşünen insanların sıkça başvurduğu bu yöntem daha önceki söyleşilerimizde Ballama-darılama Ocağı Vasfiye AYKAÇ tarafından uygulanmaktadır. Ocaklı "*Kurşun Döktürme*" işinin teknik ve uygulamalarını şu şekilde aktarmaktadır:

Kurşun döktürecek kişi bir sandalyeye oturtulur ve başından ayaklarına kadar kapatacak şekilde bir bezle örtülür. Bir kepçenin içerisine kurşun madeni ve iğne atılır sonrasında ateşin üzerine kepçenin konması suretiyle kurşunun erimesi sağlanır. Büyük bir tepsinin içerisine anahtar, kilit, bıçak, tarak ve içi su dolu bir tencere konulur. Ocaklı sol eline tepsiyi, sağ eline erimiş kurşun dolu kepçeyi alır. Sandalyenin arkasında ayakta durmak suretiyle ve kişinin başının üzerine gelecek şekilde pozisyon alarak erittiği kurşunu tepsinin içindeki suya boşaltır. Suyun içerisine boşaltılan erimiş kurşun, parçalanır ve iğne şeklinde olursa kişide nazar olduğuna inanılır. Bu esnada ocaklı, besmele ile başlayıp bir takım dualar okur. Daha sonra tepsinin içinde bulunan kilit, anahtar, bıçak ve tarağı üçgen şeklinde üçer kez tepsiye vurulur. En son bıçak tepsiye üç kez vurulur ve kurşunlu suyun içine daldırılan bıçakla üç kez kesme hareketi yapılır. Kurşunun suyun içerisinde katılaşmasıyla oluşan şekillere ve kurşunun suya değdiği andaki çıkan sesin şiddetine

göre yorumlar yapılır. Patlamayı andıran bu ses ne kadar fazla ise hastanın üzerindeki nazarın o derecede büyük olduğu düşünülür. Su kabının içerisinde katılaştıran ve parçalara ayrılan kurşun toplanarak, kepçenin içerisinde tekrar eritilmesi suretiyle bu işlemler üç kez tekrarlanır. Kurşun dökülen sudan kişinin bir yudum içmesi sağlanır ve su hastanın başından ayaklarına kadar vücuduna serpiştirilir. Sonrasında ocaklı, hastayı başından ayaklarına incek şekilde sıvazlayıp **“Başından aşağıya tırnaklarından çıksın, nazar değenin gözleri çıksın”** diyerek uygulamayı sonlandırır. Kapta kalan su ayak değmeyecek şekilde üç yol ağzına dökülür. Su kabı ve tepsi ters çevrilerek sabaha kadar bekletilir. Kurşun dökme işleminin ikinci vaktine kadar yapılması gerekmektedir. Hastaya yencelik gelmesi içinden gönlünden ne geçiyorsa hediyesi verilir (KK.12).

Fotoğraf 35. Ocaklı Vasfiye AYKAÇ

Fotoğraf 36. Ocaklının kurşunu eritmesi

Fotoğraf 37. Ocaklının kurşun dökmesi

Fotoğraf 38. Ocaklı tarağı üçgen şeklinde üç kez vurur

Fotoğraf 39. Ocaklı kilidi üçgen şeklinde üç kez vurur

Fotoğraf 40. Ocaklı anahtarını üçgen şeklinde üç kez vurur

Fotoğraf 41. Ocaklı bıçağı üçgen oluşturacak şekilde üç kez tepsiye vurur ve suyu keser

Fotoğraf 42. Ocaklı oluşan kurşun şekillerini yorumlar

Fotoğraf 43. Ocaklı hastaya kurşun dökülen sudan üç yudum içirir

Fotoğraf 44. Ocaklı hastanın üzerine kurşunlu sudan serper

Ocaklı sağaltma da uyguladığı ritüelde; su, ateş, demir ve kurşun gibi unsurlardan yararlanmışır. Demir burada gücü-kutsallığı temsil eder. Ocaklı ateşte erittiği kurşunu üç sefer kabın içerisine atar ve her seferinde tarak, kilit, anahtar ve bıçak ile üç sefer keser. Bu uygulamadaki amaç kişinin üzerindeki nazarın kötü ruhun yani hastalığın kalkmasıdır. Halk arasında ateşin koruyucu ve temizleyici olması, suyun saflığı ve arındırması, demirin ise gücü temsil etmesi ve duanın gücü ile nazar def edilir. Kurşun dökülen su ile hasta elini yüzünü yıkaması ve ocaklının

başından aşağı suyu eli ile sıvazlamasının nedeni nazar var ise su ile arınması nazarın suda kalması düşüncesidir. Çünkü su arındırıcı özelliğine sahiptir. Suyun kapı dışarısına üç yol ağzına dökülmesi kötü ruhların evin içinde kalmasını ve hane sahiplerine geri dönmesini engellemektir.

3.13. Gılama Ocağı

Eski Türk tıbbının at ya da farklı bir hayvana ait dışkı, kan ve sütle tedavi edilmesi en yaygın yöntemlerdendir (Roux, 2005: 165-166).

“Acemoğlu” öyküsünde intihar eden Acemoğlu’na idrar koklatılır ve aylır (Seyidoğlu, 1975: 350).

Karabük/Belen köyünde ikamet eden 1938 doğumlu Nazmiye ÇETİN, rahmetli annesinin vasiyeti üzerine yaklaşık 60 senedir ocak işini devam ettirmektedir. Annesinden el alarak “Gılama ve Çizdirme Ocağı” tedavilerini yapan sağaltmacı yaptığı uygulamaları şu şekilde aktarmaktadır:

Hastanın vücudunda süreklilik arz eden ve şiddeti azalmayan kaşıntılar oluşuyorsa ve bu kaşıntıların doktor tedavisi ile geçmiyorsa, bu hastalık “Gılama” olarak adlandırılır. Tedavinin uygulama aşamasında şu işlemler gerçekleştirilir.

Ocaklı evine gelen hastanın vücudunda kaşıntı olan kısımlara veya tüm vücuduna, kurumuş küçükbaş hayvan gübresi sürülür. Gübre sürme işlemi yapılırken sağaltmacı tarafından üçer defa Felâk ve Nâs Sûreleri okunur. Arkasından nazar ayeti “*Üyüzübî kelîmâtillahîttammafîmîn küllî şeytanîn ve hammetîn ve mînkûllî aynîn lammeh*” okunarak hastanın çamaşırını ters olarak giymesi ve üç gün boyunca banyo yapmaması telkin edilir. Hastanın üç gün sonunda banyo yaparak verilen gübre ile aynı işlemi bir kere daha tekrar etmesi istenir.

Tedavinin olumlu sonuçlanması için hasta veya yakınının gönlünden gelecek şekilde ücret veya hediye vermesi gerektiğini ifade eden Nazmiye ÇETİN, bu tedavi yönteminin genellikle çok başarılı sonuçlar verdiğini ve hastalarının tedavi sonrası kendisini arayarak teşekkür ettiklerini belirtmektedir (KK.13).

Fotoğraf 45. Ocaklı Nazmiye ÇETİN

Fotoğraf 46. Hayvan gübresi

Kadın ocakları üzerine yapılan saha araştırmasında KK.14 “Gece Yanığı” tedavi yöntemi hariç “Gılama Ocağı” nı KK.13’den farklı yöntemlerle tedaviyi uyguladığını söylemekte ve tedavi yöntemine ise “Çullama” adını vermektedir.

KK.14 ise hastanın giysileri çıkarılır; ocak evinde bulunan eski halı parçası daha önceden yanmış odun külünün içerisine atılır. Odun külüne bulanmış eski halı parçası, hastanın bütün vücudunda nazar ayeti okunarak gezdirilir. Hastanın atleti ters giydirilerek tedavi sonlandırılır. Kaynak kişi Şahizer AKSOY’a hastaya neden atlet ters giydirilir; sorusu üzerine çamaşırların ters giydirilmesinin sebebini hastalığın ilerlememesi, tersine-geriye doğru gitmesi olarak yorumlayan ocaklızade, tedavi sonunda hastanın ocak evinde kesin olarak bir lokma ekmek yemesi gerektiğini ifade etmektedir. Tedavinin olumlu sonuçlanması için hasta veya yakınının gönlünden gelecek şekilde ücret veya hediye vermesi gerektiğini ifade eden Şahizer AKSOY, bu tedavi yöntemlerinin genellikle çok başarılı sonuçlar verdiğini ve hastalarının tedavi sonrası kendisini arayarak teşekkür ettiklerini belirtmektedir.

Fotoğraf 47. Ocaklı Şahizer AKSOY

Fotoğraf 48. Küllü eski halı parçası

Saha araştırmasında, belirtileri aynı olan cilt rahatsızlığı farklı isimlerle anılmış ve farklı yöntemlerle tedavi gerçekleştirilmiştir.

KK.13'deki ocaklının suyun arındırıcı özelliği olması ve hastanın çamaşırını ters giymesiyle kötü ruhların bedenini terk etmesini sağlamaktır. Bir diğer düşünce ise; kurumuş küçükbaş hayvan gübresinin, toprağın kimyasal yapısını değiştirerek, bitkiler için faydalı olan azot, fosfor, potasyum gibi mineralleri içerdiği insan cildi için onarıcı bir yapısı olduğu düşüncesine inanılmasıdır.

KK.14'deki ocaklı ise uygulamada ateşte yanan odun külünden yararlanır. Çünkü Eski Türklerin ateşle temizlenme ritüeli olan bu uygulama yüzyıllardır Türkler arasında bilinmektedir. Ocaklı hastaya çamaşırını ters giydirerek kötü ruhları kovmakta ve ateşin gücüne ve koruyuculuğuna inanılmaktadır.

3.14. Gece Yanığı (Zona)

Göğüs ve vücutta ya da göz ve yüzde; genellikle yalnız bir tarafta olmak üzere görülen ve sinirler boyunca şiddetli yakıcı ağrılara "*Herpes*" ya da "*Zona*" denir (Yalçın, 2006: 471).

Yörede stres ve üzüntüye bağlı olarak çıktığına inanılan deride kırmızılık ve uçuktur. Sadece gece aniden birdenbire çıktığına inanıldığından dolayı “*Gece Yanığı*” adını almaktadır.

Kül; Eski Türk inanç sisteminde insan kötülüklerden koruyan ve İslamiyet’in kabulünden sonra da dini bir nitelik kazanmıştır. Türk kültüründe kadınların manevi yardımcısı olduğuna inanılan her işte olumlu sonuç almak için adıyla başlanılan Fadime (Fatıma) Ana’nın kül ile yemek pişirdiğine inanılmaktadır. “*Fatma Ana Uğraşı*” olarak kabul edilen külün hastalık sağaltımında da kullanılması sağlanmıştır. Ocak kültü Eski Türk inanç sisteminde var olmuş İslamiyet’ten sonra da ayrı bir manevi boyut kazanmıştır. Külün, bu inanç sistemi içerisinde üzerine basılmamış ve ulu ortaya atılması istenmemiştir (Baysan, 2017: 1865-1866; Kumartaşlıoğlu, 2015: 106; Tanyu, 1982: 484; Üçer, 1975: 151).

KK.14 “*Gece Yanığı (Zona)*” tedavisinde ocaklı özellikle gece yanan evin ocaklı külünden, bahçesinden veya bahçe duvarından kül ya da toprak alarak kendi ocağının usulünce külü kullanarak sağaltma yapmaktadır.

Belen köy Siphahiler Mahallesinden, Ödemiş köyüne gelin olarak gelen 64 yaşındaki kaynak kişi Şahizer AKSOY “*Gece Yanığı Ocağı*” olarak bilinen ritüeli şu şekilde aktarmaktadır:

Vücudun herhangi bir yerinde şiddetli ağrı ve kaşıntıya yol açan, içi su dolu kesecikler ve bu bölgelerin kaşınması ile oluşan yaraların tedavisinde “*Gece Yanığı Ocağı*” yöntemi uygulanmaktadır. Ödemiş köyünde veya yakın civarda bulunan köylerde, gece yangın çıkması sonucu harap olmuş evlerin küllerinden ve topraklarından alınarak tedavide kullanılmak üzere depolanır. Bu küller ve/veya topraklar suyla karıştırılarak çamur kıvamına getirilir ve hastanın yara-kaşıntı olan bölgelerine sürülür. Hasta olan kişinin kendisinin de bu tedaviyi uygulayabileceğini söyleyen Şahizer AKSOY, ocak işini kayınvalidesinin kayınvalidesinden (babaanne) öğrendiğini ve aile olarak yıllardır bu yöntemi uyguladıklarını söylemektedir. Eşi de dâhil olmak üzere birçok hastayı bu yöntemle iyileştirdiğini söyleyen ocaklı bu hastalıkların nazardan kaynaklandığını ve Gece Yanığı dışında Gılama, Alazlama ve Kurşun Dökme gibi birçok sağaltma yöntemi uyguladığını söylemektedir (KK.14).

Fotoğraf 49. Ocaklı Şahizer AKSOY

Fotoğraf 50. Yanan evin toprağı

Türklerin İslamiyet'ten önceki inanç sistemlerinde ateş, ağaç, su, toprak gibi kültlerin bulunduğu kısaca değinmiştik. Bu kültler koruyucu, temizleyici, arındırıcı, şifa verici gibi özelliklerinden dolayı birbirinden ayırt edilmemiştir.

KK.14 gece yanan evin külünü veya bahçesinden alınan toprağı su ile karıştırıp hastanın rahatsız olan yerlerine sürer. KK.6, KK.7, KK.8, KK.9, KK.10'daki ocaklılar ritüel sırasında *“Bu el benim değil, Fatma anamızın eli”* diyerek dinsel yöntemle tedaviyi gerçekleştirir. Ocaklının amacı elinin kutsallığını ve şifa verici gücünü artırmak istemesidir.

3.15. Kekeme Ocağı

Türk dünyasında ve Anadolu'da hastalıkların tedavisi (sağaltılması) için başvurulan en önemli yerlerden biri, Velî (atalar) kültürünün devamı olan mekânlardandır.

Türk kültüründe sağaltma yöntemlerinden biri yatırlardan alınan toprakla yapılmaktadır. *“Çanlı Şeyh Ahmet”* in kabrinden alınan toprağın su ile karıştırılarak içilmesinin akıl hastalarını tedavi ettiğine inanılır (Duymaz, 1989: 288).

Yapılan çalışmada Rivayetlere göre Bahattin gazi hazretleri ocaklının evinin bulunduğu mekânı dinlenme amaçlı kullandığı bu velîden aldıkları kutsî güç ve bu

zatin ocaklıya, ailesinden ve dışarıdan gelen hastanın nerede tedavi edilmesi gerektiğini söyleyerek hastalara bu tedavi yöntemini uyguladığını belirtmektedir (KK.15). Genetik faktörlere bağlı olmayıp, sonradan oluşan kekemelik tedavisinde uygulanan “*Kekeme Ocağı*” 76 yaşındaki Hatice ULUDAĞ tarafından 40 yılı aşkın süredir devam ettirilmektedir. Belen köyünden Dursanlar köyüne gelin gelmesi ve kayınvalidesinin el vermesiyle ocak hikâyesi başlayan kaynak kişi özellikle çocuklarda görülen konuşma problemleri ve kekemelik hastalığını tedavi etmektedir. Oturduğu evin kileri yöre halkı tarafından türbe-dam olarak bilinmekte ve bu dam da minber şeklindeki çıkıntı bulunmaktadır. Bir rivayete göre Karabük’ün manevi kurucularından olan Horasanlı Bahattin Gazi Hazretlerinin (Geyikli Baba) bu evde oturduğuna da inanılmaktadır.

Tedavinin uygulama aşamasında;

Ocak sahibi ve çocuğun ebeveyni abdest alarak Allah rızası için iki rekât namaz kılmasıyla tedavi süreci başlamaktadır. Hasta çocuk eskiden türbe-dam olarak bilinen bu mekâna bırakılır. Minbere benzeyen bölümde birkaç dakika oturması gerekmektedir. Oturulan yerden bir miktar toprak alınarak hastanın yemeğine veya içeceğine serpiştirilerek bu yemeklerden yenilmesi sağlanır.

Hane halkından birisinin kekemelik problemi yaşaması durumunda köy mezarlığına gidip sakızların altında namaz kılarak dua eden ve torununun da 3-4 yaşındayken konuşma problemi çektiğini fark edince sakızların dibine gider ve niyet ederek iki rekât Allah rızası için namaz kıldığını torununun konuşmasının düzeldiğini söyleyen kaynak kişi bu Ocağın 100-150 yıldan daha fazla olduğunu ve kayınvalidesinin de kayınvalidesinden el aldığını söylemektedir. Ailesi Süleymangil-Tırıkgiller lakabıyla tanınan Hatice ULUDAĞ, hastanın ocaklı evinde ikram edilen yiyecekleri yeme zorunluluğu olduğunu ve hastanın tedavi sonrasında zorunlu olmamakla birlikte gönlünden gelerek verdiği hediyeleri kabul ettiğini ifade etmektedir (KK.15).

Fotoğraf 51. Ocaklı Hatice ULUDAĞ

Fotoğraf 52. Toprak alınan yer

Yapılan saha çalışmasında ocaklı, atalar kültüne bağlı bir sağaltma gerçekleştirmiştir. Ocaklının uyguladığı ritüel, hasta veya yakını iki rekat namaz kılar ve dua eder. Yani hasta burada ata ruhlarından yardım ister ve ziyaret eden kişi kutsal sayılan bu mekândan toprak, su, taş gibi nesnelere dokunur ya da yer-içer. Hasta buradaki cansız nesnelere yardım ummuştur. Aslında burada İslamiyet öncesi Türklerin inançlarından olan atalar kültüyle, taş kültü ve su kültü birleşmiştir. Türklerin İslamiyet'in kabulü ile birlikte bu uygulamalar ve inanışlar manevi doygunluk ya da psikolojik telkin olarak halk hekimliğinin uyguladığı bir sağaltma yöntemi olmuştur.

SONUÇLAR

Sağlıklı, mutlu ve uzun yaşama arzusu tüm toplumlarda olduğu Türk milletinde de hiç şüphesiz mevcuttur. Eski çağlarda insanlar hastalıkların ve felaketlerin sebebini tabiatüstü varlıklara bağlamış, onlarla iyi geçinmenin yollarını aramış ve çeşitli pratikler geliştirmişlerdir. Ayrıca doğadaki bitki, ağaç, maden ve hayvansal maddelerden emler yapışlardır.

Daha doğum mevhumu gelişmeden anne rahmine düştüğü andan itibaren anne ve kişioğlu arasında maddi ve manevi bir bağlantı kurulmaya başlanır. İlk hekim her zaman anne, ailenin yaşlı bir kadını ya da cemiyetin yaşlı bir kadınıdır. İlk kontrolü, ilk teşhisi ve ilk tedaviyi her zaman bir kadın yapar. Böylece doğumdan belki de doğumdan önce kadın sağaltma yetisine sahip olarak alığına gelmiştir.

Türklerin İslamiyet'ten önceki hayatlarında önemli bir yere sahip olan bazı inanış ve değerler, İslamiyet'in kabulüyle etkisini yitirmiş olsa da bugün halk hekimliği uygulamalarında bu inanışlara rastlamak mümkündür. İslamiyet'ten sonra yeni değerler ve normlar kazanan halk hekimliği uygulamaları Eski Türk inancı ile birleştirilmiş ve dünyadaki çeşitli milletlerde sağlıkla ilişkisi olan bir olgu haline gelmiştir. Ateş kültü, su kültü, taş kültü, ağaç kültü, atalar kültü, vb. inanışlar, İslami değerlerle harmanlanarak varlığını devam ettirmektedir.

Halk hekimliği uygulamaları genellikle anadan-kıza, babadan-oğula, kan bağı olmaksızın "el verme" ritüelleriyle ya da usta-çırak ilişkilerine bağlı olarak deneyim ve birikimleriyle kuşaktan kuşağa kültür taşıyıcılarıyla günümüze kadar gelmiştir. Halk hekimliği uygulamaları, genellikle kocakarı yöntemleri ya da batıl inanç olarak görülse de özellikle Anadolu'nun bazı kesimlerinde çeşitli rahatsızlıklara çare bulduğuna inanılan bir alternatif tıp haline gelmiştir. İnsanların sağlıklı yaşam sürdürmek istemesiyle modern tıbbın cevap veremediği durumlarda özellikle nazar değdiği inanılarak ocaklıya başvurulması, kutsal mekânların ziyaret edilmesi, kırık çıkıkçıya gidilmesi gibi davranışlarla ön plana çıkmaktadır.

Geleneksel bilgilerin öğrenilmesi ve aktarılması asırlardır deneyim ve birikimle oluşmuştur. Toplumun kültürel değerlerine ait bu tedavi yöntemlerinin aktarılmasında kadının rolü büyüktür. Anelik içgüdüsünün varlığı, şefkat ve

korumacılık gibi duygularının yoğun olması kadını ön plana çıkarmaktadır. Kadınlar tarafından benimsenen bazı halk hekimliği uygulamaları modern tıba kaynak oluşturmuştur.

Bu çalışmanın amacı halk hekimliği ve uygulamaları bağlamında Karabük merkez ve bağlı yerleşim birimlerinde tespit edilen kadın sağaltıcılar ve bunun etrafında oluşan inanç ve uygulamaları belirlemektir. Ayrıca kayıt altına alınan kültürel miras unsurlarını gelecek nesillere erişimini sağlamaktır.

“Karabük Kadın Sağaltıcılar” konusunda yapılan ilk kapsamlı araştırma özelliği taşıyan bu araştırma, bir takım somut veriler ortaya koymuştur. Karabük sağaltıcıların genel niteliğini, türlerini ve köklerinin nereye dayandığını ortaya koymaktadır.

Karabük il merkez ve merkeze bağlı yerleşim yerlerinde kadın sağaltıcılar sınırlı tutularak yörede en çok tanınan sağaltıcıların buldukları yerleşim yerlerine gidilerek yüz yüze görüşülmüştür.

Yörede sağaltmacılar genellikle 2-3 Ocak işine bakmaktadırlar. Kaynak kişi Vasfiye AYKAÇ *“Ballama-Darılama Ocağı ve Kurşun Dökme”* sağaltma yöntemini uyguladığı için iki farklı ocakta belirtilmiştir. Anadolu’da çok sık karşılaştığımız ocaklardan biri de Köstebek ocağıdır. Köstebek ocağı ile tedavi edilecek hastalıklar için köstebeği öldürmek suretiyle sağaltma yapıldığı görülmektedir. Fakat araştırmada Köstebek ocağı ile ilgili iki farklı uygulama ile karşılaşılmıştır. Kaynak kişi Durkadın MURAT’ın eşinin erkek kardeşi köstebeği öldürüp ayaklarını kesip kurutarak tedavi uygularken diğer kaynak kişi Hayriye EKŞİOĞLU dinsel yöntemle tedaviyi uyguladığı görülmüştür.

Yörede ocaklık özelliğinin kazanılan şartı genellikle *“el alma”* olarak ifade edilmiş ve genel olarak aile içinden el alarak ocaklı olmuşlardır. Fakat kaynak kişi Aliye ÖZKÖK’ün dedesinin askerde iken mübarek bir kişi olduğu düşünülen yaşlı bir kişinin el vermesi sonucu hane dışından el aldığı tespit edilmiştir.

Yörede hastalık belirtileri aynı olan *“Gılama Ocağı”* nda kaynak kişiler bu ocağın adını farklı söylemişlerdir. Kaynak kişi Nazmiye ÇETİN tedaviyi küçükbaş hayvan gübresi ile uygularken diğer kaynak kişi Şahizer AKSOY odun külüne

bulanmış eski halı parçasıyla sağaltmayı uyguladığını ve adına “Çullama” demiştir. Bu ocağın hem isimleri farklı hem de uyguladıkları yöntem farklı olsa da aynı hastalığın belirtisinde bu yöntemleri uyguladıkları görülmüştür.

Yörede sağaltıcılar da dikkat çeken diğer bir noktalar ise el verilecek kişinin cinsiyeti ile ilgilidir. Çalışmada kaynak kişi Hayriye EKŞİOĞLU el verilecek kişinin kesinlikle hane içinden evin kızına ya da gelinine verildiğini erkeğe el verilmediğini belirtmiştir. Ayrıca kaynak kişi Müzeyyen ÜNAL hane içinden ve özellikle bu evde yaşayacak kişiye el verildiğini söylemiştir. Bunun yanında erkek hastalar geldiği zaman mahremiyet açısından yıkama esnasında eşinin tedaviyi uyguladığını söylemiştir. Bu da gösteriyor ki mahremiyet ve ahlaki davranışları ihlal etmemek gibi duruma yönelik olduğunu gösterir.

Yörede tespit edilen ocaklıların uygulamalarının temelinde bitkisel, hayvansal ve madensel ürünlerden elde edilen emler kullanılmıştır. Bunun yanı sıra ırvasa, parpılama, dinsel-büyüsel uygulamalara dayanan tedavi yöntemlerini de kullandıkları görülmüştür. Ayrıca bu yöntemler haricinde atalar kültü olan, evliya, eren, velî gibi zatların manevî gücünden yararlanarak Allah’a yönelme de uygulamalar arasında yer almıştır.

Yapılan çalışmada yılancık ocağında meşe, çam ağacının külleri ve Medine’den getirilen yılancık taşları kullanılırken Arslan (2020)’in çalışmasındaki kaynak kişiler yılancık ocağında kemik çıkması, uzun süreli hasta olmaları ya da hastalığı atlatmaları sonucunda ocaklı olabildiklerini, Torun (2002)’nun çalışmasında kaynak şahıslar tuz ve kül kullanmıştır. Bulut (2018)’un çalışmasındaki kaynak kişiler Sumak sakızı, Dana dışkısı, katran, sarımsak, çam kabuğu, soğan lapası, Mekke taşı, Buğday-kekik-zeytinyağı, haşlanmış patates lapası ve Balmumu-Limon-badem yağı-zeytinyağı kullanır. Saygı (2018)’in çalışmasındaki sağaltmada yılan eti yedirilmesi, bal ve hayvan gübresi kullanılmaktadır (Arslan, 2020: 133; Bulut, 2018: 51; Saygı, 2018: 65; Torun, 2002: 61).

Yörede alazlama tedavisinde koyun yünü ve süpürge teli kullanılırken Torun (2002)’un çalışmasında alazlama tedavisinde dızlık dikenini otu kullanılmaktadır (Torun, 2002: 54).

Gelincik ocağı tedavisinde yörede killi toprak, yılcık ve gelincik taşları kullanılırken Torun (2002)'un çalışmasında gelincik tedavisinde gelincik çiçeği kullanılmaktadır (Torun, 2002: 59).

Yörede siğil ocağının tedavisinde yumurta, darı ve siğil otu kullanılırken, Arslan (2020)'in çalışmasında kaynak kişi soğan ve söğüt dalı kullanmıştır. Saygın (2018) çalışmasında ise kaynak kişi siğil tedavisinde yaban inciri sütü, sirke-limon, süt kullanılmaktadır (Arslan, 2020: 105; Saygı, 2018: 59).

Yörede kadın sağaltmacı çıban-itdirseği tedavisinde nazar otu bitkisi ile yaparken Özkan (2019)'in çalışmasında sağaltıcı asma yaprağı, limon ve sarımsak kullanır. Arslan (2020)'in çalışmasında ise köpek yavrusunun su içtiği kaptaki suyla göz yıkanır ya da köpek yavrusuna göz yalıtılarak tedavi uygulanmaktadır (Arslan, 2020: 90; Özkan, 2019: 40).

Sinoğlu (2017) çalışmasında sarılık ocağında sirke ve sarımsak kestirmek, limon ve yumurta kullanırken, Şentürk (2019)'ün çalışmasındaki kaynak kişiler hastanın ayak bileklerini temiz bir jiletle hafif çizer ya da başında kullanılmamış bir jiletle kan akıp üzerine tuz ve sarımsak bastırarak tedavi etmektedirler. Saygı (2018)'in çalışmasında ise sarılık tedavisinde hindiba otu yaprakları kullanılmaktadır (Saygı, 2018: 91; Sinoğlu, 2017: 181; Şentürk, 2019: 66). Yörede ise yılcık taşları ve bitki kullanarak sarılık hastalığı tedavi edilmektedir.

Köstebek ocağının tedavisinde yörede sağaltmacı köstebeğin kurumuş ayakları ve yumurta-kül kullanırken Torun (2002) çalışmasında sağaltmacı kurutulmuş köstebek etini Arslan (2020)'in çalışmasında sağaltmacı yedi yerden aldığı köstebek toprağını ve köstebeği kullanmış ve Ateş (2015)'in çalışmasında kaynak kişi ise Köstebeği boğarak öldürme esnasından sonra tedaviyi uygulamaktadır (Arslan, 2020: 110; Ateş, 2015: 120; Torun, 2002: 81).

Saha çalışmasında yanık tedavisini kaynak kişi yumurta kullanırken Saygı (2018)'in çalışmasında yanık tedavisinde sağaltmacı karayemiş yaprağı, soğuk un, yaş kabak çekirdekleri, salatalık ve salyangoz kullanılmaktadır. Sinoğlu (2017)'nin çalışmasında yanık tedavisinde deniz suyu-zeytinyağı macunu, Balıkyağı-mum, gres yağı, sabun-zeytinyağı, elma-zeytinyağı, Mum-zeytinyağı kullanılmaktadır (Saygı, 2018: 61; Sinoğlu 2017: 192).

Gece yanığı tedavisinde yörede toprak-kül kullanılırken Koç (2019) çalışmasında ocaklı tedavide aynısını toprak kullanmaktadır (Koç, 2015: 65).

Yapılan saha çalışmasında kaynak kişi kekeme tedavisinde toprak kullanırken, Sinoğlu (2017) çalışmasında kekeme tedavisinde kurban ineğinin dili yedirilmektedir (Sinoğlu, 2017: 164).

Günümüz ocaklıların kullandığı unsurların çoğu İslamiyet öncesi kamların tedavi sırasında kullandığı ritüellere benzer niteliktedir.

Sağaltmacılar, soydan gelme, temas, taklit ve benzetme büyüsü, göçürme, transfer ve hastalık geçirme, rüya görme ve el verme gibi yöntemlerle ocaklı olmaktadır. Tedavi sonrası perhizde bir tür gelenektir.

Çıban ocağında çalı dalından kırılan dalın okunarak kurumaya bırakılması, ağaç kültünü; alazlama ocağında hastanın vücudunun ateşle alazlaması ateş kültünü; yılcık ocağında odun külünü bir suya bırakarak banyo yaptırılması, su kültünü; gelincik ocağında kutsal taşların tene sürülmesi taş kültüne olan benzerlikler kamların ritüellerine benzerlik olduğunun göstergesidir.

Tabiat kültleri, Orta Asya ve Anadolu coğrafyasında önemli bir yer teşkil ederken çalışmanın yapıldığı yörede de kültün önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Mitolojik düşüncede kutsal kabul edilen kültlerin en önemlileri, taş, kaya, dağ-tepe, ateş, su ve ağaç kültleridir.

Saha çalışmasında ziyaret ettiğimiz ocaklarda; ağaç dallarını kurutma, kutsal sayılan taşların vücudun ağrıyan yerlerinde gezdirilmesi, türbelerden toprak alınıp yemeğe dökülmesi, ocak evinde ekmek yeme, su içme, banyo yapma, kurban kesme, çaput bağlama, dua etme gibi davranışlar Eski Türk inanışların kalıntıları İslamiyet sonrası da devam ettiğinin göstergesidir. Ayrıca tedavilerin belli günler ve belli sayıda yapılması ocaklıya hediyeler verilmesi sık rastlanan gelenekler olarak gözlemlenmiştir.

Türk kültüründe atalar kültü ve kamlık geleneği, İslamiyet'ten sonra pir (velî) kültürüne dönüşmüştür. Ocaklılar sağaltma sonunda “*Fadime Anamız Eli*” figürünü sembolize etmişler Fatma Anayı aracı kullanarak tedaviyi sonlandırmışlardır. Saha çalışmasında ocaklıların uyguladığı el verme töreninde atalar kültünün yer aldığı

görülmektedir. Bugüne kadar süregelen tedavi yöntemlerinin büyüsel-mistik uygulamalar ve yansımalarının olduğu bilinen gerçektir. Saha çalışmasında Kadın sağaltıcıların el verme töreninde ocak ritüellerinin mistik söz ve davranışlarla güçlendirildiği görülmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Karabük'te kadın sağaltıcılar haricinde diğer geleneksel sağaltıcıların incelenmesi için başka araştırmalar planlanabilir ve saha çalışması yapılabilir. Ayrıca yapılan bu tez çalışmasında kadın sağaltıcılar bir bütün olarak değerlendirilmiş ancak her kadın sağaltıcı için ayrı ayrı detaylı araştırma yapılabilir. Bununla beraber halk hekimliğindeki geleneksel uygulamaları tanımalı, sağaltıcıların geleneksel tutum ve davranışların altında hangi faktörlerin yer aldığı bilinmeli ve sağlık açısından zararlı uygulamaları önlemek için çözümler geliştirilebilir. Sağlık liseleri ve dengi okullarda kültürel mirasımızın önemli unsurlarından olan halk hekimliği ders olarak verilip gelecek kuşaklara aktarılması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1969). *Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri*. D.T.C.F. Dergisi, Cilt: 26 Sayı: 1-2 s. 5.
- Acıpayamlı, O. (1989). *Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi*. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri. 23-25 Kasım. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları 1-8. Ankara.
- Akman, E. (2007). *Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu'daki Ocaklar*. Kastamonu Eğitim Dergisi, (15)1. s. 393-400.
- Altunkaya, B. (ed.). (1999). *Karabük İl Yıllığı*. Tşof Plaka Matbaacılık, Ankara.
- Arat, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig, Cilt I*, Metin, TDK Yay. Ankara.
- Araz, R. (1998). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Arnaut, T. (2000). *Gagauzlarda Halk Hekimliği*. Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, C. 3. s. 53-63. Ankara.
- Arslan, M. (2020). *Halk Hekimliği Bağlamında Ocaklar: Karaman Yöresi Örneği*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Atalay, B. (1992). *Divanü Lügat-it Türk Tercümesi 1-3*. Türk Dil Kurumu Yayınları (3.Baskı). Ankara.
- Atalay, B. (2006). *Divanü Lügat-it Türk*. Türk Dil Kurumu Ankara.
- Ateş, F. (2015). *Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü*. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Ankara.
- Ateş, F. (2019). *Mitolojiden Günümüze Yumurta ve Kırk Uçurma Geleneği*. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi. 7 (19). 14-27.
- Aydın, Mehmet-Atasagun, Galip vd. (2006). *Konya Merkezdeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenemolojisi Açısından*

Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı. Konya.

Ayhan, A. (1996). *Balıkesir Halk Hekimliğinde Sağaltma Ocakları ve Usulleri*. III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri 9-11 Ekim 1995 Konya. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 247-259.

Ayyıldız, H. Ö. (2000). *Yozgat (Sarıkaya) Köylerinden ve Bazı Cönklerden Halk Hekimliği Derlemeleri*. Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Balıkesir.

Bayat, F. (2019). *Türk Kültüründe Kadın Şamanlar*. Ötüken Yayınları, İstanbul.

Bayazitova, F. S. (2002). *Esterhan Tatarları Ruhi Miras: Gaile- Kōnküreş, Yola Terminologiyese Hem Folklor*. Kazan: Fiker.

Baysan, M. (2016). *Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği İle Ocak Kültü*. Bursa Uludağ Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa.

Baysan, M. (2017). *Kütahya'da Sağaltma Ocaklarında Tedavi Esnasında Kullanılan Malzemeler*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. 6(3). 1861-1880.

Bekki, S. (2017). *Halk Hekimliği Ortak Miras*. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 197-198. Ankara.

Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Boratav, P. N. (2016). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Bilgesu Yayınları, Ankara.

Bulut, A. (2018). *Kilis Halk Hekimliği*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep.

Cambell, J. (1992). *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*. (çev. Kudret Emiroğlu). İmge Kitapevi, Ankara.

- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. Baskı: Şenyıldız Matbaası, Cilt: Yedigün Mücellithanesi, S.422. İstanbul.
- Çevik, B. (2008). *Konya’da Halk Hekimliği Uygulamaları Dünü ve Bugünü*. Cumhuriyet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Sivas.
- Çifçi, T. (2019). *Adıyaman ve Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Diyarbakır.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Dağı, F. (2020). *Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği*. Gece Kitaplığı, Ankara.
- Dağı, F. ve Çelik, Ö. (2020). *Safranbolu’da Meslek Folkloru Bağlamında Demircilik*. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 3 (1): 26-38.
- Değer, M. (1989). *İstanbul’da Bazı Cami ve Türbeler*. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 110. Seminer. Kongre Bildirileri Dizisi: 27. Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 95-108. Ankara.
- Demiray, M. G. (1976). *Gemerek’te Halk Hekimliği*. Sivas Folkloru 44, 19-20.
- Demren, Ö. (2008). *Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Şamanizm*. Folklor/ Edebiyat. 56, 185-209.
- Devellioğlu, F. (1982). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Aydın kitapevi. Ankara.
- Duymaz, A. (1989). *Bingöl Efsaneleri İnceleme/Metinler*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Elazığ.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (çev. Lale Arslan), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Eliade, M. (2006). *Şamanizm*. (çev. İsmet Birkan), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Erdem, M. D. ve Dağdelen, G. (2012). *Karabük ve Yöresi Ağzları (Giriş-İnceleme-Metinler)*. Uzman Matbaacılık, Ankara, 7-8-12-13-14-17.

- Erman, A. (2017). *Şamanizm*. 2. Basım, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Ersoy, L. H. (2011). *Karabük'ün Köyden Kentte Dönüş Öyküsü "Karabük Tarihi"*, Kurtiş Matbaa, İstanbul.
- Etli, B. Ö. (2019). *Bilinmeyen Şamanizm*. Gece Kitaplığı, Ankara.
- Evren, A. (1952). *Konya'da Ocaklar, İrvasalar, Tekkeler, Türbeler*. Türk Araştırmaları Dergisi, 2. 30: s. 476-478.
- Gezgin, D. (2007). *Bitki Mitosları*. Sel Yayıncılık. İstanbul.
- Gökoğlu, F. (ed). (2015). *81 İilde Kültür ve Şehir KARABÜK*. Acar Basım, İstanbul.
- Gümüşsoy, Y. (1999). *Çimenliyeniköy (Aksaray) ve Kılavuz (Niğde/Bor) Köylerin Halk Edebiyatı ve Folklor Mahsulleri Üzerine Bir Derleme Çalışması*. Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi. Balıkesir.
- Harva, U. (2015). *Altay Panteonu Mitler Ritüeller İnançlar ve Tanrılar*, (çev. Ömer Suveren), Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- İnan, A. (1934). *Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın*. Türk Yurdu. Ankara. C.IV, S.XXII, s.274.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kalyoncu, H. (2007). *Cumhuriyet Kenti Karabük*. Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 28.
- Kaplan, M. (2011). *Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi*. Milli Folklor, S. 23(91), ss. 151.
- Karakaş, A. (2015). *Osmaniye Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Bunlara Bağlı Uygulamalar*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(31): 320-336.
- Kılıç, Y. ve Başol, S. (2015). *Hitit Büyü Metinlerinde Geçen Bazı Otsu Bitkiler Ağaç Türleri ve Ahşap Nesnelere*. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt:2/Sayı:6 s. 30.

- Koç, H. (2019). *Balıkesir’de Sağlıkçı Ocaklar ve Halk Hekimliği Uygulamaları*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Balıkesir.
- Küçükbaşmacı, G. G. (2000). *Kastamonu’da Halk Tababeti, İnanış ve Uygulamaları*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Lovava, E. L. (2013). *Güney Sibiryaya Türklerin Geleneksel Dünya Görüşleri İnsan ve Toplum*. (çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya.
- Maranki, A. ve Maranki, E. (2009). *Kozmik Bilim Işığında Şifalı Bitkiler*. Mozaik Yayınları. İstanbul.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi*. Türk Tarih Kurumu. Gazi Yayıncılık. C.I, Ankara.
- Öngel, G. (1997). *Denizli Halk Hekimliği Ocaklar*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Denizli.
- Özkan, M. E. (2019). *Anamas Yöresi Halk Hekimliği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Isparta.
- Perrın, M. (2001). *Şamanizm*. (çev. Bülent Arıbaş), İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Polat, H. (1995). *Sivas Ulaş’ta Halk Hekimliği Uygulamaları*. Ürün Yayınları, Ankara.
- Polat, N. (2019). *Araç Çayı Havzası’nın Uygulamalı Hidroğrafyası*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Karabük.
- Potapov L.P. (2012). *Altay Şamanizmi*. (çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya.
- Radloff, W. (2009). *Türklük ve Şamanlık*. Örgün Yayınevi, İstanbul.

- Raux, Jean-Paul (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Saygı, E. (2018). *İnebolu Halk Kültüründe Halk Hekimliği*, Kocaeli Üniversitesi Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli.
- Seyyidoğlu, B.(1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sinoğlu, S. (2017). *Rize İlinde Geleneksel Halk Hekimliği Uygulamaları*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Rize.
- Şar, S. (1987). *Afyon Yöresi Halk Hekimliğinde Görülen Uygulamalar*. III. Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Ankara: Başbakanlık Basımevi, s. 47-66.
- Şar, S. (2008). *Anadolu'da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış*. 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, s. 1163-1178.
- Şentürk, G. M. (2019). *İslahiye'de (Gaziantep) Halk Hekimliği*. Gaziantep Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep.
- Tanyu, H. (1982). *Fatma Anamız ve El İle İlgili Araştırmalar*. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. Ankara.
- Türkçe Sözlük**. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tek, R. (2018). *Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak*. SEFAD (39): 189-204.
- Tek, R. (2019). *Sağaltma Ocaklarının Tipolojisi Üzerine Bir Deneme: Kayseri Örneği*. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7(20), 154-177.
- Temizsoylu, A. (2012). *Ankara'da Halk Hekimliği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Halk Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

- Torun, C. (2002). *Halk Hekimliği ve Çankırı'daki Halk Hekimliği ile ilgili İnanış Ve Uygulamalar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Türkmen, F. ve Türker, F. (2014). *Geleneklerde ve İnançlarda Demir*. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S.1/14: 1-8.
- Uçakçı, İ. (2003). *Sungurlu, Yerköy, Delice, Keskin, Kızılırmak Yöresi Derlemeleriyle Orta Anadolu Halk Kültürü*. Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara.
- Uğureli, A. (2018). *Anadolu Halk Hekimliğinde Köstebek Kullanımı ve Köstebek Ocaklarının Mitolojik Yansımaları*. Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(16), 167-173.
- Uyar, A. (2013). *Anadolu Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları*. Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Yozgat.
- Üçer, M. (1973). *Ocaklar*. Sivas: Folkloru.(1) 8, 3-5.
- Üçer, M. (1975). *Anadolu Folklorunda "Fadime Ana" Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 147-156. Ankara.
- Ülger, Z. (2012). *Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği*. Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi. Aydın.
- Yalçın, A. (2006). *A'dan Z'ye Şifalı Bitkiler Ev-İlaçları Şifalı Sular Ansiklopedisi*, Geçit Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.
- Yalman (Yalgın) A. R. (1993). *Cenupta Türkmen Oymakları I-II*, (haz. Sabahat Emir), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yardımcı, M. (2008). *Geleneksel Kültürümüzde Taş, Zile'de Taşlarla İlgili İnanmalar, Uygulamalar ve Oyunlar*. Tarih ve Kültürü ile Zile Sempozyumu, 1-16.

Yonga, İ. (2007). *Selimağa Folkloru*. Ahi Evran Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Projesi. Kırşehir.

Yörükan, Y. Z. (2019). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. 8. Baskı. Ötüken Yayınları. İstanbul.

İnternet Kaynakçası

URL.1: <https://www.karabuk.bel.tr/> (Erişim Tarihi:05.01.2022).

URL.2: <https://karabuk.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi:12.05.2021).

KAYNAK KİŞİLER

KK.1: Şerife BATI, 1934 Ovacık/Bürnük Doğumlu, Okuma-Yazma Yok, Yılançık Ocağı, Bürnük Yazıcılar Mah. (Görüşme Tarihi: 21.07.2020).

KK.2: Sultan SÖNMEZ, 1972 Safranbolu/Navsaklar Doğumlu, Okuma-Yazma Yok, Alazlama Ocağı, Bürnük Köyü, (Görüşme Tarihi: 21.07.2020).

KK.3: Yasemin OKUR, 01.01.1973 Samsun/Vezirköprü Çekalan Doğumlu, İlkokul Mezunu, Geyrek Batması, (Görüşme Tarihi: 30.08.2020).

KK.4: Ayşe TAŞPINAR, 1954 Eskipazar/Doğlacık Doğumlu, Okuma-Yazma Yok, Gelinecik Ocağı, Yenimahalle, (Görüşme Tarihi: 08.09.2020).

KK.5: Aliye ÖZKÖK, 1969 Doğumlu, Bilinmiyor, Siğil Ocağı, Yörük Köyü, (Görüşme Tarihi: 05.06.2020).

KK.6: Satı KESKİN, 1950 Eskipazar/Kızılcaören Doğumlu, Okuma-Yazma Yok, Tükürük-Çizdirme Ocağı, Ovacık/Bürnük Köyü, (Görüşme Tarihi: 21.07.2020).

KK.7: Vasfiye AYKAÇ, Bilinmiyor, Okuma-Yazma Yok, Ballama-Darılama Ocağı, Belen Köy, (Görüşme Tarihi: 10.09.2020).

KK.8: Muazzez ÜNAL, 1945 Sırçalı Doğumlu, Okuma-Yazma Yok, Çıban (Sakat)-İtdirseği Ocağı, Konarı Köyü (Görüşme Tarihi: 05.07.2020).

KK.9: Müzeyyen YILMAZ, 01.08.1972 Karabük Doğumlu, İlkokul Mezunu, Sarılık Ocağı, Dursanlar Köyü, (Görüşme Tarihi:10.09.2020).

KK.10: Durkadın MURAT, 1947 Bolu/Gerede Doğumlu, Okuma-Yazma Yok, Köstebek Ocağı, Yenimahalle, (Görüşme Tarihi: 05.09.2020).

KK.10: Hayriye EKŞİOĞLU, 1959 Safranbolu Doğumlu, İlkokul Mezunu, Köstebek Ocağı, Karıt Köyü, (Görüşme Tarihi: 12.03.2020).

KK.11:Elvide SENCER, 1949 Çatalzeytin Doğumlu, Ortaokul, Yanık Tedavisi, 5000 evler Mah. (Görüşme Tarihi: 14.07.2020).

KK.12:Vasfiye AYKAÇ, Bilinmiyor, Okuma-Yazma Yok, Kurşun Dökmek, Belen Köy, (Görüşme Tarihi: 20.09.2020).

KK.13: Nazmiye ÇETİN, 1938 Doğumlu, Okuma-Yazma Yok, Gılama Ocağı, Belen Köy, (Görüşme Tarihi: 04.10.2020).

KK.14: Şahizer AKSOY, 01.02.1956 Karabük Doğumlu, İlkokul Mezunu, Gece Yanığı Ocağı, Ödemiş Köyü, (Görüşme Tarihi: 13.10.2020).

KK.15: Hatice ULUDAĞ, 1945 Doğumlu, Okuma-yazma Yok, Kekeme Ocağı, Dursanlar Köyü, (Görüşme Tarihi:13.10.2020).

YÖREDE UYGULANAN OCAKLARIN TABLOSU

Tablo 1. Yörede Uygulanan Ocakların Tablosu

KK NO	OCAKLAR	ADI SOYADI														
		Hayriye Ekşioğlu	Vasfiye Aykaç	Sultan Sömmöz	Satı Keskin	Şerife Batı	Durkadin Murat	Muazzez Ünal	Aliye Özkök	Nazmiye Çetin	Hatice Uludağ	Şahizer Aksoy	Yasemin Okur	Ayşe Taşpınar	Mützeyyen Yılmaz	Elvide Sencer
KK1	Yılcıncık Ocağı				X									X		
KK2	Alazlama Ocağı		X													
KK3	Geyrek Batması											X				
KK4	Gelincik Ocağı												X			
KK5	Siğil Ocağı							X								
KK6	Tükürük-Çizdirme Ocağı				X											
KK7	Ballama-Darılama Ocağı		X													
KK8	Çıban-İdirseği Ocağı								X							
KK9	Sarılık Ocağı													X		
KK10	Köstebek Ocağı	X							X							
KK11	Yanık Ocağı															X
KK12	Kuşun Dökme		X													
KK13	Gıllama Ocağı														X	
KK14	Gece (Zona) Yanığı															X
KK15	Kekeme Ocağı															X

DERLEME SORULARI

Görüşme Yapılan Yer Kaynak Kişi Künyesi

İsim ve Soyadı:

Lakabı:

Doğum Yeri, Yılı:

İl:

İlçe:

Köy:

Mahalle:

Soyunun geldiği yer:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

Uyguladığı Ocak:

1. Ocak / Ocaklı

1. “Ocak” ve “Ocaklı” ne demektir?
2. Rüya görme sonucu ocaklı olanlar var mıdır?
3. Siz nasıl ocaklı oldunuz, rüya gördünüz mü?
4. Hangi ocağa bağlısınız?
5. Ocaklı kendisine gelen bütün hastaları tedavi etmek zorunda mıdır; hastaları geri çevirebilmesi söz konusu olabilir mi?
6. Size yardımcı olan pirlar var mı?
7. Ocak işine inanıyor musunuz?
8. Ruhların yardım ettiğine inanıyor musunuz?

2. El Verme/El Alma

1. “*El verme*” ne demektir, nasıl yapılır?
2. El verme ritüeli kan bağı ile geçen bir olgu mudur?
3. Siz el alma sonucu mu ocaklı oldunuz? Eğer aldıysanız kimden ve nasıl el aldınız?

3. Tedavi

1. Tedavi işlemlerini kimden öğrendiniz?
2. Kaç yaşında bu işi yapmaya başladınız?
3. Hangi hastalıkları tedavi ediyorsunuz?
4. Hastaları nerede tedavi ediyorsunuz?
5. Tedavide hangi araç ve gereçleri kullanıyorsunuz?
6. Tedavide herhangi bir gün şartınız var mı, neden?
7. Tedavide kullandığınız dualar var mı? Varsa bunlar nelerdir?
8. Tedavide kullandığınız ilaçlar var mı? Varsa bunları kendiniz mi hazırlıyorsunuz?
9. Tedavide kullandığınız ilaç ve yöntemlerin yazılı olduğu bir defteriniz veya kitabınız var mı?
10. Tedavinin olumlu cevap vermesi için nelere dikkat edilmelidir?

4. Em (İlaç)

1. Em yapımında kullandığınız malzemeleri nereden temin ediyorsunuz?
2. Yaptığınız emleri hazır mı bulunduruyorsunuz; istenildiği zaman mı yapıyorsunuz?
3. Em yapımında kullandığınız malzemeleri nerede, nasıl saklıyorsunuz?
4. Emli hangi malzemeleri kullanarak hazırlıyorsunuz?

SÖZLÜKÇE

Afsun (efsun): Büyü

Alık: Sersem şaşkın

Alkarası: Genellikle loğusa kadınlara musallat olan muhayyel bir yaratık, kötü ruh

Alkış: Dua

Çıban: Vücudun herhangi bir yerinde oluşan ve çoğu deride veya deri altında irinli şişkinlik

Dam: Büyükbaş hayvanlarının barındığı kapalı yer, ahır.

Eril: Bazı dillerde erkek cinsten sayılan kelime

Erlık: Yer altında yaşayan kötülük tanrısı

Em: İlaç, deva, merhem

Irvasa: Hastalığa sebep olan ruhun başka bir varlığa veya nesneye geçirilmesi

İnayet: İyilik etmek, yardım etmek, lütuf etmek ya da kayırmak

İye: Koruyan, sahip, ev sahibi

Kam: Şaman, din adamı

Kese: Kumaştan yapılmış çanta ya da torba biçiminde kılıf ya da kap

Kekeme: Kelimeler, sesler ya da hecelerin tekrarlanması

Kılan: Birden çok büyük ailenin bir araya gelmesi sonucu oluşan toplumsal birlik

Kült: Din ve yerel özellikler taşıyan dini törenlerdir

Kültür: Bir toplumun duyuş ve düşünüş birliğini oluşturan, gelenek durumundaki her türlü yaşayış, düşünce ve sanat varlıklarının topu

Kültürel Miras: Eski nesiller tarafından bırakılan günümüze kadar ulaşmayı başarmış, gelecek nesillere fayda sağlayacak olan somut ve somut olmayan değerlerin tümüdür

Mevhum: Gerçekte olmayıp var sanılan, var diye düşünölen, kuruntuya dayanan

Mistik: Gizemli, farklı olan anlamında

Mit: Kuşaktan kuşağa yayılan, toplumun düş gücü etkisiyle zamanla biçim değiştiren, tanrılar, tanrıçalar, evrenin doğuşu

Mitoloji: Mitleri konu alan, doğuşlarını araştıran, anlamlarını inceleyen, yorumlayan bilim

Otacı: Hekim, otlarla ilaç yapan kişi

Öd: Safra yüreklilik

Paradigma: Bir şeyin nasıl üretileceği konusunda örnek, model

Parpılama: Vücuttan kan çıkarılarak yapılan tedavi

Pir: Bir tarikat veya sanatın kurucusu, yaşlı, koca, ihtiyar kimse herhangi bir konuda deneyim kazanmış kimse

Panzehir: Zehrin ortadan kaldırabilme özelliği olan madde

Ritüel: Ayin, tören

Rivayet: Bir olayı, bir sözü aktarma, nakletme

Sağaltma: Tedavi etmek

Siğil: Deride, ellerde veya vücudun herhangi bir yerinde oluşan zararsız pürtüklü ur

Şaman: Büyü yapan, gelecekte haber verdiğine, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inanılan kimse

Şamanizm: İlkel kavimlerde görölen, ruhlarla insanlar arasında aracılık yaptığı ve hastaları iyileştirme gücüne sahip olduğu kabul edilen şamanlar çevresinde yoğunlaşan inanç sistemidir

Tababet: Tıp

Ülgen: Yüce, ulu, üstün, Türklerin gökte yaşadığına inandığı tanrı

Veli: Ermiş, eren, evliya

Yencelik: Hafif, narin, ince

HARİTA LİSTESİ

Harita 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası	16
--	----

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Meryem Ana Otu.....	48
Fotoğraf 2. Ocaklı Şerife BATI.....	61
Fotoğraf 3. Yılanbaşı iskeleti ve yılanlık taşları.....	61
Fotoğraf 4. Ocaklı Sultan SÖNMEZ.....	62
Fotoğraf 5. Ocaklının kullandığı malzemeler.....	62
Fotoğraf 6. Ocaklının batan kemik olup olmadığının tespit etmesi.....	64
Fotoğraf 7. Sol kol ve sağ bacak batma olup olmadığının tespit edilmesi.....	64
Fotoğraf 8. Sağ kol ve sol bacak batma olup olmadığının tespit edilmesi.....	65
Fotoğraf 9. Bebeklerde uygulanan yöntem.....	65
Fotoğraf 10. Ocaklı Ayşe TAŞPINAR ve eşi Sabri TAŞPINAR.....	67
Fotoğraf 11. Ocaklı Aliye ÖZKÖK ve Ağabeyi İsmail Bekir ÖZKÖK.....	69
Fotoğraf 12. Ocaklı Nazar Duası okunan arpaları yumurtanın içine atması.....	69
Fotoğraf 13. Hayvan Gübresi.....	69
Fotoğraf 14. Yumurtanın gübrenin içine gömülmesi.....	69
Fotoğraf 15. Siğil Otu.....	71
Fotoğraf 16. Meşe-Pelit Odun külü.....	73
Fotoğraf 17. Ballama-Darılama Ocaklısı Vasfiye AYKAÇ.....	75
Fotoğraf 18. Patlanguç Çiçeği ve Darı.....	75
Fotoğraf 19. Ocaklı Muazzez ÜNAL.....	76
Fotoğraf 20. Ocaklının Çıban-itdirseği tedavi yöntemini anlatması.....	76

Fotoğraf 21. Yılan kafası iskeleti ve yilancık taşları.....	79
Fotoğraf 22. Sarılık ocağında kullanılan bitki.....	79
Fotoğraf 23. Yılan kafası iskeleti ve Yilancık Taşları.....	79
Fotoğraf 24. Ocaklı Müzeyyen YILMAZ.....	79
Fotoğraf 25. Ocaklı Durkadın MURAT.....	82
Fotoğraf 26. Köstebeğin ayakları.....	82
Fotoğraf 27. Ocaklı Hayriye EKŞİOĞLU'nun yanmış odun küllerini yara üzerine serpmesi.....	83
Fotoğraf 28. Hastanın aynı külü yalaması.....	83
Fotoğraf 29. Ocaklı bıçağı yaranın üzerine sürmesi ve çizikler atıyor gibi yapması.....	84
Fotoğraf 30. Yaranın üzerinde yumurtayı gezdirerek dua okuması.....	84
Fotoğraf 31. Ocaklı Elvide SENCER.....	86
Fotoğraf 32. Ocaklının yumurta yakması.....	86
Fotoğraf 33. Yanan yumurtanın yağı çıkması.....	86
Fotoğraf 34. Ocaklı ve yumurta yağı.....	86
Fotoğraf 35. Ocaklı Vasfiye AYKAÇ.....	88
Fotoğraf 36. Ocaklının kurşunu eritmesi.....	88
Fotoğraf 37. Ocaklının kurşun dökmesi.....	89
Fotoğraf 38. Ocaklı tarağı üçgen şeklinde üç kez vurur.....	89
Fotoğraf 39. Ocaklı kilidi üçgen şeklinde üç kez vurur.....	89
Fotoğraf 40. Ocaklı anahtarı üçgen şeklinde üç kez vurur.....	89
Fotoğraf 41. Ocaklı bıçağı üçgen oluşturacak şekilde üç kez tepsiye vurur ve suyu keser.....	90
Fotoğraf 42. Ocaklı oluşan kurşun şekillerini yorumlar.....	90
Fotoğraf 43. Ocaklı hastaya kurşun dökülen sudan üç yudum içirir.....	90

Fotoğraf 44. Ocaklı hastanın üzerine kurşunlu sudan serper.....	90
Fotoğraf 45. Ocaklı Nazmiye ÇETİN.....	92
Fotoğraf 46. Hayvan gübresi.....	92
Fotoğraf 47. Ocaklı Şahizer AKSOY.....	93
Fotoğraf 48. Küllü eski halı parçası.....	93
Fotoğraf 49. Ocaklı Şahizer AKSOY.....	95
Fotoğraf 50. Yanan evin toprağı.....	95
Fotoğraf 51. Ocaklı Hatice ULUDAĞ.....	97
Fotoğraf 52. Toprak alınan yer.....	97

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Yörede Uygulanan Ocakların Tablosu.....	114
---	-----

ÖZ GEÇMİŞ

Öznur ÇELİK, Ortaöğretim ve Lise eğitimini Karabük'te tamamladı. Üniversite eğitimime 1996 yılında Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El sanatları Öğretmenliğine başlayarak 2000 yılında mezun oldu. Yaklaşık 5 yıl Özel okul ve Milli Eğitim Müdürlüğünde ücretli öğretmenlik yaptı. 2019 yılında Karabük Üniversitesi Turizm Fakültesinde Disiplinlerarası Kültürel Miras ve Alan Yönetimi alanında Tezli Yüksek Lisansa başladı. Şuan Kurumsal şirkette çalışmaya devam etmektedir.

Akademik Çalışmalar

Dağı, F. ve Çelik, Ö. (2020). “Safranbolu’da Meslek Folkloru Bağlamında Demircilik” *Safran Kültür Ve Turizm Araştırmaları Dergisi*. 3(1):26-38.

Deniz, T. ve Çelik, Ö. (2020). “Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları: Safranbolu El sanatları Ustaları Üzerine Bir İnceleme” *Doğu Coğrafya Dergisi*. 25(43):123-138.

Dağı, F ve Çelik, Ö. (2020). “Safranbolu Kadın Sağaltıcılara Bir Örnek: “Köstebek Ocağı” *Al-Farabi Dergisi*. 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri.